

TE TUA AE E MAUNGATABU NI KIRIBATI

BABAAIREAN TAIANI KIBU.

MAKORO I.

TE RIBABERIKI AO TE TUA AE E MAUNGATABU.

Kibu

1. Katanoataan te Ribaberiki.
2. Te Tua ae e Maungatabu bon te Tua ae te katoki.

MAKORO II

KAAWAKINAN TAIAN RIAT NI KOAUA MA INAAOMATAIA AOMATA N
TATABEMANITA NAKO.

3. Inaaomatan te aomata.
4. Kaawakinan te riati ni maiu.
5. Kaawakinan riain temanna nakon inaaomatana.
6. Kaawakinan temanna man te toronaki ao te kairoro ni kam'akuri.
7. Kaawakinan temanna man te m'akuri ni b'ainikirinaki.
8. Kaawakinan temanna man aonikakakina ni b'aib'ai.
9. Kaawakinan riain temanna ni mweengana ao n ana b'ai nako.
10. Babaaire i bukini kateimatoaan ana kaawakin te Tua.
11. Kaawakinan inaaomatan mataniwiin te nano.
12. Kaawakinan te inaaomata ni kaoti iango.
13. Kaawakinan te inaaomata ni bootaki ao ni kaaina te bootaki teuana.
14. Kaawakinan te inaaomata ni m'am'ananga.
15. Te kakaawakin man aanga ni kakaokoroaki ni kaeti nakon te reeti
ao aanga riki tabeua.
16. Babaaire i bukin taai ni kangaanga nakon te bootannaomata.
17. Kamatoaani babaaire ni kaawakin.
18. Kab'arab'ara ao taiani kamaiu.

MAKORO III

KAAINAN TE ABA.

19. Aia riati aomata ake iai rikiia n i Kiribati.
20. Aomata ake a bungiki, a karinaki ke a tauaki mwila i Kiribati
i m'aaini Bongin te Inaaomata.
21. Aomata ake a bungiki i tinanikuni Kiribati i m'aaini Bongin
te Inaaomata.
22. Buuia m'ane ake a riki ba kaain te aba ni Bongin te Inaaomata.
23. Aomata ake a riati n tauaki mwila ba kaain te aba.
24. Tuukan te abaaba uoua.
25. Aomata ake a bungiki i mwiiin te bong are i m'aaini Bongin
te Inaaomata.
26. Te ieiin nakoia kaaini Kiribati.
27. Kaain te Kamamuerete.
28. M'aakan te Maneaba ni Maungatabu.
29. Kab'arab'ara.

MAKORO IV

TAANI KAKOROI MWIINI MOOTI (THE EXECUTIVE)

ITERA I - TE BERETITENTI

30. Te nakoa ni Beretitenti.
31. Te Moa ni Beretitenti.
32. Rinean te Beretitenti.
33. Maanin te nakoa ni Beretitenti.
34. Kam'awaan te Beretitenti man nakoana i aan te koaua ba e aki konab'ai.
35. Te m'aawa n te nakoa ni Beretitenti.
36. Karaoan ana makuri te Beretitenti n ana tai ni m'aawa n aoreaki, ke tona niki.
37. Ana berita te Beretitenti.
38. Aron rineakin te Beretitenti.
39. Kauoman ni Beretitenti.
40. Te Kabinete.
41. Minitita.
42. Te Tia Kaetitia.
43. Aia berita kasin te Kabinete.
44. Te Tia Koroboki nakon te Kabinete (Tautaeka).
45. Te rab'ata i bukini kakoroani mwiini mooti i Kiribati.
46. Ana makuri te Beretitenti.
47. Aia makuri Minitita.
48. Taiani waaki n te Kabinete.
49. Kauntiran te Aha.
50. M'aaka n nanoanga.
51. Te Tua ae e Maungatabu i bukin nakoa.

MAKORO V

TE RAB'ATA NI KARAOTUA.

ITERA I - KAAINA.

52. Katean te Maneaba ni Maungatabu.
53. Maitini kaaia te Maneaba.
54. Rineakia taan tei.
55. Katauan te tia tei ae e rineaki.
56. Aki katauan te tia tei ae e rineaki.
57. Maanin aia tai taan tei aika a rineaki.
58. M'aawan te me i bukin te kabureaki.
59. M'aawan te me i bukin te tangitang ao te ukenano.
60. Babaaireen taian titiraki i bukin te riki n tia tei.
61. Rekenikai i bukin te ira te kaboowi ke te kaotinano ngke akea te kariaiakaki.
62. Te Kamitin n Rinerine.
63. Makuri n te Kamitin n Rinerine.
64. Te Inaomata n Rinerine.
65. Booia taan tei.

ITERA II - KARAOAN TUUA AO KAWAIIA.

66. Te m'aaka ni karaotua.
67. Tuua i bukini waakinani kanoan te Maneaba ni Maungatabu.
68. Tabekan te Biira ma b'aai riki tabeua.
69. Bitakin te Tua ae e Maungatabu.
70. Aia berita kaaina.
71. Tibiika.
72. Tia Babaaire n te Maneaba.
73. Kaotinano (voting).
74. Maitini kaaina mai nano ae e kariaiakaki.
75. Waaki i nanon te Maneaba.
76. Inaomatan te Maneaba.
77. Teweau te Maneaba.
78. Maunan te Maneaba.
79. Rinerine aika a taabangaki ao taiani manga rinerine.

MAKORO VI

TE MOTIKITAEGA.

ITERA I - TE BOOWI AE E RIETAATA.

80. Katean te Boowi ae e Rietaata.
81. Rineaia taani motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata.
82. Aia berita taani motikitaeka.
83. Maanin nakoia taani motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata.
84. Kamitinan te Boowi ae e Rietaata.
85. Aia berita Kamitina.
86. E konaa ni karaoa te boowi te tia motikitaeka i mwiini banen ana tai.
87. Tiire(seal) i bukin te Boowi ae e Rietaata.
88. M'aakan te Boowi ae e Rietaata i aon titiraki ake a kaineti ma te Tua ae e Maungatabu.
89. Te Boowi ae e Rietaata ma boowi ake a rinano.
90. Katean te Boowi ni Manga Tang.
91. Taani motikitaeka n te Boowi ni Manga Tang.
92. Berita n nakoia.
93. Maanin aia tai n tau i nakoia taani motikitaeka n te Boowi ni Manga Tang.
94. E konaa te tia motikitaeka ni karaoa te boowi i mwiini banen ana tai.
95. Ana tiire (seal) te Boowi ni Manga Tang.
96. Taani makuri n te Boowi.
97. Tuua n te Boowi.

MAKORO VII

TE BOOTAKI N TARARUAI AROIA TAANI MAKURI.

98. Te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri.
99. Rineaia taani makuri n te Tautaeaka.
100. Rinerine i bukin nakoia tabeua.
101. Maanin tauan nakoia tabeua.
102. Rinerine nakoni karinan ni bureitiman ake i nano.
103. Tuua i bukini kab'akaani kaniwanga.
104. Kaniwanga ake a kab'akaaki man ana Boota ni Mane te Tautaeaka.
105. Kab'akaan ma Tauani kaniwanga.

MAKORO VIII.

TE MANE

106. Te Angab'ai.
107. Ana Boota ni Mane te Tautaeaka.
108. Kanakoani mane man Ana Boota ni Mane te Tautaeaka.
109. Kariaiakani Kabanemane.
110. Kariaiakani Kabanemane i m'aain te Kataumane.
111. Iremwen te Tua ni Kataumane i bukini Kamaumaan te Maneaba ni Maungatabu.
112. Ana Taarau te Tautaeaka.
113. Kaniwangaia taan nakoa tabeman.
114. Te Mataniwi n Oteta.
115. Komete i bukin ana mane te bootannaomata.
116. Kab'arab'ara.

MAKORO IX.

BANABA AO KAAINI BANABA

117. Te tia dei ae e matanaki n te Maneaba ni Maungatabu.
118. Te konaa n rineaki nakon te Maneaba.
119. Te abaaba ao te roko i Banaba.
120. Mamanangala aomata nako Banaba.
121. Kauntira n Abamakoro i Banaba.
122. Te Kamitin n Ukeuke ae e inaaomata.
123. Manga Tang nakon te Komete ni Motikitaeka (Judicial Committee).
124. Kamatoa.
125. Kab'arab'ara.

MAKORO X.

B'AAI RIKI TABEUA.

126. Te Bootaki n aroaro.
127. Te Tua ae e Maungatabu n te Taetae ni Kiribati.
128. Te tiire i bukin te Ribaberiki.
129. Berita.
130. Keerikaaki.
131. Karacan aia makuri Kamitin ma Tarabunare.
132. Kab'arab'ara.
133. Taekan nakoa n te Tautaeaka ma b'aai riki tabeua.
134. M'aaka ni kamakuri ao ni bonomwi.
135. Manga kamakuri, ao kamakuri n te booraraai.
136. Te Kam'awaaki man te nakoa.
137. M'aakani boowi i bukini b'aai tabeua.
138. M'aaka ni bitii ke ni kamaunai talan tua ma b'aai riki tabeua.
139. Buokaniango.

TIETURA

BERITA AO KOAUA NI KAKAONIMAKI.

TIETURA 2

ABANI KIRIBATI.

TE TUA AE E MAUNGATABU I BUKINI KIRIBATI

Ngaira aika kaa'ini Kiribati ti kakoauaa te Atua ba te Tama ae e m'aaka ae ti onimakinna, ao ma te onimaki ni kateimatoaakin oin ara katei ao rikiara, ti anganiira ngkai te Tua ae e Maungatabu aei are e na katea te Aba ae e mimitong ae Temokuraeteki (Democratic).

Ni waakinan te Tua ae e Maungatabu aei, ti kaotia ba -

1. e na riai ni moanib'ai nanoia aomata n ana waaki ni makuri te Tautaeaka ni Kiribati;
2. e na riai n tauaki raoi tuan te booraoi ao te motikitaeka ae e eti;
3. e na tauaki taekani kaub'aini Kiribati i nanoni baiia aomata ao aia Tautaeaka;
4. ti na teimatoa ni kamaiuia ao n taui raoi katei ma rikiia ni Kiribati.

MAKORO I

TE RIBAABERIKI AO TE TUA AE E MAUNGATABU

1. Kiribati bon te Ribaaberiki ae e inaaomata n 'aua taekana i bon irouna.	Katanoataan te Ribaaberiki.
2. Te Tua ae e Maungatabu aei boni ngaia Tuani Kiribati ae te katoki ni m'aaka, ao ngkana iai te Tui Teuana are e boobuaka ma te Tui ae e Maungatabu aei, e riai te tua anne ngkai e boobuaka ni kamaunaaki.	Te Tui ae e Maungatabu ngaia, ao te katoki.

MAKORO II

KAAWAKIAN AIA RIAI NI KOAUA AO INAAOMATAIA

AOMATA N TATABEMANIIA NAKO

3. Ngkai e katauaki ni kabane aomata i Kiribati nakon taian riai ni koaua ma inaaomataia aomata n tatabemania nako are nanona ba te riai n akea te kakaokoroaki i bukin ana recti, te tabo are e nako maiia, ana iango i bon irouna, i bukini waaki i nana tautaeaka aika a kakaokoro, kumna, ana Aro ba	Inaaomatan te aomata.

tao te mane ke te aino rigua, ma e riai naba ni laminea
aia riai ao inaaomataia aomata nako, ao ai arona naba
ma nanon te bootannaomata ba a na mannanoaki n aron
aika a atongaki n tatabeua ikai -

- (a) te maiu, te inaaomata, tararuaakin te aomata
ao kateimatoaan ana kakaawakin te Tua;
- (b) inaaomatani mataniwiin te nano ni kaoti iango
ao ni bootaki, ao ni kaaina te bootaki teuana,
ao -
- (c) kaawakinan inaaomatana ni mweengana, ao n ana
b'ai: ao ba e na aki baabakanikawaiaki n ana
b'aib'ai n akea kabocani mwiina taiani babaaire
n te makoro aei, a riai ni m'aaka n te aro
are a aonga ni kaawakinaki riai ao inaaomataia
aomata n aron tiatianakiia ake a koreaki n te
makoro aei; ba riai ao inaaomata aikai a na
kaboonganaaki raoi n aki eekaanako inaaomataia
tabeman ke nanon te bootannaomata ae e b'ainin.

4.-(1) Akea te aomata ae e na anaaki maiuna mai irouna, ma ti ni motikan taekana man te boowi ni kaburebure i bukin ana bure are e kuneaki iai i aan te tua ni kaburebure are e b'ainaki i Kiribati. Kaawakinan
te riai ni
maiu.

(2) E aki riai n atongaki te aomata ba e anaaki maiuna mai irouna n riaoakin te kibu aei ngkana e mate i mwiini kaboonganakin te m'aaka are e eti ma n riai, nakon taai ao b'aai ake a kariaiakaki man te tua.

- (a) i bukini kamanoakin temanna man te kiriwe ke
i bukini kamanoakin ana b'ai temanna;
- (b) n te aro are e na katikaki i aan te tua ke
birinakon temanna are e tauaki i aan te tua;
- (c) i bukini katokani boobuaka aika a eekaanako
te tua, teirakeia aomata ni kani kakiriwe;
ke
- (d) n te aro ba e totokoaki ana iango temanna ba
e na aki karaoa te bure ni kakeru;

ke ngkana e mate ba mwiin te buaka are e eti i aan te tua.

5.-(1) Akea te aomata ae e riai n anaaki oin inaaomatana, ma ti man te m'aaka are e kariaiakaki man te tua n aron aikai;

- (a) n ana aki konaa ni kaekai bukinana n te
bure ni kakeru.

Kaawakinan
riain
temanna
nako
inaaomatana.

- (b) ni kakoroani bukin te moti ke te ota man te boowi are tao e kateaki i bukini Kiribati ke aaba riki tabeua, i bukin te bure are e a tia ni bure iai;
- (c) ni kakoroani bukin aia ota boowi ake a ririeta i bukin aki iran nanioia boowi akanne ke boowi ake a rinano i aia;
- (d) ni kakoroani bukin ana ota te boowi are e karaaia ba e na kakoroaki bukin are e baaireaki i aan te tua;
- (e) i bukin uotakina nako matan te boowi ni kakoroani bukin ana ota te boowi;
- (f) ni koauani kanamakinana ba e a tia ni karaa te bure, ke e nang karaa te bure ni kakeru i aan te tua are e b'ainaki i Kiribati;
- (g) n aron temanna are e tuai ni koro tebwi ma wanua ana ririki ni maiu, i aan ana ota te boowi, ke n ana kariaia ana karo, ke ana koraki ae e kaawakinna i bukin ana reirei ke mweeraoia;
- (h) i bukin tuukani butinakon te aoraki ae e eweewe, ke e aki reke mairoun temanna ae e uota manin te aoraki;
- (i) n aron temanna ae e kanamakinaki ke e kakoauaki kanamakinana ba e mino, e taatangiri b'ain aoraki aika a bureburea raioiroin ana iango (drugs), arekooro, ke te tia rerebaua, i bukini kaawakinana ke b'ain aorakiana ke kaawakinaia aomata mai irouna;
- (j) i bukin tuukan niniani Kiribati iroun te aomata anne ae e aki ira nanon te tua, ke i bukini kabaneakin uotakin taekana, ke aanga i aan te tua ni kam'aawaa te aomata anne mai Kiribati, ke i bukini kateituaan te aomata anne n ana tai n uotaki i nanoni Kiribati n te tai are e na kabaeaki iai, ke e na kam'aawaaki ba te tia bure ngaia man te aba teuana nakon teuana, ke
- (k) ni karokoa ae e riai ni kakoroaki mwiin te ota i aan te tua are e kaantaningaaki te aomata anne ba e na tikun te tabo ae e a tia ni baaireaki i nanoni Kiribati, ke totokoakina man te tabo anne, ke ni karokoa e riai i bukini karaani waaki, ni kaaitaraa te aomata anne ni karaan te ota anne, ke ni karokoa e riai i bukin tauakin te aomata anne i nanon ana tai are e kariaiakaki iai ni kawara makoroni Kiribati tabeua, are i bukin te ota anne, rokona anne e na kabureaki iai.

(2) Te aomata are e katikaki ke e kamatawarikaki e riai ni kaongoaki n te tai ae e riai, ao n te taetae ae e oota iai, bukini katikana ke kamatawarikana.

(3) Te aomata are e katikaki ke e kamatawarikaki -

(a) i bukin uotakina nako matan te boowi ba kakoroan ana ota te boowi, ke

(b) ba e kanamakinaki n ae e riai ba e a tia ni karaoa ke e nang karaoa te bure ni kakeru i aan te tua are e b'ainaki i Kiribati, ao anne e aki kab'araaki, e riai ni kateaki i matan te boowi n akea te baenikai; ao ngkana e katikaki ke e kamatawarikaki temanna i aan te kanamakin ae e riai i bukin ana bure ni kakeru are e a tia ni karaoa, ke i aoni kawaina ni karaoa ao e aki kateaki n te boowi n te tai ae e riai, ao ngkanne n akea tuukani waaki ake a na manga karaoaki nakoina, e riai te aomata anne ni kab'araaki n akea kateituaakina ke ni kateituaaki n ae e riai n ikotaki ma kateituaakina ake e riai ba e na kakaonimaki ni manga tei n te boowi n te tai are e baaireaki nakoina i bukini motikan taekana ke i bukini waakin te boowi i m'aaini motikan taekana.

(4) Te aomata are e katikaki ke e kamatawarikaki iroun temanna n aki ira nanon te tua, e riai te tia katikaki anne n reke irouna kabooani mwiini (compensation) katikana mairoun te tia katikitiki.

6.-(1) Akea te aomata ae e riai n tauaki ba te toro ke te kaaunga.

Kaawakinan
temanna man
te toronaki
ao te kairoro
ni kam'akuri.

(2) Akea te aomata ae e riai ni kaantaningaaki ba e na kairoroaki ni kam'akuraki.

(3) I bukin taekan te kibu aei, n aki reke b'aai aikai i nanon te taeka ae "te kairoro ni kam'akuri" -

(a) aeka ni m'akuri ake a tangiraki man ana motikitaeka ke ana ota te boowi;

(b) aeka ni m'akuri ake a tangiraki mairoun temanna i nanon ana tai ni kamatawarikaki i aan te tua, ba e ngae ngke e aki baaireaki mani mwiin te motikitaeka, ke ana ota te boowi, e bon riai i bukin tangiran tauan tuan te mauri ke i bukini kaawakinan te tabo are e kamatawarikaki iai te tia bukinaki.

- (c) aeka ni m'akuri ake a tangiraki mairoun te aomata ae kaain te bootaki n aroaro (disciplined force) i bukini karacani kanoan ana m'akuri, ke i bukin te aomata are e ira mataniwiin nanona n rawa ni m'akuri n te bootaki n aroaro teuana, ao te m'akuri nako are e tangiraki iai te aomata anne i aan te tua ba e na karaoia n onea mwiin te makuri n te bootaki n aroaro;
- (d) aeka ni m'akuri ake a kaimnakoaki n tain ana kaangaanga nako te bootannaomata ke n tain taiani kaangaanga ke kabuanib'ai riki tabeua ake e na aananga ni mate ao ni kabuanib'ai iai te bootannaomata, ao tangirakini beeku n aron akanne a eti nakon taiani kaangaanga ake a riki i nanon te tai anne, ke ni mwiini kaangaanga ke kabuanib'ai riki tabeua n aron akanne i bukin tabeakinan baikanne, ke
- (e) aeka ni m'akuri aika a riiai ni kaimnakoaki ba itera n ibuobuoki nakon te bootaki ke nakon te bootannaomata;

7.-(1) Akea te aomata ae e riiai ni kammarakaki ke ni b'ainikirinaki ke ni katuuaeaki n te aro ni kamangori ke n te anga riki teuana. Kaawakinan temanna man te m'akuri ni b'ainikirinaki.

(2) Akea i aan, ke ae e a tia ni karaoaki i aani m'aakan te tua ae e na riiai n tibanako ke n eekaanako te kibu aei n te aro ba te tua ae e nanonaki ikai e kataua te katuuaa are e b'ainaki. Akea i aan te tua i Kiribati i m'aaini kaboongana-akin te Tua ao e kaungatabu aei.

8.-(1) Akea te b'ai teuana n aekana nako ae e na anaaki ma te matoa ao akea te anga ni b'aib'ai (interest) ke te riiai i aoni b'aai nako ni karekeaki ma te matoa, ma ti ngkana baika i nano a kakoroaki bukiia n aron - Kaawakinan temanna man aonikaiaakana ni b'aib'ai.

(a) e riiai n anaaki te b'ai ke karekeana ba e boongana i bukin te otanga, maiun te bootannaomata, mweeraoin te bootannaomata, ataakin te riiai iroun te bootannaomata, tauani maurin te bootannaomata, ao karaoakin te kaata ke te aba ke karikirakean ke kamanenaaani b'aai i bukin te bootannaomata; ao -

(b) ba e bon eti ao e riiai kaimnakoakin temanna are iai nanona (interest) ke riaina i aon te b'ai; ao -

(c) babaaire ake a karaoaki n te tua ke e kaeti
ma anaakin te b'ai ke karekeana -

(i) i bukini kab'akaani booni mwiina ae e
tau i nanon te tai ae e riai; ao

(ii) ni kariaia temanna are iai nanona
(interest) ke riaina i aon te b'ai, te
riai n tang nakon te boowi ae e rietata,
ke n uotaki rake tangina man te bootaki
teuana i bukini baairean taekan nanona
ke riaina, ao te maiti man te boowi are
e riai n anganaki teuaanne, ao i bukini
karekean te maiti n te boowi anne.

(2) Akea i aan, ke ae o a tia ni karaoaki i aani
m'aakan te tua teuana ae e na riai n tibanako ke n
eekaanako te kibu aei -

(a) ba te tua anne are e taekinaki e kataua
anaakini ke karekean te b'ai -

(i) i bukin te angab'ai (tax), te boo (rate),
ke te tiute (duty);

(ii) ba te tuuaa are e reke i bukin uruakan
te tua are te tuuaa iai bon anaakin ana
b'ai mai iroua;

(iii) n aron te riiti, te aba ae e kabooaki
maekanakina (tenancy) te b'ai ae e
tauaki i bukini kabooani mwiin te
taarau (mortgage), te tuuaa (charge),
te biira i bukini kabooakina (bill of
sale), te taeka (pledge), ke te
booraraoi i bukin te m'akuri (contract);

(iv) ni kakoroan ana motikitaeka ke ana ota
te boowi n ana waaki i bukin iangoan
aia riai aomata ke tabeia;

(v) n te itera ae e bon riai ba te b'ai anne
e kabuanib'ai ke e kaikoaki nakoni
maiua aomata, maan ao aroka;

(vi) ni mwiin te tua teuana n aron tiatia-
nakin m'akuri ke kaetieti i bukini
karekeana;

(vii) ma ti ngkana e riai i bukin te pukeke,
kakaae, ongoraeaki taekaa n te boowi ke e
titirakinaki, ke n taekan te aba e riai
ni karaoaki;

(A) te m'akuri ni kaawakinan te tano
ke kaawakinani kaub'ai riki tabeua,
ke

(B) te m'akuri are e kaeti ma kariki-
rakean te unuuniki ke karaoiroana
are e tangiraki mairoun te tia
abaaba, ke te tia maskana te aba,
ba e na waakinna, ao e na akea
bukina ae e na rawa iai ke n aki
karaoi, ke

(viii) n rimwlian te riai ake e anganaki te aomata
i bukin te kakaee ke te keniken i bukini
b'ain aantano, ao te tua are e kaeti ma
aio e katauraoi babaaire i bukini
kab'akaan tiib'a, ao karekeani kaboomwi
i bukini kakiriweean aon abana, ma ti
ngkana te babaaire amme ke te b'ai amme
e karaoaki mai aan te rab'ata are e
nooraki ba e aki eti ma nanon te bootan-
naomata ae e temokuraeteki, ke

(b) te tua are e nanonaki ikai e karaoa te babaaire
i bukin anaakin ke tauakin te b'ai teuana are -

(i) ana b'ai te kairiribai;

(ii) ana b'ai te mate, te aomata ae e mino,
te aomata ae e tuai ni koro tebwi ma
wanua ana ririki ni maiu ke te aomata
ae akea rab'atana i Kiribati, i bukini
babaaire i bukiia aomata ake a riai n
reke tib'angaia mai iai,

(iii) ana b'ai temanna are e aki konaa ni
kab'araa ana taarau, ke te bootaki
teuana are e tib'atib'aaki nako ana
b'ai i bukini kaitiakan ana taarau, i
bukini kab'alaia taani kataaraua te
tia taarau ke te bootaki are e taarau,
ma e na kaeti naba nakon manenana i
bukiiia aomata riki tem'aangina ake a
riai n reke tib'angaia mai iai;

(iv) te b'ai are e riai ni kaawakinaki i
bukin anganakiia aomata tabeman ba
taani kaawakinna (trust) i aan te
babaaire are e karika te bootaki i
bukin tararuaakin te b'ai anne, ke man
te boowi ke man ana ota te boowi n te
aro are e na kaawakinaki iai te b'ai
anne;

(3) Akea n te kibu aei ae e na riai n nanonaki ba e rooti karaoani ke waakinani kanoan te tua tabeua i bukin riain anaakin te b'ai teuana are e na kab'aia te bootannaomata iai, ke riain tauakin te b'ai anne i bukin te bootannaomata ke iai m'aakan te bootannaomata iai ke iai inaaomatan te bootaki are e kateaki i bukin te bootannaomata i aan te tua ao akea aeka : mane riki tabeua ni karinaki iai i harikin are e anga te Tautaeka.

9.-(1) Akea te aomata ae e riai ni karaoaki te kakaae i aon rab'atana ke i aon ana b'ai ke n niniaki ana tabo n akea ana kariaia.

Kaawakinan te inaaomata n rabata n te mwenga ao i aoni baai.

(2) Akea i aan te tua teuana are e na riai n tibanako ke n eekaanako te kibu aei, ma ti te tua anne e kataui babaaire tabeua n aron aikai -

- (a) i bukin te otanga, maiun te bootannaomata, mweeraoin te bootannaomata, raioiroin ana iango te bootannaomata marurungin te bootannaomata, babaaire i bukini kaawa, karikirakean ke kaboonganaakini kaub'ai mai aantano, ke kaboonganaakiia i bukini kab'aian te bootannaomata;
- (b) i bukini kaawakinan aia riai ke inaaomataia aomata tabeman;
- (c) i bukini kariaiakan te aobitia ke ana aomata te Tautaeka n aomata ke te bootaki ni makuri teuana are e kateaki i aan te tua i bukin te bootannaomata n nini ana tabo temanna, n tuoi taabo akanne ke taabo riki tabeua i bukin angab'ai (tax), boo (rate), ke tiute (duty), ke ni waakini m'akuri ake a bon riai ni karaoaki nakoni b'aai ake a tei n taabo akanne, ao anne bon ana b'ai te Tautaeka, te kaauntira ke te bootaki ni m'akuri teuana, n ai aron taekana;
- (d) i bukini kariaiakan ninian te tabo teuana n rimwiiian ana ota te boowi i bukini kakoroan te moti ke te ota man te boowi n ana waaki nako; ke
- (e) i bukini kariaiakan ninian te tabo teuana i bukin totokeani ke kanamakinani buure ni kakeru, ma ti ngkana te b'ai anne e karaoaki i aan te kariaia ae e nooraki ba e aki eti ma nanon te bootannaomata ae e temokuraeteki.

10.-(1) Ngkana e bukinaki temanna i aan te bure ni kakeru, ao e aki kamaunaaki, ao e riai n ongoraeaki bukinan teuanne n te tai ae e riai n te boowi ni kaburebure ae e inaaomata ma n aki nanonano are e kateaki i aan te tua.

(2) Aomata nako ake a karekeaki i aan te bure ni
kakeru -

- (a) e riai n iangoaki ba aongkoa e aki bure ni
karokoa ae e kakoauaaki ke o a tia ni kariaia
burena;
- (b) e riai ni kaongoaki n te tai ae e riai ao ni
kamaataataaki raoi nakoina n te taetae ae e
oota iai, tein ana bure are e karekeaki iai;
- (c) e riai n anganaki ana tai ae e tau ao b'aa
aika e tangiri i bukini kamaurana;
- (d) e riai ni kariaiakaki ni kamaiua i matan te
boowi n rab'atana ke n ana mane are e na
kabanea i bukin ana tia tei are e bon rinea;
- (e) e riai ni kariaiakaki n rab'atana ke iroun ana
tia tei n titirakinia ana tia kakoaua te tia
kaburebure i matan te boowi, ao ni konaa naba
ni karekeia ana taani kakoaua ao n titirakinia
i matan te boowi anne n ai aroia naba taani
kakoaua ake a weteaki iroun te tia kaburebure, ao
- (f) e riai ni karekeaki ana tia raitaeka are e aki
kabooa ngkana e aki oota n te taetae are e
kaboonganaaki n taini kaboowiakina; ao man ti
ana kariaia, e aki riai ni karaoaki te boowi n
akea ngaia, ma ti ngkana e kaotia n arona ke
n ana katei ba e aki konaa ni waaki te boowi n
iai ngaia, ao te boowi e tua ba e na kam'aawaaki,
ao te boowi e na waaki n akea ngaia.

(3) Ngkana e kateaki te aomata temana n te boowi i
bukin te bure ni kakeru teuana, ao e riai te tia bukinaki
ke are e kariaia ba e na tei i bukina ngkana tao te tia tei
anne are e a tia naba ni kab'akaaki roona n aron are e
koreaki n te tua, e tangira anganakina te tai ae e riai i
mwiin te motikitaeka, ma n anganaki katootoon nako mwiin
boowi i bukin te tia bukinaki are e karaoia te boowi ni
kaburebure.

(4) Akea te aomata ae e riai n tauaki ba e bure ni
kakeru i bukini karaoan te m'akuri ke te b'ai are e katukaki
n aki karaoaki n te tai are e riki iai te bure arei, ao n
akea naba te rekenikai ae e na anganaki i bukin buure ni
kakeru nako ae e na rawaawata riki i aon te maiti are e bon
riai n anganaki i bukin te bure anne n te tai are e karaoaki
iai.

(5) Akea te aomata temanna are e a tia ni kaotia ba e a tia ni kaboowiiaki n te boowi teuana ae e onimakinaki i bukin ana bure ni kakeru are tao e kabaeaki iai ke e kab'araaki n riai ni manga kaboowiiaki n ana hure naba anne ke n ana bure ni kakeru riki tabeua ake tao e na bon tia ni kabaeaki iai i bukin ana bure naba anne, ma ti man ana ota te boowi ae e rietata riki i mwiin tian te mangatang ke ni mwiin rinanoakin ana moti te boowi ake a kaeti nakon te kabaeaki ke te kab'araaki.

(6) Akea te aomata ae e riai ni kaboowiiaki i bukin te bure ni kakeru ngkana e kaotia te tia bukinaki ba e a tia ni kab'araaki ana bure (pardon) man ana bure anne.

(7) Akea te aomata are e kateaki n te boowi i bukin te bure ni kakeru teuana ae e riai ni kairoroaki ba e na taekina ana kaotioti n tain te boowi ngkana e rawa.

(8) E riai ni kateaki ma ni kinaaki n te Tua te boowi ke te bootaki ni moti teuana are e kariaiakaki n te Tua i bukini baairan maiun ke tiatianan aia riai kaain te aba ke tabeia, ao boowi ke bootaki akanne a riai n inaaomata ao n aki nanonano; ao waaki ma baairan akanne i bukin temanna i matan te boowi ke bootaki n aron akanne e riai n ongoraeaki raoi taekana i nanon te tai ae e riai.

(9) Ti man aia kariaia bootaki ni kabane are e riai ni karaaki i matan te bootannaomata waakinani kanoan te boowi ao babaaire i bukini babaairean maiun ke tiatianakin aia riai aomata aika kaain te aba (civil right) ke tabeia are e kateaki i matan te bootaki ae e rineaki i aan te tua n ikotaki ma katanoataan ana moti te boowi ke bootaki riki tabeua.

(10) Akea i te makoro ni kibu ae e oti i m'aain aei ae e na riai n tuuka te boowi ke bootaki ake a rineaki ba a na kanakola aomata mani waakin boowi, ma ti ake a kaoaki ao aia taan tei ni kaeti nakon waakinan te boowi ke te bootaki teuana -

(a) are e konaa n anganaki m'aakana iai n te tua ni karaaia ao ni konaa n rinanoi ke n ibuobuoki i aan te kaantaninga are ngkana a katanoataaki baikanne ao a na konaa ni kaairua iango iai nakon ae bon te eti ke n taiani waaki ni kakarabakau ke n taraakin te riai, raoiroin ana iango te bootannaomata, mveeraoia aomata i aan te ririki ni maiu ae tebwi ma wanua ke katanani maiuia aomata ake a reke i nanon taiani waaki ni boowi, ke

- (b) are e anganaki te m'aaka i aan te tua ke e tangiraki ni karaoia i bukin te otanga, maiun te bootannaomata ke mweeraoin te bootannaomata.

(11) Akea i aan, ke ae e a tia ni karaoaki i aani m'aakan te tua teuana ae e na riai n tibanako ke n eekaanako te -

- (a) makoro ni kibu (2)(a) n te kibu aei n te aro ba te tua are e nanonaki ikai are e karekeaki te aomata iai i bukini karaoan te bure ni kakeru, e na aki karawaawataaki i bukini kakoauaan taiani koaua ake e bukinaki iai;
- (b) makoro ni kibu (2)(e) n te kibu aei n te aro ba te tua ae e nanonaki ikai e tabeki babaaire aika a riai ake a riai ni kakoauaaki ngkana a weteaki taani kakoaua i bukin te tia bukinaki, a riai koraki akanne ni kabooaki aia kabanemane man ana mane te bootannaomata, ke;
- (c) makoro ni kibu (5) n te kibu aei n te aro ba te tua are e nanonaki ikai, e kariaia te boowi ni katea temanna kaain te bootaki n aroaro i bukin ana bure ni kakeru are e aki reke i aan tuan ana bootaki n aroaro, e riai te boowi are e katea teuanne ao ni kaburea ni baairea tuuaana ma ni katautaua naba ma tuuaana are e a tia n anganaki i aan tuan bootaki n aroaro.

(12) N te kibu aei, nanon "bute ni kakeru" bon buure ni kakeru ake a reke i aan tuani Kiribati ake a kaboo-anganakaaki.

11.-(1) Ti man ana kariaia, ba akea te aomata ae e riai ni kakiriweeaki man inaaomatani mataniwiin nanona, taekana i aan te kibu aei, te inaaomata ae e nanonaki ikai e ikotaki ma inaaomatana n ana iango, ao n ana Aro, inaaomatana ni bita ana Aro ke ana koaua, ao inaaomatana n ti ngaia, ke ni bootaki ma tabeman riki, ma te bootannaomata, ke ae e kaonoti, ao ni kabuta ana Aro ke ana koaua n taromauri, reirei, karaoia ao tauani mwia.

Kaawakinan
inaaomatani
mataniwiin
te nano.

(2) A kariaiakaki bootaki n Aro nako ni katei ao n tararuai aia tabo n reirei ao ni kawaakii naba taabo n reirei ake a bon tararuai, n oin aia mane.

(3) Akea te bootaki n Aro ae e na tuukaki n anga ana reirei n taekan te Aro nakoia kaain te Aro ake a reirei n taabo n reirei ake e bon tararuai ke n aekani waaki n reirei ake e boni katauraai.

(4) Ma ti n ana kariai (ke ana kariaia ana karo ngkana e tuai ni koro tebwi ma wanua ana ririki ni maiu) ba e na akea te aomata ae e reireiaki n te tabo n reirei teuana ae e na tangiraki ba e na reirei taekan te Aro ke ni kaei bootaki n taromauri ma aroaro ake kanoan te Aro teuana are tiaki ana Aro.

(5) Akea te aomata ae e riai ni kairoroaki ba e na berita n te berita are e aki bootau ma ana Aro ke ana koaua ke n anaa te berita n te katei are e kaaitaraa ana Aro ke ana koaua.

(6) Akea i aan, ke ae e a tia ni karaoaki i aani m'aakan te tua teuana ae e na riai n tibanako ke n eekaanako te kibu aei n te aro ba te tua ae e nanonaki ikai e karaoa te babaaire ae e tangiraki -

(a) i bukin te otanga, kamaiuan te bootannaomata, mweeraoin te bootannaomata, raioiroin ana iango te bootannaomata ke tuan te mauri n te bootannaomata, ke

(b) i bukini kaawakinan aia riai ao inaaomataia aomata tem'aangina, n ikotaki ma te riai n tau i ao ni karaoi tuan te Aro teuana are aia Aro ao n akea kaain te Aro teuana ae e na tabareia n aia Aro;

ma ti ngkana te babaaire anne ae e katauaki te m'akuri are e karaoaki i aan te m'aaka anne e kaotaki ba e aki eti ma nanon te bootannaomata ae e temakuraeteki.

(7) Taeka i bukin te Aro aika a koreaki n te kibu aei a nanonaki naba iai taeka i bukin te aeka n Aro teuana ma teuana ao ai uana naba ma tein taeka ake a kaineti ma b'aai akanne.

12.-(1) Akea te aomata temanna ae e riai n tuukaki, Kaawakinan te n akea ana kariaia, man inaaomatana ni kaota ana inaaomata ni iango; ao i bukin te kibu aei e raonaki ma kaoti iango. inaaomatan temanna n tau iango n akea tuukana, inaaomatana ni butim'aei iango ma rongorongon akea tuukana, inaaomatana man tuukana ni kororeta.

(2) Akea i aan, ke ae e a tia ni karaoaki i aani m'aakan te tua ae e na riai n tibanako ke n eekaanako te kibu aei n te aro ba te tua ae e nanonaki ikai e karaoi babaaire -

(a) i bukin te otanga, maiun te bootannaomata, mweeraoin te bootannaomata, raioiroin ana iango te bootannaomata ke maurin te bootannaomata;

(b) i bukini kaawakinan aroaroia, aia riai, ao inaaomataia tabeman ke bon oini maiuia aomata ake a tabe ma waakinan boowi, tuukan otinakon rongorongō ake a karekeaki ni karabaaki, kateimatoaan m'aakan ao inaaomatan boowi, ke waakinan tararuaakin ke m'akurian tareboon, tarekarabi (telegraphy), kanakoan reeta uareti, ke kanakob'anaa; ke

(c) ake a kateituaia ana taani m'akuri te bootannaomata ma ti ngkana b'aai akana a katauaki akanne ke m'akuri ake a karaoaki i aan te m'aaka anne a aki eti ma nanon te bootannaomata ae e temokuraeteki.

}.-(1) Akea te aomata ae e na riai n tuukaki n akea ana kariaia, man inaaomatana ni bootaki ke ni kaainna n aroa inaaomatana ni bootaki ao n iraorao ma aomata tem'aangina, ao ai moa ra riki i bukini katean ke kaainakin te bootaki i bukini karikirakean ma tararuaakin ana iango nako.

Kaawakinan te inaaomata ni bootaki ke ni kaaina te bootaki teuana.

(2) Akea i aan, ke ae e a tia ni karaoaki i aani m'aakan te tua ae e na riai n tibanako ke n eekaanako te kibu aei n te aro ba te tua ae e nanonaki ikai e karini baikai -

(a) i bukin te otanga, maiun te bootannaomata, mweeraoin te bootannaomata, raioiroin ana iango te bootannaomata, ke maurin te bootannaomata;

(b) i bukini kaawakinan riai ao inaaomataia tem'aangina, ke

(c) are e kateituaia ana taani m'akuri te bootannaomata;

ma ti ngkana baaire ake a katauaki ke m'akuri akanne a aki eti ma nanon te bootannaomata ae e temokuraeteki.

14.-(1) Akea te aomata ae e riai n anaaki mai irouna inaaomatana ni m'am'ananga ba te kibu aei e nanonaki te inaaomata are e uki iai temanna ni m'am'ananga i nanoni Kiribati n akea tuukana, riaina n tiku ni m'akoroni Kiribati, riaina n ninia ao ni kiitana Kiribati, ao e inaaomata man te kabaneaki mai Kiribati.

Kaawakinan te inaaomata ni m'am'ananga.

(2) Kateituaan te aomata man inaaomatana ni m'am'ananga are e reke tauana iai i aan te tua, ao e aki riai n iangoaki te tua anne ba e tibanako ke e kaaitaraa te kibu aei.

(3) Akea i aan, ke are o a tia ni karaoaki i aani m'aakana te tua ae e riai tauakina ba e tibanako ke eekaanako te kibu aei n te aro ba e kataui baikai -

- (a) i bukin te kateitua i aon te m'am'ananga ke te tiku ni maeka i nanoni Kiribati iroun temanna ke n ana riai temanna ni kani kiitana Kiribati ake a tangiraki i bukin te otanga, maiun te bootannaomata ke mweeraoin te bootannaomata;
- (b) i bukin te kateitua i aon te m'am'ananga ke te tiku ni maeka i nanoni Kiribati, ke n ana riai ni kiitana Kiribati irouia aomata nako ke aekaa aomata nako ake a tangiraki i bukin te otanga, maiun te bootannaomata, mweeraoin te bootannaomata, raioiroin ana iango te bootannaomata, kaawakinan baika ti otab'aniniaki iai ba a na aki mauna ke kakoroan nanon ana booraraoi Kiribati ma aaba ianena;
- (c) i bukin te kateitua i aon te m'am'ananga ke te tiku ni maeka i nanoni Kiribati iroun temanna ae tiaki kaaini Kiribati ke katinanikuan, ke kabanean te aomata anne mai Kiribati;
- (d) i bukin te kateitua i aoni karekean ke kamane-naa aaba ke b'aa tabeua iroun temanna i Kiribati;
- (e) i bukin te kateitua i aon te m'am'ananga ke te tiku ni maeka i nanoni Kiribati irouia ana taani m'akuri te bootannaomata ake a tangiraki, kioina ba a na karaoi aia m'akuri ao n nooraki ba a karaoaki raoi.
- (f) i bukini kanakoan temanna mai Kiribati ba e na kaboowilaki ke ni katuaeaki n te aba teuana i tinanikuni Kiribati i bukin te bure ni kakeru i aan tuan te aba anne ke ni kabureaki n te aba anne i bukini karaoan nanon te motikitaeka are e baaireia te boowi i bukin ana bure ni kakeru are e bukinaki iai i aan tuani Kiribati;
- (g) i bukin te kateitua, mani motin te boowi i aon te m'am'ananga ke te tiku ni maeka i nanoni Kiribati iroun temanna ke i aon ana riai temanna ba e na kiitana Kiribati i bukina ba e a tia ni kuneaki ba e bure n ana bure ni kakeru i aan te tua ni Kiribati, ke i bukina ba e na kakoroaki raoi te baaire ba e na tei i matan te boowi n te tai teuana rimwi i bukin baairean taekana ke i bukini waaki ni boowi ake a kaeti nakoni kanakoana mai Kiribati, ke

(h) i bukin te kateitua i aon ana riai temanna ba e na kitana Kiribati n te aro ba e na kakoroa kanoan te tua are e baairaki i bukin, ma ti ngkana te babaire anne ke are e karaoaki e nooraki ba e aki eti ma nanon te bootannaomata ae e temokuraeteki.

(4) Ngkana e kateituaaki inaaomatan temanna ni m'am'ananga n aon are e kateretereaki n te makoro ni kibu (3)(a) n te kibu aei, e riai ni buubutii n te tai are e taku, ma tiaki i m'aain onoua te namakaina i mwiin te tai are e moa ni buubutii iai, ao ana buubutii e na rinanoaki man te Tarabunare (Tribunal) ae te bootaki teuana ae e inaaomata ao n aki nanonano n ana babaire.

(5) N rinanoakini buubutii iroun te Tarabunare n te makoro ni kibu ae i m'aain aci, i bukin taekan temanna are e a tia n tabuaki man inaaomatana ni m'am'ananga e konaa te Tarabunare anne ni kaoti ana iango ake a riai ke ni buobuoki nakon te rab'ata teuana ba e na waaki nako katabuakin teuanne; ma te rab'ata anne e aki konaa ni kakoroa bukin are e baairia te Tarabunare ma ti ngkana iai taekana n te tua.

15.-(1) Ni kaeti nakoni m'akoroni kibu (4), (5) ao (3) n te kibu aio e na akea te tua are e na kaota te kakaokoroaki tao n tein taekana ke ni kab'arab'araana.

Te kaawakin man aanga ni kakaokoroaki ae e kaeti nakon te reeti.

(2) Ni kaeti nakoni m'akoroni kibu (6), (7) ao (8) n te kibu aio e na akea te aomata are e na araoaki nakoia te aro ni kakaokoroaki irouia aomata ake a karaoi makuri i aani m'aakan te tua ke karaoani makurin n te bootannaomata ke te rab'ata teuana.

(3) N te kibu aio te taeka ae "kakaokoroaki" nanona bon te makuri ae e kakaokoroaki aroa nakoia aomata aika a kakaokoro ae a anganaki ni kaeti nakon aia reeti, aia tabo are a riki mai iai, aia iango i bukin te tautaka, kuniia ke aia koana n te aro are tem'aangina a reke i aan te aki konaa ke kateituaakiia, ao tem'aangina a aki reke iai, ke tib'angana ma waaki a anganaki tabeman ao tabeman a aki.

(4) E aki riai ni kaboonganaaki makoro ni kibu (1) n te kibu aio nakon tuua nako ni karokoa e katauaki n te tua anne babaire -

(a) i bukin anakin te angab'ai ke katautauan te karokemane iroun te Tautaka ke te bootaki teuana i nanon te aba, ke te rab'ata i bukin tautauan iango n te aba anne.

- (b) i bukiia aomata ake tiaki kaaini Kiribati;
- (c) i bukini kamanenaa te tua, i bukiia aomata n aekaaia nako n aron ae e taekinaki n te makoro ni kibu ae mai m'aaina (ke i aomata ake a toa ma aomata akee) ni kaeti ma te aro n tabetabe, to iein, te raure, te taunimate, te onomwi ni b'aib'ai i rulin te mate ke b'aai n aron akee, ake te tua ae e boni kaeti nakoia aekakin aomata akee,
- (d) ni kaeti nakon te aba, moanin te abaaba, moanakin ao karekare 'a ala ao iango riki n aron aikai, ke
- (e) are aomata n aekaaia nako n aron ae e taekinaki n te makoro ni kibu ae mai m'aaina ae e reke n aia aki karekare ke kateituaakiia ke n reke irovia aanga n toketaki ke aaro n rine are e boni kaeti nakon aroia ao nakon taekaaia nako ni kaeti nakoia aekate akekci ke nakoia aomata n aekaaia nako, a oti ma nanon te bootanna-aomata ae e tomokuraeteki.

(5) Akea i te tua teuaa ae e na riai n tibanako ke n eekaaia te makoro ni kibu ae (1) n te kibu aei ni karokoa e karogi babaaire ni kaeti ma aia rinan ke rabakaia (ma tiaki rinaniia ke rabakaia ake a kaeti nakon te rooti;) iango i bukin taitaka, iunila ke aia koaua are e kaantaningaaki, irovia te aomata nako are e rineaki nakon te nakoia i bukin aro waki te bootannaomata, te nakoia nako i nanon te bootaki aroaro, te nakoia nako i nanon te kaauntira, ke te nakoia nako i nanon rab'ata ake a kateaki n te tua i bukin te bootannaomata.

(6) Te makoro ni kibu ae (2) n te kibu aei e riai n aki kamanenaki nakon b'aai nako ake a taekinaki ke a oti n aanga tabeta ake a karakaiki mani babaairean te tua are e kaeti nakon makoro ni kibu aika (4) ke (5) n te kibu aio.

(7) Te makoro ni kibu ae (2) n te kibu aio e riai n aki rooti m'aaka nako ake a aroaro te bootaki, aroaro ke katokan boovi i maraan te aomata ma te aomata, ke katokani waki i bukin kaburebure ni boovi nako ake a mwikowiki iai aomata i aan te Tua ae e Maungatabu ke tua riki tabeta.

(8) Akea i aan, ke ae e a riai ni karakaiki i aani m'aakan te tua teuaa ae e na riai n tibanako ke n eekaaia te kibu aei n te aro ba te tua ae e nanonaki ikai ba aomata are a karokoro n aron are e taekinaki n te makoro ni kibu (3) n te kibu aei, a konaa n tiatiaaki n taian aia ao taian inaaomata ake a baairaki i nanoni kibu 9, 11, 12, 13 ao 14

n te Tua ae e Maungatabu aei, n ai aron are e katauaki ni kibu 9 (2), 11 (6), 12 (2) 13 (2) ke 14 (3).

(9) Akea i aan, ke ae e a tia ni karaoaki i aani m'aakan te tua teuana ae e na riai n tibanako ma babaaire n te kibu aio -

(a) ngkana te tua anne e karaoaki nanona i m'aaini kaboonganaakin te Tua ae e maungatabu aei, ao e a tia ni waakinaki nako karaoan nanona man te tai are e kaboonganaaki iai te Tua ae e Maungatabu aei; ke

(b) ni karokoa te tua anne e kamaunai ao e manga kamm'akurii babaaire nako ake a kaman mena i nanon te tua n taai nako i m'aaini kaboonganaakin te Tua ae e Maungatabu aei.

15.-(1) N te makoro aei e nanonaki "taai ni kaangaanga i bukin te bootannaomata" ba aeka n taai ake -

Babaaire i
bukin taai
ni kaangaanga
nako te
bootannaomata.

(a) e buaka iai Kiribati; ke

(b) iai te katanoata ni kataabangaki ae e kairoroaki i aan te kibu aei.

(2) E konaa te Beretitenti, ni m'akuri ni kaeti ma ana kaetieti te Kabinete, ni katanoataa n te tai teuana ba iai ana kaangaanga te bootannaomata ao ni karaoi babaaire i bukini karaoan nanon te kaangaanga anne.

(3) katanoata ke babaaire nako i aan te makoro ni kibu ae i m'aain te makoro ni kibu ae i m'aain aei e riai ni karaoaki n te katanoata ae e koreaki n ana aobiti te Beretitenti.

(4) Te katanoata are e karaoaki i aan te kibu aei, are e aki waekoa ni kamaunaaki e riai n toki manenana i mwiin tenua te bong (ke n ana boowi te Maneaba ni Maungatabu e riai n toki maiuna i mwiini koron taina ae tenibwi te bong) ni moa man te tai are e koreaki iai, ma ti ngkana n te tai anne e a tia ni kakoauaaki man ana moti te Maneaba, ao te katanoata are e a tia ni kakoauaaki ba e na tiku ni kamanenaaki ni karokoa tokini maiun te moti.

(5) Akea i aan, ke ae e a tia ni karaoaki i aani m'aakan te tua ke te babaaire are e na riai n tibanako ke n eekinako kibu 5, 6(2), 9, 11, 12, 13, 14 ke 15 n te Tua ae e Maungatabu ni karokoa te tua ke te babaaire are e nanonaki nakon te babaaire i bukin ana tai ni kaangaanga te bootannaomata ke are e kariaia karaoan b'aai nako i nanon te tai anne, are e bon riai

i bukini b'aai nako ake a riki ke ake a riki i nanon te tai anne i bukini kaaaitaraan aekaki ni b'ai akanne.

(6) Ike e kamatawarikaki iai te aomata i aan m'aakan te tua ke te babaaire ae e taekinaki n te makoro ni kibu ae i m'aaina ao babaaire aika i mwiina a na riai ni kamanenaaki, n aron ae e kaangai;

(a) e na riai, i nanon te tai ae e waekoa ao n aanga nako n aki riaon tebwina te bong i mwiin moanakini kamatawarikana, n anganaki te rongorongoe ae e koreaki, n te taetae ae e oota iai, are e kab'arab'araa raoi bukini kamatawarikanā.

(b) e riai ni koreaki kaetietin taekana n ana Aobiti te Beretitenti ao ni kaotaki ba e a tia ni kamatawarikaki i asni kanoan te tua are e riai naba ni kateretereaki e riai ni karacaki nanon aei i m'aaini koron tebwini ma aua te bong man te tai are e moa ni kamatawarikaki iai.

(c) e riai n rinanoaki taekan teuanne i m'aaini koron teuana te namakaina man te tai are e moa ni kamatawarikaki iai ni karokoa naba taai ake i mwiina are ni katoa onoua namakaina ba e na rinanoaki taekana n te Tarabunare ae e inaaomata ae e aki nanonano are te tia babaaire iai e na rineaki iroun te Tia Moti ae e riettaata, ao uoman riki ake a rineaki naba iroun te Tia Moti ae e riettaata ma te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri.

(d) e uki ni karekea are e na tei i bukina ao e riai ni buokaki n itera akanne ao ma ni kariaiakaki ana tia tei n roko nakon te Tarabunare; ao

(e) e konaa n roko te tia tauaki n rab'atana ke n roko ana tia tei n te tai are e nang ongorae-akinaki iai taekana n te Tarabunare.

(7) Te aomata are e kamatawarikaki ngkana e rinanoaki taekana iroun te Tarabunare ni kaeti ma te kibu aio, e konaa te Tarabunare ni kaota ana iango i bukin riain ke tauni kamatawarikana riki nakon te rab'ata are e anga te ota, ma te rab'ata anne e na aki riai ni karaoa kanoan te iango are e kaotaki nakoina, ma ti ngkana iai katauana n te tua.

(8) Akea i nanon te makoro ni kibu 6 (d) ke (e) n te kibu aio ae e na atongaki ba e riai te aomata ni kabooa ana tia tei n ana mane te bootannaomata.

17.-(1) Ni kaeti nakoni babaaire n te makoro ni kibu ae (5) n te kibu aio, ngkana e iangoia te aomata temanna ba baaire n te kibu 3 nakon 16 (ni kabane) n te Tua ae e Maungatabu aei e a tia, e nang, ke tao e nang kaaaitaraaki iai (ke, aron te aomata are e kamatawarikaki) ngkanne, akea tuukan aanga riki ake tabeua n reitaki ma te b'ai naba arei are e katauaki i aan te tua, te aomata anne (ke teuare temanna) e konaa ni buubutii nakon te boowi are e rietaata i bukin buokana.

Kamatoaani
babaaire ni
kaawakin.

(2) E riai n iai m'aakan te boowi ae e rietaata -

(a) n ongoraakina ao n iangoia kanoan ana buubutii temanna n aron are e koreaki n te makoro ni kibu ae i m'aain aei;

(b) n iangoi aekan titiraki ake e na oti i bukin taekan temanna are e kaokaki taekana nakoina i bukin irakin nanon te makoro ni kibu ae i nano, ao e konaa ni karaoi ota, n anga mooti, ao n anga kaetieti ake e taku ba a riai i bukini kamatoaakin ke kaawakinani kanoan tuua ni kibu 3 ni karokoa 16 (ni kabane) n te Tua ae e Maungatabu aei;

ma e konaa te Boowi ae e rietaata n aki karaoi kanoani m'aakana i aan te makoro ni kibu aika i eta ngkana e kaupaua ba e a tia n tauraoi ao kanoan ana buubutii te tia bukinaki i aan te Tua ae e Maungatabu aei ke i aan tuua riki tabeua.

(3) Ngkana i nanoni waaki rako i nanoni boowi ake a rinano, ao e a kaoti naba te aota n titiraki-i bukini kaaaitaraan babaaire n te kibu 3 nakon 16 (ni kabane) n te Tua ae e Maungatabu aio, ao te aomata are e kaira te boowi e konaa, ao e na riai ngkana teuana mai buakoa bootaki i bukin te waaki anne e buubutii, n angan te Boowi ae e rietaata, ma ti ngkana, n oin nanona, e nooria ba tabekan te titiraki anne e bon aki kakaawaki ke e kabononano.

(4) E konaa te Maneaba ni Maungatabu n angan te Boowi ae e rietaata rakani m'aakana nakon ake a katauaki n te kibu aei n te aro ba e na konaa te Boowi anne ni waakini kanoani m'aaka ake e anganaki man te kibu aei.

(5) Tuani boowi ake e katauaki aron ana m'akuri ao ana waaki te boowi ae e rietaata ni kaeti nakon m'akana are e anganaki iroun ke i aan te kibu aei (n ikotaki ma tuua ake a kaeti ma te tai are e na uotaki ke e konaa ni karaaki iai te buubutii) a konaa ni karaaki iroun temanna ke rab'ata i nanon ti te tai are iai m'aakana ni karaoi tuua n te boowi ake a kaeti nakon

ana m'akuri ao ana waaki te boowi anne ae taorababa.

18.-(1) N te Makoro aei, ma ti ngkana te b'ai are e nanonaki, e rin'iai te taeka ae "ekaanako" n toma ma b'aai aika a tangiraki, nanona ba e nanonaki naba iai aki kakoroan nanoni b'aai aika a na tangiraki akanne, ao taeka ake ti te boo nanonai, a riai ni kab'arab'araaki-raoi.

Kab'arab'ara
ao taiani
kamaiu.

"Boowi" nanona aeka ni boowi nako ake iai m'aakaaia i Kiribati, i rarikini boowi ake a Kateaki i aan te tua n aroaro (disciplinary law), ao n ikotaki ma te Komete ni Motikitaeka; ao ni Kibu 4 ao 6 n te Tua ae e Naungatabu aei, te Boowi are e kateaki i aan te tua n aroaro.

"Tua n aroaro" nanona bon te tua are e waakina tararuaan te aroaro n te bootaki n aroaro.

"Bootaki n aroaro" nanona -

- (a) ana taanga ni bureitimani Kiribati;
- (b) te bootaki ni m'akuri n Auti ni kaikain;
- (c) te bootaki i bukin Tararuaakiia kaain Taari;
- (d) te Reirei ni kaimoa.

"Kaaaina" nanona kaain te bootaki n aroaro are e ikotaki ma aeka n aomata nako ake a waakini kanoan aroaro i bukiia kaain te tanga ao e na rinanon naba aroaro akanne.

(2) N aron te aomata temanna are kaain te bootaki n aroaro i Kiribati, akea i aan ke ae e a tia ni karaoaki i aan te m'aaka teuana n te tua n aroaro are e riai ni kaaitaraa ke n eekaanako kanoan te babaaire n te Makoro aei i rarikini kiibu 4, 6 ao 7.

(3) N aron te aomata temanna are kaain te bootaki n aroaro are tiaki ana b'ai Kiribati ae e mena i Kiribati i bukini karaoan nanoni babaaire tabeua i marenan te Tautaeka ni Kiribati ao te Tautaeka teuana ke te bootaki ae e kinaaki n te aonnaba, akea i aan, ke ae e a tia ni karaoaki i aani m'aakan te tua n aroaro n te bootaki n aroaro ake a na kaaitarai ke n eekiinako babaaire nako n te makoro aei.

(4) Akea taian anga ake a karaoaki nakon te aomata are kaain te bootaki n aroaro nan te aba teuana are e buaka ma Kiribati, ao akea te tua are e kakoroa karaoan aanga akanne are e na nooraki ba e kaaitarai ke n eekiinako b'aai ake a tia n taekinaki n te Makoro aei.

MAKORO III

KAAINAN TE ABA

19. Te aomata nako are iai rikina n I Kiribati e na iai oin ana riai n roko ma ni maeka i Kiribati ao n Bongin te Inaaomata, n aron are e baaireaki ikai, e na riai n riki ke n teimatoa n iai riaina n riki ba kaaini Kiribati ngaia.

Aia riai aomata ake iai rikiia n I Kiribati.

20.-(1) Te aomata nako are iai rikina n I Kiribati, are e bungiki i Kiribati, n tia n riki ngaia i m'aain Bongin te Inaaomata ba kaaian abani Buritan ke ana korone e na riai n riki ngaia ba aini Kiribati ni Bongin te Inaaomata.

Aomata ake a bungiki, a karinaki ke a tauaki mwila i Kiribati i m'aaini Bongin te Inaaomata.

(2) Te aomata nako are akea rikina n I Kiribati ao are e bungiki i Kiribati, ao bon te aomata ae e riai, e konaa n riki ngaia ba kaaini Kiribati ni Bongin te Inaaomata.

(3) Te aomata nako are iai rikina n I Kiribati ke te aomata ae e riai ma n tia n riki naba ngaia ba kaaian abani Buritan ma ana korone i aan ana Tua Buritan n Riki (British Nationality Act) 1948 nakon 1965 (a) i bukin riain tiani karinana ke korean arana i aan tuua akanne, ke karinana ba kaaian ana tabo Buritan i m'aain 1949, n ana tai ni maeka i Kiribati, e riai n riki ba kaaini Kiribati ni Bongin te Inaaomata.

21.-(1) Te aomata nako are iai rikina n I Kiribati are e bungiki i tinanikuni Kiribati ma n i ba kaaian Buritan ke ana korone i m'aaini Bongin te Inaaomata e konaa, ngkana temana e na konaa n tia n riki ngke arona ba e tuai ni mate ke ni kamaumaaki taekani kinaakina ba kaaini Buritan ma ana korone e na riki ba kaaini Kiribati i aan taekani makoro ni kibu (1) ke (3) n te kibu ae i m'aain aei, e na riki ba kaaini Kiribati ni Bongin te Inaaomata.

Aomata ake a bungiki i tinanikuni Kiribati i m'aaini Bongin te Inaaomata.

(2) Te aomata ae akea rikina n I Kiribati ao e bungiki i tinanikuni Kiribati bon te aomata ngaia ae e riai, ngkana tamana e riki ke e riai n riki ngke arona ba e tuai mate, ba kaaini Kiribati ngaia ni m'aakan te makoro ni kibu (2) ke (3) n te kibu ae i m'aain aei, n riki ba kaaini Kiribati ngaia ni Bongin te Inaaomata.

22. Te aine nako are e iein ma te aomata are e riki ke n riai n riki ba kaaani Buritan ke ana korone ngke arona ba e tuai mate ke ni kamaunaaki kaainan te aba irouna, e riai n tia n riki ba kaaan Kiribati ni m'aakan kibu 20 ke 21 n te Tua ae e Maungatabu aei, e reke irouna kinaakina ba kaaani Buritan ao ana korone, ngkekei naba, ke ni korean arana, i bukin ieinna anne ma n iai irouna te kinaaki anne i m'aaini Bongin te Inaaomata, e riai n riki ba kaaani Kiribati ni Bongin te Inaaomata.

Buuia m'aane ake a riki ba kaaan te aba ni Bongin te Inaaomata.

23. Te aomata nako are iai rikina n I Kiribati are e aki riki ba kaaani Kiribati ni Bongin te Inaaomata ni m'aakan te kibu 20, 21 ke 22 n te Tua ae e Maungatabu aei, e konaa n te tai teuana i mwiina riki ni buubuti n te aro ae e na baaireaki ni koreaki ngaia ba kaaani Kiribati.

Aomata ake a riai n tauaki mwiia ba kaaan te aba.

24. Te aomata nako, ma tiaki are iai rikina n I Kiribati are -

Tuukan te abaaba uoua.

- (a) e a tia ni koro ana ririki ae tebwi ma wanua i m'aaini Bongin te Inaaomata;
- (b) e riki ba kaaani Kiribati ni m'aakan te kibu 20 ke 21 n te Tua ae e Maungatabu aei, ao
- (c) kaaan te aba riki teuana ni Bongin te Inaaomata, e riai ni kamaunaaki kaaanani Kiribati irouna i mwiini koron uoua te ririki mai mwiini Bongin te Inaaomata, ke n te tai ae e maan riki ae e konaa ni katauaki, ti ngkana i m'aaini banen te tai anne e a tia ni kamauna ke ni bua mai irouna kinaakina ba kaaan te aba teuana, ke ngkana akea baaireaki n tuan te aba anne ke e aki kariakakaki ba e na kamaunaa kinaakina ba kaaan te aba anne, e konaa ni karaoa ana moti n aron ae e na baaireaki.

25.-(1) Te aomata nako are e bungiki i Kiribati i mwiin te bong are i m'aaini Bongin te Inaaomata e na riki ba kaaani Kiribati n te bong are e bungiki iai, ma ti ngkana n te bong anne, te aomata ngaia ae akea rikina n I Kiribati ke te aomata are tamana kaaani Kiribati, e riki ba kaaan te aba riki teuana.

Aomata ake a bungiki i mwiin te bong are i m'aaini Bongin te Inaaomata.

Te aomata o na aki riki ba kaaani Kiribati ni m'aakan te makoro ni kibu aei ngkana n te tai are e bungiki iai -

- (a) tamana e aki bae mani waakin te tua n aron are e reke irouia taan tei man tautaeka ianena ake a kinaaki irouni Kiribati ao akea mai buakoa ana karo ae kaaani Kiribati; ke

(b) tamana kaain te aba teuana are e buaka ma Kiribati ao e bungiki n te tabo are e tauaki iroun te aba anne.

(2) Te aomata nako are e bungiki i tinanikuni Kiribati i mwiin te bong are i m'aaini Bongin te Inaomata e na riki ba kaaini Kiribati n te bong are e bungiki iai ngkana tamana n te bong anne, ke e na bong riki ba kaaini Kiribati ngke arona ba e aki mate tamana.

26. Te aine are e iein i mwiin te bong are i m'aaini Bongin te Inaomata ma te aomata are kaain ke e riki ba kaaini Kiribati e konaa, i mwiin tiani karaan ana buubuti n aron ae e baareaki, ni koreaki. Iai ba kaaini Kiribati.

Te iein
nakoia kaaini
Kiribati.

27.-(1) Te aomata nako are, i aan te Tua ae e Maungatabu aei ke te tua riki teuana, boni kaaini Kiribati, ke i aan te tua riki teuana are e b'ainaki n te tai aei n te aba teuana are e kaeti ke kibu aei nako iai, boni kaain te aba anne ao ni m'aakani kaainakin te aba anne iroun, e na iai kinakina ba kaain te Kamanuerete.

Kaain te
Kamanuerete.

(2) Te aomata nako are e mena i aani Buritan n aki kaainna i aan ana tua Buritan n Riki (British Nationality Act) 1948, e na teimatoa kinaakina iroun Buritan i aani kibu 2 n te Tua anne ke ni kinaaki iroun Buritan i aan ana Tua n Riki (British Nationality Act) 1965 e riai, ni m'aakan te kinaaki anne, ni kinaaki ba kaain te Kamanuerete.

(3) Ti n aaro riki tabeua ake a okoro baareaa iroun te Maneaba ni Maungatabu aaba ake e kaeti te kibu aei i bukiia ba Aotiteria, Bahamas, Bangladesh, Barbadoe, Botswana, Kanata, Cyprus, Dominica, Biti, Gambia, Ghana, Grenada, Guyana, Inria, Jamaica, Kenya, Lesotho, Malawi, Babua Nukini, Saint Lucia, Seychelles, Sierra Leone, Singapore, Toromon, Southern Rhodesia, Sri Lanka, Swaziland, Tanzania, Tonga, Trinidad ao Tobago, Tuvalu, Uganda, Buritan ma ana korone, Tamo aacao ao Zambia.

28. E konaa ni karaai ana babaaire te Maneaba ni Maungatabu.

M'aakan te
Maneaba ni
Maungatabu.

(a) i bukini karekeani kaainakini Kiribati irouia aomata ake a aki riai ma n aki manga konaa n riai n riki ba kaaini Kiribati i aani m'aakan te Makoro aei;

- (b) i bukini kamaunaakini kaainakini Kiribati
iroun te aomata nako;
- (c) i bukini kateimatoaan tauani mwiin araia kaaini
Kiribati ake kaain naba aaba tabeua;
- (d) i bukin aki m'annanoani kaainakini Kiribati
irouna -
 - (i) te aomata nako are akea rikina n I
Kiribati are e riki ba kaaini Kiribati
n okoro ma m'aakan te Makoro aei;
 - (ii) te aomata temanna are akea rikina n I
Kiribati are e a tia n riki ba kaaini
Kiribati e a tia i mwiin te bong are i
m'aaini Bongin te Inaaomata ni karekea
kaainakin te aba teuana irouna.

29.-(1) I bukin taekan te Makoro aei -

Kab'arab'ara.

- (a) "te aomata are iai rikina n I Kiribati"
nanona te aomata are ana bakatibu e bungiki
i Kiribati i m'aain 1900;
- (b) "te aomata are e riai" nanona te aomata are
n te bong are i m'aaini Bongin te Inaaomata -
 - (i) kaaini Buritan ao ana korone, ao
 - (ii) akea abana riki teuana,

Bahaa'iroua ba -

- (iii) ngaia, tamana, ke taman tamana a aki
bungiki i Buritan ke n tauaki mwiina ke
ni karinaki i Buritan ba kaaini Buritan
ao ana korone ke ni mena i aaini Buritan;
- (c) taekan nako taman te aomata e riai, ni kaeti
ma te aomata are e riki man te mare, n tauaki
ba taekan tinan te aomata anne;
- (d) te aomata are e bungiki i aon te kaibuke ke
te waanikiba ao e tauaki mwiina ke te kaibuke
ke te waanikiba are e aki tauaki mwiina man
te tautaka n te aba teuana a pa riai n
iangoaki ba a bungiki n te tabo are e tauaki
mai iai mwiin te kaibuke ke te waanikiba
anne, ke n te aro n aron aei, n te aba anne.

(2) I bukin nanon te taeka ae "te aomata ae e
riai" n te makoro ni kibu (1) (b) n te kibu aei,
ngkana te aomata kaain te aba teuana i rarikini
kaainakin Buritan ao ana korone e na riai n iangoaki
ba e na tia ni bua kaainakin te aba riki teuana
irouna ngkana -

(a) tuān te aba are teuana akea iai taekan, ke e e aki kariaia ba e na kamaunaa abana are teuana; ao

(b) e a tia ngaia i m'aaini Bongin te Inaomata n tiaina ma ni karokoa iroun te Tautaeke ni Kiribati ana moti ba e a aki manga onimakina kinaakina ane teuana ane ao e na aki manga tangira kab'aiana man te aba ane, ba e a tangiria n riki ba kaaini Kiribati.

MAKORO IV

TAANI KAKOROI MWIINI MOOTI (THE EXECUTIVE)

ITERA I - TE BERETITENTI

30.-(1) E na riai n iai te Beretitenti ni Kiribati are e na riai n ataaki ba te Beretitenti.

Te nakoa ni Beretitenti.

(2) E na riki te Beretitenti ba Kautuun te Aba ao Kautuun te Tautaeke.

31.-(1) E na riai n riki ba te moa ni Beretitenti te aomata are boni ngaia are e taua te nakoa ae Mataniwila Minitita i aan te Tua ae e Maungatabu i m'aaini Bongin te Inaomata.

Te Moa ni Beretitenti.

(2) E na riai n iangoaki ba e a tia n taua nakoana te moa ni Beretitenti n te tai are e b'ainaki iai te Tua ae e Maungatabu aei.

32.-(1) Te matamata i bukin, ao te rinerine i bukin te nakoa ni Beretitenti e riai ni karaokaki n tawai are e baareaki n te kibu aei n ikotaki ma baareaire iroun, ke i aan te tua -

Rinean te Beretitenti.

(a) n te tai naba ae e riai i mwiin ana moa n tetere te Maneaba ni Maungatabu are e a tomaaki naba ma te rinerine ni kabuta, ao i m'aain naba tabekani kanoan nako taiani Biira;

(b) n itera ake a kateretereaki n te kibu 35(3) n te Tua ae e Maungatabu aei.

(2) E na riai te Maneaba, i mwiin tian rineakin te Tibiika, ni matamata mai buakoia taan tei n te Maneaba n aki keerikaaki i aan teniman ao n aki raka i aon aman ake a na tei i bukin te rinerine nakon te nakoa ni Beretitenti, ao akea riki temanna are e na manga anga arana.

(3) E riai te aomata nako are e katauaki n rinerine n tain te rinerine ae e kabuta n tain rineakin te Beretitenti.

(4) E na riai n taua nakoana te aomata are e rineaki ba te Beretitenti n te bong naba are e a katanoataaki iai ba ai boni ngaia ae e rineaki.

(5) Te aomata are e rineaki nakon te nakoa ni Beretitenti, i mwiin te rinerine e konaa n taua te nakoa n te tai ae e na aki raka i aon tentai.

Ma te aomata are e taua te nakoa ni Beretitenti i aan te kibu 35(2) n te Tua ae e Maungatabu aei e kona n taua nakoan te Beretitenti uatai aika a itataomwi n aki raka riki.

33.--(1) E na riai te Beretitenti ni boni waaki nako n taua nakoana ni Beretitenti ni kurckoa ae e rineaki temanna n te tai n rinerine ae e na roko, ma ti ngkana e toki ni Beretitenti ni m'aakan te kibu aei ke te kibu ae i mwiina.

Maanin te
nakoa ni
Beretitenti.

(2) E na riai n toki ni Beretitenti te Beretitenti -

(a) ngkana e keerikaaki man nakoana ngkana e a tia ni kaota nanona n te korobeki nakon te Tibiika;

(b) ngkana e tabekaki te kaoti ba akea onimakinan te Beretitenti ke te Tautaeaka ao e iranaki te kaoti anne irouia angia kaaan te Maneaba ni Maungatabu;

(c) ngkana, n aron te b'ai teuana are e wene i matan te Maneaba ao e kaongoaki te Tibiika iroun te Beretitenti ba te kateibai n te b'ai anne e tabeka taakan te onimakinaki ao ngke e a manga kateibai te aba ao e aki kariaiakaki te b'ai anne irouia angia kaaan te Maneaba ae e b'anin;

(d) ngkana e a toki ngaia ni kaaina te Maneaba n aanga tabeua i rarikin are kamaunaakini maiun te Maneaba; ke

(e) n itera ake a kateretereaki n te kibu ae i mwiin aei.

34.--(1) Ngkana e a tia te Maneaba ni Maungatabu ni kariaia, mani mwiin buokan te kaoti irouia angia kaaan te Maneaba ni Maungatabu ae e b'anin (ma tiaki te Beretitenti) ake a kateibai ba e riai ni karaoaki te ukeuke i bukin te tabeaianga iroun te Beretitenti n aron ana konab'ai ni karaoakini m'akurin nakoana i bukini mamaaran ana iango ke rab'atana, ao e riai te Tibiika ni kaongoa te Tia Moti ae e riettaata are ngaia are e na rinea te

Kam'awaan te
Beretitenti
man nakoana
i aan te
koaua ba e
aki konab'ai.

Baba ni Kuakua (Medical Board) ae e kadinaki irouia aomata aika e na aki keerikaaki maitiia i aan teniman, ao naakanne a kinaaki ba taokita i aan te Tua ni Kiribati ke i aan tuan te aba teuana i nanon te Kamanuerete (Commonwealth); ao e na riai te Baba anne ni karaoa ana ukeuke i aon te b'ai anne ao n ribooti nakon te Maneaba ma n anga ana iango ba e tau ke e aki te Beretitenti i bukin nako aki maruringin rab'atana ke ana iango ni karaoa kanoan nakoana.

(2) Ngkana a taku angia kaain te Maneaba ae e b'anin (ma tiaki te Beretitenti) i mwiin tiani karekean ana ribooti te Baba ni Kuakua ba e aki konab'ai te Beretitenti ni karaoa kanoan nakoana i bukini mamaaran rab'atana ke ana iango, e riai te Beretitenti anne ni keerikaaki man tauan nakoana man te tai naba anne.

35.-(1) E na riai te Kaauntira n te Aba (Council of State) ni karaoi ana makuri te Beretitenti, ngkana akea te Beretitenti i bukinabae a toki te Beretitenti n taua nakoana n aroni kanoani b'ara-karaba (b) ke (c) kibu 33(2) n te Tua ae e Maungatabu aei, ni karokoa manga reken te Beretitenti temanna i mwiin rineakina n tian te rinerine are e na roko i mwiin tian te rinerine ae e kabuta.

Te m'aawa n
te nakoa ni
Beretitenti.

(2) Ngkana e a m'aawa te nakoa ni Beretitenti i bukin riki itora tabeua aika iai bukiia, e riai te Kauoman ni Beretitenti n taua te nakoa anne, ao ngkana e kakoauaa te Maneaba ni Maungatabu ba e na taua te nakoa ni Beretitenti ao e na boni waaki n taua te nakoa anne ni karokoa ae e toki ni Beretitenti i aani m'aakan te kibu 33 n te Tua ae e Maungatabu aei.

(3) E na riai te aomata are e taua ana makuri te Beretitenti i aani m'aakan te m'akoro ni kibu are i m'aain te kibu aei n tabeka te kaoti nakon ana boowl te Maneaba ni Maungatabu i bukin ana babaaire ni kamatoaa ba e na taua ana makuri te Beretitenti, ao e riai ni kauntaekaaki ao ni baaireaki te kaoti anne n tain te Boowii anne.

(4) Ngkana e aki kamatoaa te Maneaba ba e na tauaki ana beku te Beretitenti iroun te Kauoman ni Beretitenti ao e riai ngkanne ni karaoaki te rinerine i bukin te Beretitenti i m'aaini waakinan Biira nako, ao n te tai ae e riai, n ira nakon te kibu 32 n te Tua ae e Maungatabu aei, ao te aomata are e taua ana beku te Beretitenti i aani m'aakan te makoro ni kibu (2) are n te kibu aei e riai n toki te Beretitenti (ti ngkana e waekoa ni keerikaaki i aani m'aakan te kibu 33(2) n te Tua ae e Maungatabu aei) n te tai are e taua ana makuri te aomata are e rineaki ba te Beretitenti n tain te rinerine anne.

(5) Ngkana e m'aawa te nakoa ni Beretitenti n te tai are akea naba iai kaain te nakoa ni Kauoman ni Beretitenti, e na riai te Kabinete n rinea temanna te Minitita ba e na taua ana makuri te Beretitenti i aani m'aakan te makoro ni kibu (2) n te kibu aei, ao ai arona naba ba aongoa ai ngaia naba te Kauoman ni Beretitenti i aani m'aakan te makoro ni kibu (2), (3) ao (4) n te kibu aei.

26.-(1) N te tai naba are akea iai te Beretitenti ke n ana iango ba e riai ni karaoa anne i bukin te aoraki ke te kabuanib'ai are e riki nakoina, ao e konaa n anga te m'aaka n te koroboki nakon te Kauoman ni Beretitenti ba e na karaoi ana beku te Beretitenti n aron are e baaireia, ao te Kauoman ni Beretitenti e riai ni karaoi makuri akanne ni karokoa manga te tai are e katekaki iai m'aakana iroun te Beretitenti.

Karaoan ana makuri te Beretitenti n ana tai ni m'aawa, n aoraki ke tera riki.

(2) Ngkana e aki konaa te Beretitenti ni karaoi ana makuri i bukin te aoraki ke te kabuanib'ai ao te mamaara anne e aki konaa iai n angan temanna te m'aaka ni Beretitenti i aani m'aakan te kibu aei ba e na karaoi makuri akanne, ao e riai ngkanne te Kauoman ni Beretitenti ni karaoa te makuri ni Beretitenti.

(3) E na riai te aorata are e karaoi ana makuri te Beretitenti, n aroni m'aakan te makoro ni kibu ae i m'aain aei, n toki ni karaoi makuri akanne ngkana e kaongoaki iroun te Beretitenti ba e nang oki te Beretitenti ni karaoi oin ana makuri.

(4) I m'aain ae e tauaki ana makuri te Beretitenti iroun te Kauoman ni Beretitenti n aron are e kaotaki ni m'aakan te makoro ni kibu (2) n te kibu aei, e na riai moa te Lia Koroboki nakon te Kabinete (Cabinet - Tautaeke) ni karekea moa te beeba ni kakoaana mairoun te taokita are e tauaki mwiina i aani Kiriwati are e na kaota raai aki konab'ain te Beretitenti ni karaoi tabena i bukini mamaarana ao kabuanib'aina, ao are e na kaotaki te beeba anne nako matan te moa ni Kabinete are e teweaki.

Baaireana ba e na toki korakorana te beeba anne ngkana e kaongoa temanna te Beretitenti i aani m'aakan te makoro ni kibu ao i m'aaina ba e nang moana ana makuri te Beretitenti.

37.--(1) E na riai te aomata are e na taua te Ana berita
 nakoa ni Beretitenti ni karaoa ana berita i matan te te Beretitenti
 Tia Moti ae e rietata n aron are e kaotaki n te
 Pietura 1 n te Tua ae e Maungatabu aei.

38.--(1) E na riai te Tia Moti ae e rietata n iai Aron rineakin
 irouna te babaaire i bukin te rinerine nakon te nakoa te Beretitenti.
 ni Beretitenti ao ba rinerine akanno a na karaoaki
 iroun te Kamitin n Rinerine (Electoral Commission).

(2) Aeka n titiraki ake a konaa ni kaoti ba -

(a) e a tia ni karaoaki nanon tuan te Tua ae e
 Maungatabu aei ke aeka n tua tabeua ake a
 kaeti taekaaia nakon rineakin te Beretitenti
 i aan te kibu 32 n te Tua ae e Maungatabu
 aei; ke

(b) te aomata are e a tia n rineaki i aan te kibu
 anne, e riai n taekinaki ma ni kaotaki iroun
 te Tia Moti ae e rietata are e na aki konaa
 ni waeaki ana moti n te boovi teuana.

ITERA II - TE KAUMAN NI BERETITENTI

39.--(1) E na riai n iai te Kauoman ni Beretitenti Kauoman ni
 ni Kiribati are e na ataaki ba te Kauoman ni Beretitenti. Beretitenti.

(2) E na riai te Beretitenti, n te tai ae e riai
 i mwiiin tauan te nakoa anne n rinea te Kauoman ni
 Beretitenti mai buakoa Minitita.

(3) E na riai n toki ni Kauoman ni Beretitenti
 te Kauoman ni Beretitenti -

(a) ngkana e ritiaina man nakoana ao ma ni kaongoa
 te Beretitenti n te koroboki;

(b) ngkana e aikoa kaaina te Maneaba ni Maungatabu
 i rarikin riki are tokin maiun te Maneaba;

(c) ngkana e kam'awaaki man nakoana iroun te
 Beretitenti;

(d) ngkana e a toki ni Beretitenti te Beretitenti
 are e rinea ba te Kauoman ni Beretitenti, mani
 mwiiini karaoan te rinerine i bukin te Beretitenti;
 ke

(e) n te tai are e toki iai te Beretitenti man
 nakoana i aani m'aakan te barakuraba (b) ke
 (c) n te kibu 33(2) n te Tua ae e Maungatabu
 aei.

(4) E na riai te kauoman ni Beretitenti i m'aain tauan nakoana irouna n anga ana berita ni kakaonimaki i matan te Tia Moti ae e rietata n aron are e koreaki n te Tietura 1 n te Tua ae Maungatabu aei.

(5) E na riai te Beretitenti n rinea temanna mai buakoia Minitita ba e na karaoi ana makuri te Kauoman ni Beretitenti ngkana e m'aawa mai Kiribati te Kauoman ni Beretitenti, ke e aki konab'ai i bukin te aoraki, ke tabeaianga riki tabeua ake e aki konaa ni karaoi ana makuri iai, ao te aomata are e rineaki e na riai ni karaoi makuri akanne n aron are e a kaantaningaaki iai ni karokoa ae -

- (a) e kamaunaaki rineakina iroun te Beretitenti;
- (b) e a aikoa riki ba te Minitita; ke
- (c) ai manga temanna ae e taua te nakoa ni Beretitenti.

(6) N te tai are e tauaki iai ana makuri te Beretitenti iroun te Kauoman ni Beretitenti n ira nannon te kibu 36 n te Tua ae e Maungatabu aei, e konaa te Kauoman ni Beretitenti n rinea temanna mai buakoia Minitita ba e na taua te makuri ni Kauoman ni Beretitenti, ao te aomata are e rineaki e na riai ni karaoi kanoani makuri akanne n aron are e a kaantaningaaki iai ni karokoa ae -

- (a) e kamaunaaki rineakina iroun te Kauoman ni Beretitenti;
- (b) e a aikoa riki ba te Minitita; ke
- (c) e a toki te Kauoman ni Beretitenti ni karaoi ana makuri te Beretitenti.

(7) E na riai te Kabinete n rinea temanna te Minitita ba e na karaoi ana makuri te Beretitenti n te tai are e tangiraki iai karaon ana makuri te Beretitenti i aan te kibu 36(2) n te Tua ae e Maungatabu aei iroun te Kauoman ni Beretitenti, ba akea te Kauoman ni Beretitenti ke e m'aawa mai Kiribati ke e aki konab'ai i bukin te aoraki ke te kabuanib'ai ni karaoi oin ana makuri, ao akea ae e a tia n rineaki ba te bonomii ni kaeti ma te makoro ni kibu ae i m'aain aei.

Baaireana ba te Minitita are e karaoi ana makuri te Beretitenti ake a kaeti ma te makoro ni kibu aei n tabeka m'aakan te Beretitenti ni kam'awaa te Kauoman ni Beretitenti man nakoana.

(8) I m'aaini karaoakin ana makuri te Beretitenti iroun te Minitita are e rineaki i aan te makoro ni kibu ae i m'aain aei, e na riai n reke moa iroun te Tia Koroboki nakon te Kabinete (Tautaeaka) te beebe ni kakoaua mairoun te taokita ae e kinaaki i aan te tua ni Kiribati ni kaotia ba e aki konab'ai ni karaoi ana beku te Kauoman ni Beretitenti i bukin te aoraki ke te kabuanib'ai, ao ni moani boowiin te Kabinete are e teweaki, e riai ni kaotaki te beebe ni kakoaua anne nakoia kaaia:

Baaireana ba e na riai n aki boongana te beebe anne ngkana e kaongoaki te Minitita are e rineaki i aan te makoro ni kibu ae i m'aain aei iroun te Beretitenti ke te Kauoman ba e nang oki ni karaoi ana makuri ni Beretitenti.

ITERA III - TE KABINETE

40. E na riai n iai te Kabinete are e na riai ni Te Kabinete, kaaainaki iroun te Beretitenti, te Kauoman ni Beretitenti ao n aki raka i aoni waniman (8) minitita, ao ai te Tia Kaetitia (Attorney General).

41.-(1) E na riai te Beretitenti n te tai ae e Minitita, riai n rineia Minitita mai buakoia kaaia te Maneaba ni Maungatabu i rwiin tauan nakoana irouna.

(2) E konaa te Beretitenti n rinea temanna te Tia Tei are kaaia te Maneaba i m'aain tokini maiun te Maneaba ba te Minitita, ngkana e kaoti te anga teuana are e riai rineakin temanna nakon te nakoia ni minitita ngke e tabe ni kamaunaaki te Maneaba i aani m'aakan te kibu 78(2) n te Tua ae e Maungatabu aei.

(3) E na toki ni minitita te Minitita ngkana -

- (a) e ritiaina man nakoana n te koroboki nakon te Beretitenti;
- (b) e a'aikoa manga kaaia te Maneaba ni Maungatabu i rarikin riki kamaunaakini maiun te Maneaba;
- (c) e kam'aawaaki man nakoana iroun te Beretitenti;
- (d) ai manga temanna ae e taua te nakoia ni Beretitenti; ke
- (e) e toki ni Beretitenti te Beretitenti man te babaaire ni barakuraba (b) ke (c) n te kibu 33(2) n te Tua ae e Maungatabu aei.

42.-(1) E na riai n iai te Tia Kaetitia i bukini Te Tia Kiribati are e na riki ba boton te kaeti n taekan Kaetitia, tuua nakon te Tautaeaka.

(2) E na riai n rineaki, ao ni konaa ni kabaneaki, te Tia Kaetitia man nakoana iroun te Beretitenti.

(3) E na akea te aomata temanna ae e na kariaiakaki n taua ke ni bomomvii n te nakoana ae te Tia Kaetitia ma ti ngkana e tau n rabakauna ni karaoa te makuri i Kiribati ba te rooio n te Boowi ae e rietata.

(4) E na riai n iai m'aakan te Tia Kaetitia n itera nako ake e iangoi ba e riai ni karaoi -

(a) ni katei ao ni karaoi taiani boowi ni kaburebure ni kaaitaraa temanna i matan te boowi, are e kateaki i bukini Kiribati, i bukin taiani bukibuki ake a tabekaki ba aongkoa e a tia te aomata anne ni karaoi;

(b) n taobaraa, n anaa ao n reita te waaki ni boowi ni kaburebure are e a kamani kateaki ke ni karaoaki irouna ke iroun temanna ke iroun te bootaki teuana;

(c) ni katoka waakinan te boowi, i m'aaini kaotinakoan te motikitaeka, are e kateaki ke e karaoaki irouna ke iroun temanna ke iroun te bootaki teuana.

(5) E na riai te Tia Kaetitia ni waakini kanoani makuri ake e anganaki i aan te tua man te tai teuana ma teuana.

(6) A konaa ni karaoaki kanoani m'aakan te Tia Kaetitia i aani makoro ni kibu (4) ke (5) n te kibu aei i bon irouna, ke irouia taua m'aauri ake a ibarbuuki nakoina n iiri ana kaetieti ni kabuta ke ni kaonoti.

(7) N aki riai babaaire ake a kateretereaki n te makoro ni kibu ao i m'aain aei, a riai n tiku taiani m'aaka ake ni makoro ni kibu (4)(b) ao (c) n te kibu aei ti iroun te Tia Kaetitia ma tiaki iroun temanna ke te bootaki teuana:

Baaireana ba n te tai aro e tabekaki te boowi ni kaburebure iai teuana iroun temanna ke te bootaki teuana, e na aki riai n tuukaki taonani boowi akanne, i aan m'aakan te makoro ni kibu aei, iroun ke n ana babaaire te aomata anne ke te bootaki teuana ao n raonaki n ana kairiaia te boowi.

(8) E na aki riai ni konaa ni kairaki ke n tautakanaki te Tia Kaetitia iroun te aomata temanna ke te bootaki teuana ni karaoan nanon ana beku are e anganaki man te makoro ni kibu (4).

(9) I bukin taekan te kibu aei, a riai n iangoaki ba iteran nako waakini boowi, taiani manga tang mani mwiini motin taiani boowi ni kaburebure i matan te boowi ke buure tabeua ake a tia n tabekaki ke titiraki n tua ke a kaawakinaki i bukin acka ni waaki ni boowi:

Baaireana ba te m'aaka are n te makoro ni kibu (4)(c) n te kibu aei are e anganaki te Tia Kaetitua n reiti nakon aeka ni manga tang iroun te aomata are e bukinaki n taiani waaki ni boowi ni kaburebure ke taiani bure ake a tia n taekinaki ke titiraki n tua ake a kaawakinaki i bukin te aomata anne.

43. E na riai kaain te Kabinete, i m'aain tauan nakoana iroun n anaa ana berita ni kakaonimaki, i matan te Tia Moti ae e rietata, are e koreaki n te Tietura 1 n te Tua ae e Maungatabu aei.

Aia berita
kaain te
Kabinete

44.-(1) E na riai n iai te Tia Koroboki nakon te Kabinete are e na riai ni kinaaki nakoana ba te nako i bukin te bootannaomata (public office).

Te Tia
Koroboki
nakon te
Kabinete.

(2) E na riai ni mwiikoaki te Tia Koroboki nakon te Kabinete n iri nanoni kaetieti ake e anganaki man te Kabinete, i bukini babaairean ana waaki ao tauani mwiini Minitin te Kabinete ao n tua ana moti te Kabinete nakon te aomata ke te bootaki teuana are e kaeti nakoina te moti anne, ao n riai naba ni karaoi makuri tabeua man are e motikia te Kabinete ke te Beretitenti.

ITERA IV - KAKOROANI MWIINI MOOTI

45. E na riai te rab'ata i bukini kakoroani mwiini mooti n tiku iroun te Kabinete are e na riai ni bukinaki nakon te Maneaba ni Maungatabu i bukini kakoroani mwiin ana moti nako te Tautaeaka.

Te rab'ata i
bukini kakoroani
mwiini mooti i
Kiribati.

46.-(1) E riai te Beretitenti, ma ti ngkana iai baaireana riki teuana, ni karaoi ana moti n oin nanona ao n riai n aki karaoa nanon ana iango temanna ke te rab'ata teuana, i bukini karaocan nanon taiani makuri ake e anganaki n te Tua ae e Maungatabu aei ke man tuua riki tabeua.

Ana makuri te
Beretitenti.

(2) Ike e mwiikoaki iai te Beretitenti n te Tua ae e Maungatabu aei ke n tuua riki tabeua ba e na karaoa te makuri ae e kaeti ma ana iango temanna ke te rab'ata teuana, e na riai, i m'aain ae e karaoa nanon te iango anne ni kaokia moa nakon te aomata ke te rab'ata are ana iango ba e na manga iangoia.

47.-(1) Te Kauomani ni Beretitenti ao Minitita n tatabemania nako a na riai ni bukinaki i bukin nako ana makuri te Tautaeaka (ni bootaki ma tararuaan ana Bootaki ni Makuri te Tautaeaka) n aron are e

Aia makuri
Minitita.

baaireia te Beretitenti nakoina ba e na karaoia.

(2) E na riai te Minitita are e a tia ni bukinaki n tabena i bukini kabutan ana Bootaki ni Makuri te Tautacka teuana ni babaaire ao n taua taekan te Bootaki ni Makuri anne, ao man taiani babaaire ao kaetieti akanne, e riai n tiku kabutani makurin te te Bootaki ni Makuri anne iroun te Tia Koroboki iai are e riai n atongaki nakoana ba te nakoa i bukin te bootannaomata.

48.-(1) E na riai te Kabinete n teweaki iroun te Beretitenti.

Taiani waaki
n te Kabinete.

(2) E na riai te Beretitenti, n te tai ae e riai n roko ao ni kaira boowiin te Kabinete.

(3) Akea kanoani boowiin te Kabinete ma ti taonakina ae e na riai ni karaoaki ngkana iai tuukana iroun temanna kaaana ao e tabeka taekana n te tai are e roko iai ba e b'aka i aan niiman (5) kaaana aika a roko.

(4) N aki riaon te makoro ni kibu ae i m'aain aei, e na aki riai ni katokaki te Kabinete mani karaoani waakinani kanoan ana boowi ti i bukina ba e aki koro maitini kaaana ao e na riai ni boni b'ainaki babaairen ana boowi te Kabinete e ngae ngke iai te aomata are e kaca te boowi, ao tiaki ngaia ae e riai ni katauaki ba e na roko.

(5) E na riai te Beretitenti ni baairei b'aai ake a na riai n iangoaki n ana boowi nako te Kabinete.

(6) E konaa te aomata are e kaira boowiin te Kabinete ni kaooa temanna nakoni boowiin te Kabinete ba e na iri, e ngae ngke teuanne tiaki ngaia kaaan te Kabinete, i bukina ba te aomata are e kaira boowiin te Kabinete e taku n ana iangoa ba rokon teuanne n te boowi e bon tangiraki.

49.-(1) E na riai n iai Kauntiran te Aba, are e na riai ni kaaanaki irouia aomata ake n te tai anne a tau i ke ni bonomwi n taian nakoa are te Tia Babaaire n te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri are e na riai n Tia Babaaire n te Kauntira aei, te Tia Moti ae e rietataa ao te Tibiika.

Kauntiran te
Aba.

(2) N te tai are e toki iai te Beretitenti n taua nakoana i bukini kaantaninga ake a kateretereaki ni barakaraba (b) ke (c) n te kibu 33(2) n te Tua ae e Maungatabu aei, e na riai Kauntiran te Aba ni karaoi ana makuri te Beretitenti ma kakoroan nako ana makuri te Tautacka ni karokoa ae e a manga rineaki temanna n te rinerine teuana ba te Beretitenti ao n taua nakoana i mwiin te rinerine ae e taabangaki.

50. E konaa te Beretitenti man ana baaire te Kabinete ni -

M'aaka n
nanaonga.

- (a) kab'araa ana bure te aomata are e kaeti nakoina ke e kabureaki i aan te bure ni kakeru are e eekaanako te tua ae e b'ainaki i Kiribati, ba e na inaaomata ke ni kaeti nakon tuua tabeua;
- (b) kamotirawaa te aomata n te tai ae akea baaireana, ke n te tai ae e baaireaki man te tuuaa are e a tia n anganaki te aomata anne i bukini buure nako;
- (c) kauareerekea riki te rekenikai nakon temanna n oneamwiin te rekenikai are e a tia n anganaki i bukin buure nako;
- (d) kab'araa ni kabane ke ni kab'araa makoron te rekenikai nakon temanna are e a tia n anganaki i bukin te bure ke i bukin te tuuaa ke i bukin tuuaa riki tabeua nakon te Tautaeka i bukin buure nako.

51. N aki riaon babaaire n te Tua ae e Maungatabu aio, ao tuua tabeua te m'aaka i bukini katean ke kamaunaan te nakoa i bukin te bootannaomata i bukini Kiribati e na mena iroun te Beretitenti are e na karaaia ni kaeti ma ana baaire te Kabinete.

MAKORO V

TE RAB'ATA NI KARAOTUA

ITERA I - KAAINA

52. E na iai te Rab'ata ni Karaotua ae e na ataaki te Maneaba ni Maungatabu ao e na ti teuana autina. Katean te Maneaba ni Maungatabu.

53.-(1) N aki riaoni babaaire n te kibu aio, e na kaainaki te Maneaba ni Maungatabu irouia - Maitini Kaain te Maneaba.

- (a) teningaun ma niiman (35) kaaina aika a rineaki;
- (b) te tia tei ae e baaireaki i aan te kibu 117 n te Tua ae e Maungatabu aio; ao
- (c) ngkana tiaki ngaia to tia tei ae e rineaki, te Tia Kaetitua ba te tia tei i bukin nakoana.

(2) Te aomata ae e taua te nakoa ni Beretitenti ni kaeti ma te Tua ae e Maungatabu aio e na aki toki mani kaainakin te Maneaba i bukin tauakin te nakoa anne irouna.

(3) Ngkana te aomata are e taua te nakoa ni Beretitenti ni kaeti ma te Tua ae e Maungatabu aio ngaia, n te tai ae e taua iai te nakoa anne, kaa'in te Maneaba man te makoro n rinerine ae e katauaki mai iai te tia tei ae ti temanna, e na karaoaki te manga rinerine (by-electic n te makoro n rinerine anne, i nanon tenea te namakaina man te tai are e moa n taua iai te nakoa ni Beretitenti te aomata anne, i bukin rineakin temanna riki ba kaa'in te Maneaba.

(4) E konaa ni bitaki iroun te Maneaba maitiia kaa'in te Maneaba aika a rineaki, ni kaeti ma te kibu 63 n te Tua ae e Maungatabu aio.

54.--(1) N aki riaoni babaaire n te Tua ae e Maungatabu aio, kaa'in te Maneaba ni Maungatabu aika a rineaki, a na rineaki n te kawai ae e na baairaki.

Rineakiia
taan tei.

(2) I bukin rineakiia kaa'in te Maneaba a na kateaki i aoni Kiribati makoron rinerine (electoral districts) ake a konaa ni baairaki tiaia ma maitiia taan tei mai iai.

(3) Ni karokoa te tai ae e a manga baairaki i aan te Tua ae e Maungatabu aio, e na tib'atit'aaki Kiribati i nanon uabwi ma tenea makoro n rinerine are tiaia ao maitiia taan tei aika a rineaki mai iai a na booraoi ma ake a motikaki n te Otenanti n Rinerine 1977(a) i bukin uabwi ma tenea makoro n rinerine ake a kateaki man te Otenanti anne.

55. N aki riaoni babaaire n te kibu ae i mwina ao n te kibu 118(1) n te Tua ae e Maungatabu aio, e na katauaki temanna nakon te rineaki ba te tia tei n te Maneaba ni Maungatabu ngkana tao, ao n aki katauaki naba ma ti ngkana -

Katauan te tj
tei ae e
rineaki.

(a) ngaia kaa'in Kiribati; ao

(b) e a tia ni koro uabwi ma teuana ana ririki.

56.--(1) Akea te aomata ae e na katauaki nakon te rineaki ba kaa'in te Maneaba ni Maungatabu ngkana ngaia -

Aki katauan t
tei ae e
rineaki.

(a) n anuan ana karao makuri, e tikui i aani kakoauaakin te berita, te ongotaeka, ke te itoman ma te tautaeka teuana ke te aba teuana ae e iaenena;

(b) e kamatawarikaki i aan te tua ba kioing ngke e a tia ni kakoauaaki ba e baba ke tao e a tia ni motikaki i aan te tua are e b'ainaki i Kiribati be e mino;

(c) e tiku i aan te kabureaki ni karokoa te mate are e kabareaki iai man te boowi n te aba teuana i nanon te Kamanuerete (Commonwealth) ke e tiku i aan te rekenikai ae te kabureaki (n te ara are e aranaki iai) n te maan ae ke ae e raka i aon te bwi ma uoua te namakaina, ae e a kaweneaki i aona man te boowi ae ai aron anne ke ae e kaweneaki i aona man te rab'ata ae iai ana konaa ni karaoa anne ba ruamwiian te rekenikai riki teuana are e a kawenea te boowi n aron anne i aona;

(d) e aki katauaki ba e na kaaina te Maneaba i aan te tua teuana ae e b'ainaki i Kiribati ake a kaineti ma buure n rinerine;

(e) e taua, ki e bonomwi, n te nakoa ae makurina e kaineti ma te mwiokoaki i bukin, ke ae e toma ma, karaoan te rinerine teuana ke katauraan ke manga rinanoan te boki teuana ae e taua mwiin te rinerine, ke

(f) n aron taian nakoa ake a konaaki ni motikaki i aan te tua teuana ae e b'ainaki i Kiribati, e taua ke e bonomwi n te makuri teuana i bukin te bootannaomata.

(2) I bukin taakan te barakurabu (c) n te makoro ni kibu ae i m'aain aei -

(a) uoua ke i aona riki maitin te rekenikai ae te kabureaki ae a itataomwi naba a na riai n iangoaki ba ti teuana te tai ni kabureaki i bukin ikotakin taai akanne;

(b) e na aki iangoaki kabureakin te aomata i bukin oneanimwiin, ke i bukin aki kab'akaan tuuana.

(3) Akea te aomata ae e na aki katauaki ba e na konaa n rineaki ba kaain te Maneaba ae e rineaki i aan m'aakan te makoro ni kibu (1)(a) n te kibu aio n ae ti i bukina ba ngaia kaain te aba teuana ao tiaki Kiribati.

57. N aki riaoni babaaire n te kibu 118(2) n te Tua ae e Maungatabu aio, e na toki ana tai te tia tei ae e rineaki n te Maneaba ni Maungatabu -

Maanin aia
tai taan tei
aika a rineaki.

(a) n te tai ae e toki iai maiun te Maneaba;

(b) ngkana e aki rooroko ni boowin te Maneaba n te maan ao n aanga aika a konaa ni motikaki ni babaaire i bukin tuan te Maneaba;

- (c) ngkana e motirawa n oin nanona, are e na kaotaki nakon te Tibiika n te koroboki;
- (d) ngkana e toki ba kaaani Kiribati;
- (e) ngkana a kaoti aanga tabeua ngke tiaki ngaia kaaan te Maneaba, e na riki n aki katauaki i bukin te rineaki ni m'aakan barakurabu (a), (b), (d), (e) ke (f) n te makoro ni kibu (1) n te kibu ae i m'aain aio;
- (f) man aanga aika a kateretereaki n te kibu ae i mwiina;
- (g) man aanga aika a kateretereaki n te kibu 59 n te Tua ae e Maungatabu aio.

58.-(1) N aki riaoni babaaire n te kibu aio, ngkana te tia tei ae e rineaki n te Maneaba ni Maungatabu e kuneaki ni bure n te boowi ni makoron nako te Kamanuerete (Commonwealth) ma te rekenikai ae te tiringaki ke te kabureaki (n te ara tera are e aranaki iai) ao e karaoa makoron rekenikaina ae te kabureaki, e na toki naba n te tai anne man nakoana ae ngaia kaaan te Maneaba, ao nnena n te Maneaba e na riki ni m'aawa i mwini koron te maan ae tenibwi te bong i mwiina:

M'aawan te nne i bukin te kabureaki.

Baaireana ba e konaa te Tibiika, n aron ana buubuti te tia tei, ni kaanaanaua te maan ae tenibwi te bong man te tai teuana nakon teuana ba e aonga ni konaa te tia tei ni waakina te manga tangi i bukini kabureana ke rekenikaina, ma ngaia are kaanaanauan te tai n raka i aon te maiti ae tebubua ao nimabwi te bong e na aki motikia n akea ana kariaia te Maneaba are e kaotaki n te moti.

(2) Ngkana n te tai teuana i mwiini keerikaakin te tia tei mani nnena e reke nanoangaaekina ke kab'araakina man te kabureaki, ke e a tia ni bitaki tuuaana ba ai tiaki te kabureaki e na aki b'angab'anga nnena n te Maneaba i aan te makoro ni kibu ae e a tib'a nako, ao e konaa ni manga waakina ana makuri ba te tia tei ngaia n te Maneaba.

59.-(1) N aki riaon taiani babaaire ni makoro ni kibu (6) ao (7) i aan te kibu aio, ngkana e reke iroun te Tibiika te tangitang i bukini kam'awaan te tia tei n te Maneaba ni Maungatabu ae e tiainaaki irouia maitia aomata ake a makoro araaia ba taan rinerine, n te tai are kabanean te rinerino i bukin te tia tei anne, n te makoro n rinerine are e rineaki kai iai te tia tei anne, e na kanakoa te buubuti n te tai naba anne nakon te Kamitin n Rinerine (Electoral Commission).

M'aawan te nne i mwiin te tangitang ao te ukenano.

(2) E riai te Kamitin n Rinerine n te tai are e ngaraoi iai i mwiliin reken te buubuti irouna mai aan te makoro ni kibu ae i m'aain aio, ni karaoa te ukenano (referendum) ni baairea te tia tei ae e atongaki ba e riai ke e aki ba e na kam'awaa mmena n te Maneaba.

(3) Akea te aomata ae e na kariakiaki n rinerine n te ukenano i aan te kibu aei, ma ti ngkana e makoro arana ba te tia rinerine ngaia n te rinerine are te kabancan tai i bukin te tia tei are e aranaki n te tangitang n te makoro n rinerine are e a tia n reke mai iai te tia te anne.

(4) Ngkana n tain te ukenano, i aan te kibu aio angila ake a kariakiaki n rinerine n te ukenano a rinea te kam'awaa man te Maneaba te tia tei are e aranaki n te tangitang, ao te tia tei anne e riai ni kam'awaa mmena n te Maneaba n te tai naba anne.

(5) Ngkana e kam'awaa mmena te tia tei n te Maneaba n ira nanon te makoro ni kibu ae i m'aaina, e na karaoaki te manga rinerine i nanon tenua te namakaina (ma ti ngkana e waekoa riki ni mauna te Maneaba) ni bonotaki te nne anne n te Maneaba.

(6) Akea te makuri ae e na karaoaki nakon te tangitang ae e karokoaki iroun te Tibiika i aan te kibu aio ni karokoa banen onoua namakaina man -

(a) te kabancan tai are e rineaki iai nakon te Maneaba te tia tei are e oti arana n te tangitang; ke

(b) te bongin namakaina i bukin te ukenano (referendum) are e karaoaki i aan te kibu aei are e baaireaki iai, ba e aki riai ni kam'awaa mmena n te Maneaba i aan te makoro ni kibu (4) n te kibu aei te tia tei are e oti arana n te tangitang.

(7) E na aki kaboonganaaki te kibu aio nakon manna kaain te Maneaba i nanon te tai are e taua ke ni bonomwii iai i bukin te nakoa ni Beretitenti, Kauoman ni Beretitenti ke Minitita nako ke te Tia Kaetitua.

60--(1) Te Boowi ae e Rietaata e na iai irouna te m'aaka ni konaa n ongoraa ao ni moti i aon titiraki nako ba -

Babaairean
taian titiraki
i bukin te riki
n tia tei.

(a) aomata nako ake a tia n eti rineakiia ba kaain te Maneaba ni Maungatabu; ke

- (b) te aomata are e rineaki ba kaain te Maneaba ngkana e a tia ni kam'aawaa manini mnea anne ke e kam'aawaki mani m'aakan te kibu 58 n te tua ae e Maungatabu aio e na toki ni karaoi ana beku ngke kaaina ngaia.

(2) Te buubuti nakon te Boowi ae e Rietaata i bukini babaairean -

- (a) aekan titiraki nako i aani barakurabu (a) n te makoro ni kibu ae i m'aain aio e konaa n uotaki iroun te aomata are e kariaiakaki n rinerine n te makoro n rinerine ao n tain te rinerine, are e kaineti nako iai te tabeka anne ke mai iroun te aomata temanna are ngaia te tia rineaki man te makoro anne n te rinerine ke mai iroun te Tia Kaetitia.

- (b) aekan titiraki nako i aani barakurabu (b) n te makoro ni kibu ae i m'aain aio e konaa n tabekaki iroun te aomata temanna ae e kariaiakaki n rinerine n tain te rinerine n te makoro n rinerine anne i bukin te tia tei ae e manga kaokaki ke mai iroun temanna te tia tei n te Maneaba ae e rineaki ke mai iroun te Tia Kaetitia:

Baaireana ba ngkana te tabeka n ai aron anne e uotaki mai iroun te aomata temanna i rarikin te Tia Kaetitia, te Tia Kaetitia e konaa ni waela ao e konaa ngkanne n tei ke n iai ae e tei i bukina n te boowi.

(3) E konaa te Maneaba ni karaoi babaaire ake a kaeti nakon -

- (a) b'aai nako ao kawai ake, ao uotakini kaantanin n ake a konaa ni karaokaki ba te buubuti nakon te Boowi ae e Rietaata i bukini Karekean ana moti i aon titiraki i aon te makoro ni kibu (1) n te kibu aio, ao

- (b) taiani m'aaka, makuri ma waakin te Boowi ae e Rietaata ni kaeti nakon taian aeka ni buubuti akanne.

(4) Akea te manga tang ae e na teirake man ana babaaire te Boowi ae e Rietaata ni waakina i aon te makoro ni kibu (1) n te kibu aio.

61.--(1) Te aomata ae e ira te kabeowi ke ni kaota nanona n te Maneaba ni Maungatabu ma te atatai ke e bon namakinaki irouna ba e aki kariaiakaki ni karaoi akanne, e na konaa ni katuuakeaki n te maiti ae e na aki raka i aon uabwi te taara ni katoa te bong are e taua mnena iai ke ni kaota nanona iai.

Rekenikai i bukin te ira te kabeowi ke te kaotinano ngke akea te kariaiakaki.

(2) Te tuuua n aron nako aoi e na karekeaki kab'akaakiia man te tang nakon te Boowi ae e Rietaata, ae e na teboakinna te Tia Kaetitua.

62.--(1) E na iai te Kamitin n Rinerine ae e na kaainaki iroun te Tiibi Kamitin n Rinerine (Chief Electoral Commissioner) ao n aki keerikaaki i aan uoman ke n raka nakon aman maitiia Kamitina.

Te Kamitin n Rinerine.

(2) Kaa'in te Kamitin a na rineaki iroun te te Beretitenti ni kaeti ma ana iango te Kabinete.

(3) Aran te aomata are e a tia n rineaki ba kaa'in te Kamitin e na kaveneaki i matan te Maneaba ni Maungatabu i nanon abwi ma wanua te aon n te bong are e na moanaki iai boowiin te Maneaba, ao e na tei te rinerine anne nakon arona ni karokoa ae e a manga bita ana moti te Maneaba.

(4) E na aki katauaki te aomata nakon te mwikokoaki ba ngaia kaa'in te Kamitin ngkana ngaia kaa'in te Maneaba ao akea te aomata ae e na katauaki nakon te rineaki ba te Tiibi Kamitina n Rinerine ma ti ngkana ngaia te tia motikitaeka ke te tia moti ngaia i Kiribati.

(5) E na m'aawa man nakoana kaa'in te Kamitin -

(a) ngkana e a koro nimaua (5) te ririki i mwini bongin rineakina, ke

(b) ngkana tao iai b'aai aika a riki, ngkana tao tiaki kaa'in te Kamitin, ake e aki katauaki iai rineakina n aron anne.

63.--(1) Te Kamitin n rinerine e na iai onimakinana ae e taabangaki i bukin, ao e na tararuaa, tauani mwia taan rinerine i bukin rineakiia kaa'in te Maneaba ni Maungatabu ao waakinani karaoakin taian rinerine i bukiia kaa'in ae aakan akanne ao ukenano i aan te Tua ae e Maungatabu aio, ao te Kamitin e na iai riki ana beku taboua aika a toma nakon tauani mwiiin aaro akanne, rinerine ao ukenano n aroni baaireaia.

Makuri n te Kamitin n Rinerine.

(2) Te Kamitin e na iai onimakinana i bukini waakinan te rinerine nakon te nako ni Beretitenti i aan ana tararua te Tia Moti ae e Rietaata.

(3) Te Kamitin e na riai, ni katoa anaun te maan ae e aki raka i aon aua te ririki, n rinanoi maitini makoro n rinerine, ao tiani makoro akame, ao maitia kaain te Maneaba aika a na rineaki ba a na tei ni katoa nako te makoro n rinerine, ao ma ni m'annanoi -

(a) waare mai mwiin te wareaomata ae e nang tib'a karaaki i bukiia kaaini Kiribati, n aki riaoni babaaire n te kibu 118(4) n te Tua ae e Maungatabu aio; ao

(b) m'am'anangaia aomata i nanoni Kiribati.

(4) N tiani karaan rinanoakin aikai ni kaeti ma te makoro ni kibu ae i m'aain aio, ao te Kamitin e na uoti ana iango nakon te Maneaba.

(5) Te Maneaba e konaa ni kariai ke n tuuki iango man te Kamitin mai aan te makoro ni kibu ae i m'aain aio ma e aki kariaiakaki ba e na biti; ao ngkana a kariaiakaki, ao te Tia Babaaire n te Kamitin e na karekea te iango n aroni motina i aan te Tua ae e Maungatabu aio i bukin iango ake a tia ni kariaiakaki ba a na riai ni waakinaki man te bongin namakaina are e kamaunaaki iai te Maneaba ae e na roko.

64.-(1) N aki riaoni babaaire n te kibu aio ao n te kibu 118(3) n te Tua ae e Maungatabu aio, aomata n tatabemaniia nako ae -

Te Inaaomata
n rinerine.

(a) te I Kiribati;

(b) e a tia ni koro ana ririki ni maiu ae tebwi ma wanua; ao

(c) ngaia ae e maeka i nanon te makoro n rinerine are e kateaki man, ke i aan te Tua ae e Maungatabu aio,

e na kariaiakaki n tauaki mwiina ba te tia rinerine n te makoro n rinerine are e maeka iai, ao ngkana e a tia n tauaki mwiina ao e a konaa n ira rineakin te tia tei n te Maneaba ni Maungatabu man te makoro n rinerine anne.

(2) N aki tuukaki ni kanoan te makoro ni kibu ae i m'aain aio akea te aomata ae -

(a) e kabaeaki i aan te rekenikai ni kabureaki (ba tera bukina) n te maan ae ke n raka i aon tebwi ma uoua te namakaina ae e kaweneaki i aona man te boowi ni makoron aaba ake n te Kamauere te ke te rekenikai ae e oncaki mwiina i aan te bootaki teuana ma te rekenikai are e kaweneaki i aona man te boowi anne; ke

- (b) e kakoauaki ba e baba ke e motikaki ba e mino man te tua teuana are e b'ainaki i Kiribati; ke
- (c) e aki katauaki man tauakini mwiina ba te tia rinerine ke rinerinena man te tua teuana are e b'ainaki i Kiribati are e kaineti ma bure n rinerine,

ae e na tauaki mwiina ba te tia rinerine i bukin te makoro n rinerine, ke e a tia n tauaki mwiina, e na kariaiakaki n rinerine n te rinerine.

(3) Te tia rinerine e na aki kariaiakaki ba e na katauaki arana i nanon te boki n taumwiin araia taan rinerine n te makoro n rinerine teuana ngkana e a tia n aki maeka i nanon te makoro n rinerine anne i nanon te maan ae tebwi ma uoua te namakaina ae e reitinako, ke ngkana e aki katauaki ba e na rinerine i aan te makoro ni kibu ae i m'aaina.

65.--(1) E na riai n iai te Tarabunare i bukini Booia Kaain te Maneaba (Maneaba Members Salaries Tribunal) n rinanci booia ao aia arauanti kaain te Maneaba ni Maungatabu, n ikotaki ma boon ao ana arauanti te Beretitenti, ao te Kauoman ni Beretitenti ao Minitita.

Booia taan
tei.

(2) E na kaainaki te Tarabunare n te maiti ae e na aki keerikaaki i aan teniman ke n raka i aon niiman ae e tau aia konaa aika a na rineaki ao a konaa ni kakeerikaakaki iroun te Tia Babaaire n te Bootaki n Tararua Aroia Taani Makuri (Public Service Commission) i mwiin tiana ni buokaniango ma te Tibiika.

(3) Ngkana e a tia te Tarabunare ni karaoa ana tirinano n aroni baairana n te kibu aci ao e riai n uotaki rake ana iango nakon te Maneaba.

ITERA II - KARAOAN TUUA AO KAWAIIA

66.--(1) N aki riaon taiani babaaire n te Tua ae e Maungatabu aio, a na iai m'aakan te Maneaba ni Maungatabu ni karaotua i bukin te rau, mweeraoi, ao butiraoin te Tautaeaki ni Kiribati.

Te m'aaka ni
karaotua.

(2) Te m'aaka n te Maneaba ni karaoi tuua a na waakinaki rinanoni Biira (Bills) ake a kariaiakaki n te Maneaba ao e kariaia te Beretitenti, ao tuua n aron akanne a na atongaki ba "Tuua" (Acts).

(3) Te Beretitenti e konaa n taua ana kariaia nakon te Biira ti ngkana n ana iango ba te Biira anne, ngkana e kariaia, e na aki booraoi ma te Tua ae e Maungatabu aio.

(4) Ngkana e taua ana kariaia te Beretitenti nakon te Biira teuana i aan te makoro ni kibu ae i m'aain aio, ao e na kaokaki te Biira anne nakon te Maneaba i bukini bitakina.

(5) Ngkana e a tia ni kaokaki te Biira nakon te Maneaba i aan te makoro ni kibu ae i m'aain aio e a manga uotaki nakon te Beretitenti, ao te Beretitenti e tiku naba ma te iango ba te Biira anne, ngkana e kariaia, e na aki booraoi ma te Tua ae e Maungatabu aio, te Beretitenti e na kanakoa te Biira anne nakon te Boowi ae e Rietaata i bukin te kamataata ba e booraoi ke e aki te Biira anne ma te Tua ae e Maungatabu aio.

(6) Ngkana te Boowi ae e Rietaata e kamaataata ba te Biira, ngkana e kariaiakaki, e na aki boobuaka ma te Tua ae e Maungatabu aio, ao te Beretitenti e na kariaia te Biira anne n te tai naba anne; ma ngkana te Boowi ae e Rietaata e kamaataata ba e boobuaka kanoan te Biira ma te tua ao te Biira anne e na kaokaki nakon te Maneaba.

(7) E na b'ainaki te Tua (Act) ti ngkana e bon taekinaki iai, n te tai are e katanoataaki n te koroboki iai ana kariaia te Beretitenti, ma ti ngkana iai riki arona tabeua.

(8) Te kariaia mairoun te Beretitenti nakon te Biira e na katanoataaki n te koroboki ma te tua are e a tia ni kariaiakaki iai, ao ni kaotaki n te Maneaba ni Maungatabu.

67. N aki riaon taiani babaaire n te Tua ae e Maungatabu aio, e konaa te Maneaba ni Maungatabu ni karaoi babaaire i bukini waakinani kanoana n te aro ba a aonga ni butiraoi nako b'aai ake a waakinaki.

Tua i bukini
waakinani
kanoan te
Maneaba ni
Maungatabu.

68.-(1) N aki riaon taiani babaaire n te Tua ae e Maungatabu aio ao kaetieti i bukini waakinani kanoan te Maneaba ni Maungatabu, te tia tei n tatabemaniia nako e konaa n uota te Biira ae e taku ke n tabeka te kaoti ae e na kauntaekaaki i nanon, ke n uota te tangitang nakon te Maneaba, ao te b'ai anne e na kauntaekaaki ao ni katiaaki te tabe iai n aroni kaetieti i bukini waakinani kanoan te Maneaba.

Tabekan te Biira
ma b'aai riki
tabeua.

(2) Ma ti ngkana te kariaiakaki man te Kabinete are e kaotaki iroun te Minitita temanna ao te Maneaba e na aki -

(a) waaki i aon te Biira (n ikotaki ma bitaki nakon te Biira) are, n ana iango te aomata are e tia babaaire n te Maneaba e karaqi babaaire i bukini kab'akaan ke kakeerakean te angab'ai teuana, i bukini kab'akaan ke kakeerakean te tiaati (charge) man te Ikotaki ni Mane ke mane riki tabeua ae b'aini Kiribati ke i bukin bitakin te tiaati teuana n aanga tabeua i rarikini kakeerikaakana, ke i bukini kabirirakean ke kauareerekean te bae teuana ae nakon te Tautaeaka; ke

(b) waaki i aon te kaoti teuana (n ikotaki ma te bitaki nakon te kaoti) are uotana n ana iango te aomata ae te tia babaaire n te Maneaba ba e na riai n iai te anga teuana i bukini b'aai nako ake a tib'a taekinaki.

(3) Te Maneaba e na aki waaki i aoni Biira i mwiin moani warekaia n te Maneaba ni karokoa te tai ni boowi are i mwiina, ma ti ngkana -

(a) te Biira e a tia ni kakoauaaki ba e taenoaaki iroun te Beretitenti; ke

(b) e kateretereea nanona te Maneaba n te maiti ae e angii mairouia kaain te Maneaba ni kabane, ni waakina rinanoakin te Biira.

69.-(1) N aki riaon taiani babaaire n te Tua ae e Maungatabu aio, te Maneaba ni Maungatabu e konaa i aan te Tua (Act) ni bita te Tua ae e Maungatabu aio.

(2) N aki riaon taian totoko tabeua ake a kateretereaki n te kibu 124 n te Tua ae e Maungatabu aio, te Biira i bukin te Tua ni bita teuana mai buakon babaaire n te Tua ae e Maungatabu aio e na aki kariaiakaki man te Maneaba ma ti ngkana -

(a) rinanoakin te Biira e kairemweaki i mwiini moani warekana n te Maneaba nakon boowiin te Maneaba are i mwiina; ao

(b) te Biira e buokaki n ana kauoua ni warekaki n te Maneaba n aia kaotinano ae e aki keerikaaki i aan uoua te kateni makoro ni b'aniniia kaain te Maneaba.

(3) N aron ao e onika Makoro II n te Tua ae e Maungatabu aio, te Tua i aan te kibu aio e na aki waakinaki ni karokoa ae te babaaire are i nanon te Tua anne ae e na kakoroa bukin te bitaki are e a tia, ni kaeti ma te tua teuana n onca mwiin anne, n tia n uotaki rake nakon te ukenano are aomata ni kabane ake a tauaki mwiia ba taan rinerine n te rinerine ae e taabangaki a na kariaiakaki n rinerine ma ti ngkana iai taiani babaaire ake a tia ni buookaki n aia kaoti nano ae e aki keerikaaki i aan uoua kateni makoroia aomata ni kabane ake a kariaiakaki n rinerine n te ukenano.

(4) N te kibu aio -

(a) taekan nako te Tua ae e Maungatabu aio n ikotaki ma taekan tuua taboua ake a bite te Tua ae e Maungatabu;

(b) taekinan bitakin te Tua ae e Maungatabu aio a nanonaki ba iai -

(i) kamaunaana, kateana ke aki kateana ke karaan te babaaire teuana ae e kaokoro;

(ii) karaoiroana, katukana ke onikani babaaire tabeua ke karinakini babaaire tabeua iai ke teua riki;

(iii) ni kamotirawa waakinaia i nanon te tai ae e na tao maanra, ke kamaunaakin te kamotirawa anne; ao

(iv) karaoan te babaaire riki teuana ae e kauntaba nakoina ko ni mangao ma ngaia.

70. Akea kaain te Maneaba ni Maungatabu ae e na kariaiakaki n ira waakinani kanoan te Maneaba (i rarikini waaki tabeua ake a tau i aan te kibu aio) ni karokoa ae e a tia ni karaoa ana berita i matan te Maneaba n te aro are e kaotaki n te Tietura 1 n te Tua ae e Maungatabu aio.

Aia berita kaaina.

71.-(1) E na iai te Tibiika n te Maneaba ni Maungatabu.

Tibiika.

(2) E na rincaki te Tibiika irouia kaain te Maneaba mai buakoia aomata ake tiaki kaain te Maneaba.

(3) Te Tia Moti ae e Rietata e na tia babaaire n taai nako are e kaboowi iai te Maneaba i bukin rineakin te Tibiika ao e na mwiokoaki ni waakinani karaoan te aoka n rinerine anne.

(4) Te aomata e na kam'aawaa te nakoā n Tibiika -

(a) ngkana e moā n tetere te Maneaba i mwiini kamaunaan te Maneaba;

(b) ngkana e katanoataa motirawana man ana makuri ke ngkana, e kaota nanona n te koroboki are e koroaki nakon te Maneaba ao e roko iroun te Kiraaka n te Maneaba, e a motirawa naba man nakoana;

(c) ngkana e kamatoaa te Maneaba n ana moti ae e buokaki man aia kaotinano kaain te Maneaba ni kabane ae e aki keerikaaki maitiia nakon uoua te kateni makoro.

72. N aki riaon taiāni babaaire n te makoro ni kibu (3) n te kibu ae i m'aain aei te Tibiika ke ngkana akea ngaia, ke ngkana akea kaain nakoana, ao e na rineaki kaain te Maneaba ni Maungatabu temanna (ae tiaki te Beretitenti, te Minitita ke te Tia Kaetitua) ba e na tia babaaire ni katoaa nako boowlin te Maneaba.

Tia Babaaire n
te Maneaba.

73.-(1) N aki riaon taiāni babaairen te Tua ae e Maungatabu aio, titiraki ni kabane ake a tabekaki i bukin rinanoaia n te Maneaba ni Maungatabu a na baairaki mani maitini Kaotinano mairouia angia taan tei ake a roko ao a kaotinano.

Kaotinano
(voting).

(2) Ngkana te aomata are e tia babaaire ngaia -

(a) te Tibiika, e na akea ana kaotinano n oin nanona ao akea naba ana kaotinano i bukin te booraoi;

(b) te tia tei ae e rineaki n aron taekan te kibu ae i m'aaina, e na akea irouna te kaotinano n oin nanona ma e na iai irouna ao e na kaboonganaa te kaotinano i bukin te booraoi (casting vote) ngkana ti te maitina te kaotinano i bukin te titiraki anne.

(3) N aki riaon babaaireana n te makoro ni kibu (2)(b) n te kibu aio, ao ni karokoa ae e baairaki n te anga riki teuana ni babaaire i bukini waakinani kanoan te Maneaba, ngkana i aon te titiraki teuana e booraoi iai te maiti n te kaotinano i bukin itera aika uoua ao te kaoti anne e na bon aki b'ai.

74.-(1) Ngkana e waeaki waakin te Maneaba iroun temanna kaain te Maneaba ni Maungatabu ae e iri ba ake a roko n te Maneaba (irarikin are e tia babaaire) e keerikaaki i aan te maiti ae e tangiraki i bukini kaaina ao, i mwiin te maan ae e konaa ni baairaki n aroni babaaire ni waakinani kanoan te

Maitini kaaina
mai nano ae e
kariakaki.

Maneaba, ao te aomata are e tia babaaire e kakoauaa
ba ake a roko e boni keerikaaki naba i aan te maiti
ae e tangiraki ao e na kamotirawaa ngkanne te Maneaba.

(2) N te kipu aio, "te maiti ae e tangiraki"
nanona maitiia taan tei ae e keerikaaki i aan teuana
iterani maitiia kaain te Maneaba ni kabane, ke n te
tai are te ikotaki ni b'anin iai e toaraa, teuana
keerikaakina man te ware are te kabanea ni buubura
are e keerikaaki i aan teuana te itera.

75. E na aki tuukaki te Maneaba ni Maungatabu mani. Waaki i nanon
waakinan ana makuri i bukina ba e aki koro maitini te Maneaba.
kaaina, ao waakin nako te Maneaba a na boni b'ainaki
e ngae ngae iai te aomata temanna are e aki katauaki
ba e na karaoa aio n ira waakinan te boowi.

76.-(1) N aki riaoan taiani babaaire n te kibu
aio, e konaa te Maneaba ni Maungatabu ni baaiirei
inaaomataia, otangaia ao m'aakaia i bukin te Maneaba
ao kaaina.

Inaaomatan te
Maneaba.

(2) Akea waaki n tang ke ni kaburebure aika a
konaa n tabekaki i bukini kaain te Maneaba temanna
i bukin taeka aika a atongaki i matan, ke a koreaki
n ribooti nakon te Maneaba ke te Komete n te Maneaba,
i bukini b'aai nako ake a tabekaki irouna n te
Maneaba ke n tain te Komete n te Maneaba.

(3) Akea te mwifoko ae e kanakoaki man te boowi
teuana i nanoni karaoan bukinakina n te tang ae e
na karokoaki ke ni kakoroaki mwina i nanon nuun te
Maneaba n te tai ae e boowi iai te Maneaba.

ITERA III - TETEWE, KAMAUNA AO RINERINE

77.-(1) N aki riaoan taiani babaairen te Tua ae e
Maungatabu aio ao babaaire ni waakinani kanoan te
Maneaba ni Maungatabu, e na waakinaki n tatabeua nako
boowin te Maneaba n te tabo teuana i nanoni
Kiribati ao e na moanaki n te tai are e rineaki iai
iroun te Tibiika.

Tewean te
Maneaba.

(2) Te Beretitenti ke teuana te kateni makoro man
kaain te Maneaba, n aki riaoan taiani babaaire n te
Tua ae e Maungatabu aio, ao tuani waakinani kanoan
te Maneaba, ni kaira nanon te Tibiika ba e na tewea
te Maneaba n te tai ae a rineia.

(3) E na karaoaki boowlin te Maneaba i nanon
tenibwi te bong man tian te kauoua ni karebacki n
tain te rinerine ae e taabangaki ao a na karacaki i
tinanikun anne n te aro ae te maan ae tebwi ma uoua
namakaina e na aki koro i marenan tokin te boowi
teuana ao maani waakinan te Maneaba n te boowi are
i mwina.

78.--(1) Te Maneaba ni Maungatabu e na tiku
ni mauna -

Maunan te
Maneaba.

- (a) ngkana te kaoti ba akea onimakinan te
Beretitenti ke te Tautaeaka, e buokaki n
te Maneaba man te kaotinano mairouia
angiaa kaain te Maneaba ni kabane; ke
- (b) ngkana, ni kaeti nakon te b'ai teuana i
matan te Maneaba, te Beretitenti e
kaotia nakon te Tibiika ba te kaotinano
i aon te b'ai anne e buoka rinanoan te
onimakinaki, ao te kaotinano i mwilina i
aon te b'ai anne e totokoaki irouia
angiaa kaain te Maneaba ni kabane.

2) Te Maneaba, ti ngkana e a kamani kamaunaaki
i aan te makoro ni kibu ae i m'aina, e na waaki
i nanon aua te ririki man te bong are e moa ni
waakinaki iai boowiin te Maneaba i mwilina teuana
te rinerine ae e taabangaki ao n tokin anne e na
tiku ni mauna.

79.--(1) E na iai te rinerine ae e taabangaki
are e na karaoaki i nanon tenua namakaina ni
katoaa te tai are e mauna iai te Maneaba ni
Maungatabu.

Rinerine aika
a taabangaki
ao taiani manga
rinerine.

(2) Ma ti ngkana e waekoa riki ni mauna te
Maneaba e na iai te manga rinerine are e na
karaoaki i nanon tenua te namakaina man te tai ae
akea iai mnen te tia tei temanna n te Maneaba n
te aro are e aonga ni bono te nne anne.

MAKORO VI

TE MOTIKITAEGA

Itera 1 - Te Boowi ae e Rietaata

80.--(1) E na iai te Boowi ae e Rietaata ni
Kiribati are ngaia te boowi are te kabanea ni m'aaka
are e karekea ana babaaire ma m'aakana n aron are e
kaotaki n te Tua ae e Maungatabu sei ke n taian tua
ake a b'ainaki i Kiribati.

Katean te Boowi
ae e Rietaata.

(2) Taani Moti n te Boowi ae e Rietaata bon te
Tia Moti ae e Rietaata (Chief Justice) ao ai taani
motikitaeka (Judges) riki tabeman, ngkana iai n aron
maitia are e konaa ni katauaki.

81.--(1) E na rineaki te Tia Moti ae e Rietaata
iroun te Beretitenti, ni kaeti ma aro e tuangaki
iroun te Kabinete (Cabinet) are e anga te baaiare
anne i mwilina tiani kakarabakauakana ma te Bootaki
n Tararua i Aroia Taani Makuri.

Rineala taani
motikitaeka n te
Boowi ae e
Rietaata.

(2) A na rineaki taani motikitaeka ake tabeman n te Boowi ae e Rietaata, ngkana iai, iroun te Beretitenti ni kaeti ma ana iango te Tia Moti ae e Rietaata are e uaia ni baaireia ma kaain te Bootaki n Tararuaia Aroia Taani Makuri.

(3) Akea te aomata ae e tau nakon te rineaki ba te Tia Moti ae e Rietaata ke te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata ma ti ngkana e a tia n taua te nakoa n tia motikitaeka n te aba teuana ke e a tia n reke ana beeba ao ni makuri ba te rooia (barrister or solicitor) i nanon te maan ae e aki uareereke riki nakon nimaua te ririki.

82. A tangiraki taani motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata ba i m'aaia tauan te makuri n nakoaia a na bane ni karaoa te berita n tuaa i matan te Beretitenti n aron are e kaotaki n Tietura 1 n te Tua ae e Maungatabu aio.

Aia berita taani motikitaeka.

83.-(1) N aki riaoni babaaire n te kibu aio e na akea kaain te nakoa ae te Tia Motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata ngkana e a bane ana tai ni makuri.

Maanin nakoaia taani motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata.

(2) E na konaa ni kam'aawaaki te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata man nakoana ngkana e aki konaa ni karaoi kanoan ana makuri (are tao e reke i bukini mamaaran rabatana, ana iango ke te aro teuana) ke i bukin arona ae e aki riiai, e karaoaki kam'aawaana anne ni kaeti ma babaaire n te makoro ni kibu ae i mwiin aci.

(3) E konaa ni kam'aawaaki te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata iroun te Beretitenti ba kakoroan nanon te baaire are e a tia ni motikia te Maneaba ni Maungatabu ngkana e a tia ni kaotaki taekani kam'aawaan te tia motikitaeka anne man te Tarabunare are e kaetaki n te makoro ni kibu ae i mwiin aci ao teuare ke naake a na anga te moti are e na tauaki a tuanga te Maneaba ba e riiai ni kam'aawaaki te tia motikitaeka anne i bukin aki konab'aina n aron are e a tia n taekinaki ke i bukin aki taun arona.

(4) Ngkana e taku te Beretitenti n ana iango, ke e moti man te Maneaba, ba taekani kam'aawaan te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata man nakoana i bukin ana aki konab'ai n aron are e a tia n taekinaki ke i bukin aki taun arona, e riiai n rinanoaki raai, ao ngkanne -

(a) e na rinea te Tarabunare te Beretitenti ao e na kaainaki iroun temanna te Tia Babaaire ao e na aki keerikaaki kaaina nakon uoman ao e na iai temanna mai buakoaia

ae e makuri ke ae e a tia ni makuri n te motikitaeka; ao

- (b) e na rinanon raoi taekan te b'ai aei te Tarabunare ao ni kaotia nakon te Maneaba kaouan raoi taekan te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata anne, ma ni kaotia ba e riai ni kam'aawaaki man nakoana ke e aki.

(5) Ngkana e a tia ni kaotaki taekan te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata nakon te Tarabunare are e kateaki i aan te makoro ni kibu are i m'aain aei, e konaa te Beretitenti ni katoka moa te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata anne mani waakinan ana makuri ao katokan te makuri aei e konaa te Beretitenti ni manga kaakeaa ba e nang akea na na ngkana e tuangaki te Maneaba iroun te Tarabunare ba e aki riai ni kam'aawaaki te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata man nakoana.

84.-(1) N reken te tai are e a bon taonaki nanon te Beretitenti iai ba akea ke e aki tau maitiia taani motikitaeka ni waakin ana makuri te Boowi ae e Rietaata e konaa te Beretitenti, ni kaeti ma ana iango te Tia Moti ae e Rietaata are e babaaire ma te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri, n rinea te aomata are iai ana beeba n rabakau n te tua (barrister or solicitor) i Kiribati ba e na karaoi -

Kamitinan
te Boowi ae
e Rietaata.

- (a) ni kabane ke taboua man ana makuri te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata n taabangaki ke ti ni kaonoti ma taekan te b'ai teuana ke rinan ri buro nako n te aekaki teuana: ke

- b) a tangiraki ba a na waakinaki n aki iremwe makuri ake a katauaki nakon te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata are e rineaki i aan te kibu aei n aki riaon tiana, ma baairana, ngkana iai, are e kaotaki ni beeban rineakina.

(2) E na aranaki te aomata are e rineaki i aan te kibu aei ba te Kamitina n te Boowi ae e Rietaata, ao b'ai ni kabane ake e karaoi n ai aron taekan rineakina, a na boni b'ainaki naba ma n iraki nanaia n ai aron are aongkoa a boni karaoaki iroun te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata, ao e na reke iroun te Kamitina te m'aaka ao aanga n inaaomata n ai aron are boni ngaia te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata.

85. A na bane Kamitina n te Boowi ae e Rietaata i m'aain tauan aia makuri ni karaoa aia Berita n tua i matan te Beretitenti are te askaki are n Tietura i n te Tua ae e Maungatabu aei.

Aia Berita
Kamitina.

86. Te Tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata are e a tia n toki ni makuri n te anga ae tiaki i bukin ae e kam'aawaaki man ana makuri, e kona n tekateka ba te tia motikitaeka n te Boowi i bukin te anga teuana ni kaeti ma b'aai ake a tia n tei-rakeaki waakinaia i matana ngke e taua te nakoa.

E konaa ni karaoa te Boowi te tia motikitaeka i mwiini banen ana tai.

87.-(1) E na iai n te Boowi ae e Rietaata, ao ni kabonganaaki n te tai are e tangiraki iai te tiire (seal) ake a makoro i aona taeka aika "Te Boowi ae Rietaata i Kiribati" ao tera riki are e kariaiakaki iroun te Maneaba ni Maungatabu.

Tiire (seal) i bukin te Boowi ae e Rietaata.

(2) E konaa te Tia Moti ae e Rietaata ni kariaia kabonganaan te titamba are e na kabonga-naaki moa i m'aini kariaiakana te tiire are e na b'ainaki.

88.-(1) N aki riaoni babaaire n te Tua ae e Maungatabu aei (ma tiaki Makoro II) are e na rootaki iai ke a na aananga n rootaki iai baike iai rekerekena iai, ngkannne e konaa te aomata anne ni buubuti nakon te Boowi ae e Rietaata kaotan taekana ao kainaaomataana i aan te kibu aei, ao a na akea waeen uotakin naba taekan te b'ai anne i aan etina n te kibu aei.

M'aakan te Boowi ae e Rietaata i aon titiraki ake a kaineti ma te Tua ae e Maungatabu.

(2) E na iai m'aakan te Boowi ae e Rietaata n iangoa ana buubuti te aomata are e karaoia i aan te makoro ni kibu are i m'aain aei ke ni b'aai ake a uotakirake nakon te Boowi ao ni baaireia ba iai kanoan te Tua ae e Maungatabu (ma tiaki Makoro II) ae e a tia n eekakinako ao ni kaotinakoa ana baaire:

Baaireana ba e na aki taekina ana baaire te Boowi ae e Rietaata are e karaoia ni m'aakana are e anganaki n te makoro ni kibu aei ma ti ngkana e a tia n rau nanona ba te aomata are e buubuti i aan te makoro ni kibu are i m'aain aei, ke ngkana ngaia kaaani b'aai ake a uotakirake nakon te Boowi, e na rootaki ke e na aananga n rootaki arona iai.

(3) E oti n ana baaire te Boowi ae e Rietaata i aan te makoro ni kibu are i m'aain aei ba e a tia n eekakinako kanoan te Tua ae e Maungatabu, ao te aomata are e karaoa te buubuti i bukina i aan te makoro ni kibu (1) n te kibu aei, ke ni waaki ako tabeua i m'aain te Boowi, kaaani waaki akarne are e nako mai iai te babaaire, e ukera buookana, e konaa te Boowi ae e Rietaata n angan te aomata anne kaetan arona are bon te anga ae e kaeti ma aron te aomata ni b'aai ake a uotaki nako matan te Boowi ae e Rietaata i aan te tua ae b'ainaki i Kiribati, n ai aron are e kataua te Boowi ba e riai.

(4) Akea babaaire n te kibu aei ae e anga te konaa nakon te Boowi ba e na ongora ma ni karaoa ana babaaire ni b'aai ake a taekinaki ni kibu 60 ke 117 n te Tua ae e Maungatabu aei, ma ti n te buubuti are e karaoaki ni kaeti ma te kibu anne.

(5) Iai iroun te Boowi ae e Rietaata te m'aaka ni kaota ana baai n te Biira (Bill) ae e uotaki nakoina iroun te Beretitenti i aan te kibu 66(5) n te Tua ae e Maungatabu aei ba e rinanon te Tua ae e Maungatabu te Biira anne ke e aki.

(6) N aki riaoni babaaire n te Tua ae e Maungatabu aei, bon te Boowi ae e Rietaata ae e a kamani mena iroun te m'aaka n ongora ao ni kaotinakoa ana baai ni baike a kaeti ma etin nanon te Tua ae e Maungatabu.

Ma ti naakai ake iai iroun te konaa ni buubuti nakon te Boowi ae e Rietaata i aan te makoro ni kibu aei -

- (a) Te Beretitenti, ni waakina are e tuangaki iroun te Kabinete;
- (b) te Tia Kaetitua (Attorney General); ao
- (c) te Tibiika.

89.-(1) E na iai te m'aaka iroun te Boowi ae e Rietaata ni baairei kanoan te boowi i bukini bure n eekaanako te katei ma te araro ao buure n eekaanako te tua ake a na baaireaki ni boowi ake a rinano, ao ni karaoi ana kaetieti, anga m'aakana n te koroboki ni kairoroa te b'ai are e na karaoaki n aron are e taku ba e riai ni karaoaki n te aro ba e aonga ni baaireaki raoi ae e eti n taiani boowi kanne.

Te Boowi ae e Rietaata ma Boowi ake a rinano.

(2) Ngkana e kaoti te titiraki i bukini kab'araan nanon te baai teuana n te Tua ae e Maungatabu aei (ma tiaki Makoro II) n te boowi teuana ae e rinano ao e kakoauaa te boowi ba te titiraki anne ai bon te titiraki ae e kaeti ma te tua, ao te boowi anne e na uota taekana nakon te Boowi ae e Rietaata.

(3) N reken te titiraki are e uotaki nakon te Boowi ae e Rietaata i aan te makoro ni kibu ae i m'aain aei, e na anga ana moti te Boowi ae e Rietaata n taekan te titiraki, ao te boowi are e uota taekan te titiraki anne o nang katoka taekan te b'ai anne ni kaeti ma ana moti te Boowi ae e Rietaata ke, ngkana te moti anne e konaa ni manga uotakirake nakon Boowiin te Manga Tang ke te Komete ni Motikitaeka (Judicial Committee), ngkanne e a kaeti ma ana moti Boowiin te Manga Tang ke te Komete ni Motikitaeka.

ITERA II - Te Boowi ni Manga Tang
(The Court of Appeal)

90. E na iai te Boowi ni Manga Tang i bukini Kiribati are te boowi ae e kakannato ma n'ataaki ao e na iai irouna te m'aaka ao te m'aaka n'ongora ao ni baairai manga tang ake a uotakirake nakoina n'aron te m'aaka are e anganaki n' te tua ae e b'ainaki i Kiribati.

Katean te
Boowi ni Manga
Tang.

91.-(1) Naakai ake a na riki ba taani motikitaeka n te Boowi ni Manga Tang -

Taani
Motikitaeka
n te Boowi ni
Manga Tang.

(a) Te Tia Moti ae e Rietaata ke taani motikitaeka tabeman n te Boowi ae e Rietaata; ao

(b) aomata nako ake iai aia beeba n'aron are e taakinaki n te kibu 81(3) n te Tua ae e Maungatabu aei, ao a konaa n rineaki n te tai teuana ma teuana iroun te Beretitenti ni karaoa are e kaeti ma are e tuangaki iroun te Tia Moti ae e Rietaata are e babaaire ma te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri.

(2) Te kammakuri i aan (b) n te makoro ni kibu 80 i m'aain aei, e na waaki n'aron taina are e katereteroaki n te reta ni kammakuri ba n te maan ke ti ni katiaa taekan te bure teuana ke te ongoraa taekan bukini b'aai tabeua are e kaonoti nakoina.

(3) E na rineaki te Beretitenti i bukin te Boowi ni Manga Tang iroun te Beretitenti (Hold of State) are e na karaoia ni kaeti ma buokana man te Kabinete i mwiini kakarabakauakinana ma te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri.

(4) A konaa teniman taani motikitaeka n te Boowi ni Manga Tang ni kaboonganai m'aakan te Boowi ni kabane.

Baaiareana ba e na kaotinakoaki motin ana babaaire te Boowi anne iroun temanna te tia motikitaeka n te Boowi ae e Rietaata ao ngkana akea rona, e na kaotinakoa te Mataniwi irouia Taan Taui Kanoan te Boowi (Chief Registrar).

(5) Te moti are e otinako man te Boowi ni Manga Tang e na riai ni booraoi ma nanaia angia taani motikitaeka ake a iri.

(6) E aki konaa te tia motikitaeka n te Boowi ni Manga Tang n riki ba te tia motikitaeka n te Boowi are e na ongora te Manga Tang:-

- (a) are e riki boni man ana moti ke man te moti are e otinako man te boowi are boni ngaia temanna kaaaina; ke
- (b) are e kaeti ma bukinan te tia bure ke baairan te rekenikai are boni ngaia te tia motikitaeka are e anga te moti ke ngaia ae e kaburea te tia manga tang.

(7) Akea n te kibu aei ae o tuuka tauakin nakoa aika te Tia Moti ae e Rietaata ao te Beretitenti n te Boowi ni Manga Tang iroun te aomata aei.

92. Te aomata are e rineaki i aan te kibu
(1)(b) n te Tua ae e Maungatabu aei e na riai i m'aaini karaoan ana makuri n taekina ana berita i matan te Beretitenti n aron are e kaotaki n Tietura 1 n te Tua ae e Maungatabu aei.

Berita n
nakoa.

93.-(1) N aki riaoan taiani babaaire n te kibu aei, nakoan te tia moti n te Boowi ni Manga Tang e na toki n te tai are e toki iai kammakurana.

Maanin aia tai
n tau nakoa
taani motiki-
taeka n te
Boowi ni Manga
Tang.

(2) E konaa ni kam'aawaaki man nakoana te tia moti n te Boowi ni Manga Tang ti i bukin ana aki konab'ai ni waakin makurin nakoana (are e riki mani mamaaran rab'atana ke ana iango ke te b'ai teuana) ke i bukin arona ae e aki tau, ma e na aki konaa ni kam'aawaaki man nakoana ma ti ngkana e karaoaki ni kaeti ma babaaire n te makoro ni kibu ae i mwiin aei.

(3) E konaa ni kam'aawaaki man nakoana te tia ti n te Boowi ni Manga Tang iroun te Beretitenti ni kakoroa bukin ana moti te Maneaba ni Maungatabu ngkana e a tia taekani kam'aawaakin te tia moti aei n uotaki nakon te Tarabunare are e na b'ainaki ana baairare are e kateaki i aan te makoro ni kibu ae i mwiin aei ao e tuatua te bootaki anne nakon te Maneaba ba e tau ni kam'aawaaki te tia moti i bukin ana aki konab'ai ke i bukin arona ae e aki tau n aron ake a a tia n taekinaki.

(4) Ngkana e taku te Beretitenti n ana iango, ke e moti man te Maneaba, ba e riai n rinanoaki raoi taekani kam'aawaan te tia moti n te Boowi ni Manga Tang i bukin ana aki konab'ai ke i bukin aki taun arona n aron are e a tia n taekinaki, ao ngkanne -

- (a) e na rinea te Tarabunare te Beretitenti are e na iai te Tia Babaaire iai ao e aki keerikaaki nakon uoman riki kaaina are e na temanna mai buakoa ae e makuri ke e a tia ni makuri n te nakoa ae e rietaata ae e tabe ma te tua; ao
- (b) e na nenera raai taekan te b'ai aei te Tarabunare ao ni kaota raai rongorongona nakon te Maneaba ao n tuanga te Maneaba ba e riai ni kam'aawaaki te tia moti ke e aki i aan te kibu aei.

(5) E konaa te Beretitenti ni katoka moa te tia motikitaeka n te Boowi ni Manga Tang mani waakin makurin nakoana ngkana e a tia n uotakirake taekani kam'aawaana nakon te Tarabunare ao e konaa ni manga kaaki ana baaire te Beretitenti anne ma n akea nanon are e katoka moa iai ana makuri te tia motikitaeka ngkana e tuatua te Tarabunare nakon te Maneaba ba e aki tau ni kam'aawaaki te tia motikitaeka anne.

94. Te Tia motikitaeka n te Boowi ni Manga Tang ae e a tia ni bane ana tai man nakoana are e aki kam'aawaaki man nakoana, e konaa ni karaoa te boowi ba te tia motikitaeka ngaia n anga ana moti ke terana riki are e kaeti ma b'ai ake a a tia ni waakinaki i matana ngke e bon taua ngkoa te nakoa.

E konaa te tia motikitaeka ni karaoa te boowi i mwiini banen ana tai.

95.-(1) E na iai iroun te Boowi ni Manga Tang ao ni kaboonganaa n te tai are e tangiraki iai, te tiire (seal) are a makoro iai taeka aikai "Te Boowi ni Manga Tang i Kiribati" ma aekan titamba riki tabeua ake a kariaiaki iroun te Maneaba ni Maungatabu.

Ana tiire (seal) te Boowi ni Manga Tang.

(2) Ni karokoa te tai are e a tia ni kariaiakaki iai aekan te tiire anne, e konaa te Beretitenti n te Boowi ni Manga Tang ni kariaia kaboonganaan te tiire teuana are e na b'ainaki moa i m'aain are boni ngaia.

ITERA III - Taabangaki (General)

96.-(1) A na iai Taan Tau Kanoan te Boowi (registrars) ao taani makuri n te Boowi ae e Rietaata ao te Boowi ni Manga Tang n aron are e rinea te Tia Moti ae e Rietaata, n aki rison te tua ae e b'ainaki i Kiribati ao Taan Tau Kanoan te Boowi ma taani makuri ake tabeman aikai a na tau aia beku n aron are e kaotaki n te tua ke kaetietin te boowi n aron are e taku te Tia Moti n te Boowi ae e Rietaata ke n te Boowi ni Manga Tang.

Taani makuri n te Boowi.

Baairona ba e konaa te tia motikitacka n aki riao ana baaire te Tia Moti ae e Rietaata n rinea te aomata are e na karaoa te makuri n te tai ae e aki maan, ao makuri ke b'aai ake e kaakaraoi te tia tau karaoa boowi ke te tia makuri are i rarikina i bukin te Boowi ae e Rietaata ke te Boowi ni Manga Tang ao te aomata aron are e tangoaki o na tau ana boku n aron are e baaireaki.

(2) Kammakuraia aomata i aan te kipu aei n te tai are a tangiraki iai, e mena i aan ana baaire te Tia Moti ae e Rietaata i mwiin tiana ni kakarabakau-akinna ma te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri.

97. E na iai te Komite ni karaoa (Rules Committee) i bukini karaoani kaetieti n aroni waakin boowi are e na kaainaki irovia te Tia Moti ae e Rietaata, te Beretitenti n te Boowi ni Manga Tang, ao te Tia Kaetitia (Attorney General) are e a kakoroa te maiti ae e tangiraki ao tabeman riki n aki raka i aon uoman ake e konaa n rinea te Beretitenti ake a na karaoi kaetieti i bukini waakin te boowi ni b'aai ake a na karaoi ma aron angaia ake a na b'ainaki n te Boowi ae e Rietaata ao te Boowi ni Manga Tang, karinaia taan rabakau n te tua ba a na konaa ni makuri i Kiribati, baaironi maitin taian roo ake a na kab'akaaki i bukini karaoani boowi ao itera nako ake a na bon aitara raoi ao ni konaa n uaana ni karaoan ana makuri te Boowi ae e Rietaata ao te Boowi ni Manga Tang, ao n ikotaki naba ma aroni karaoan ao te ongora taiani manga tang nakon te Boowi ae e Rietaata man aia moti boowi ake a rinano ao aroni karaoakin ao te ongora taiani manga tang man te Boowi ae e Rietaata nakon te Boowi ni Manga Tang.

Tua n te
Boowi.

Baairona ba kaetieti ake a kaota ke ni kaaitara ma taian roo, maitina ke aron anaakia mairouia ake a na kab'akaa, a na aki waakinaki ni karokoa ae e a tia ni kariaki iroun te Maneaba ni Maungatabu i m'aain ke i mwiini karaoani kaetieti akanne.

MAKORO VII

TE BOOTAKI N TARARUAI AROIA TAANI MAKURI

(PUBLIC SERVICE COMMISSION - PSC)

98.-(1) E na riai n iai te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri ae e riai ni kaainaki iroun te Tia Babaaire ao aman riki Kamitina ake a riai n rinea, ao ni konaa naba ni kam'aawaaki, iroun te Beretitenti kaeti ma are e baaireaki iroun te Tibiika ao te Tia Moti ae e Rietaata (Chief Justice) are a riai n uaia ni babaaire.

Te Bootaki n
Tararuai Aroia
Taani Makuri.

(2) A riai n rineaki Kamitina i bukin tenua te ririki ke i nanon te tai ae e uareereke riki n aron are e konaa ni kateretereaki iroun te Beretitenti n taekan rineakia n tatabemariia nako.

(3) E na aki konaa n rineaki te aomata ba te Kamitina ngkana ngala kaain te Maneaba ni Maungatabu ke te tia makuri n te Tautaeaka.

(4) E aki konaa n rineaki te aomata ba e na taua ke e na bonomwi n te nakoa teuana n te Tautaeaka, ngkana e taua ke e bonomwi n ana tabo te Kamitina, ke ngkana e a tia ni koro tebwi ma wanua namakaina ni moa man te tai are e taua ko ni bonomwi n te nakoa ane.

(5) E na m'aawa te nakoa n te Kamitina -

(a) ni banen ana tai ni makuri;

(b) ngkana e a riki ba kaain te Maneaba ni Maungatabu; ke

(c) ngkana e kam'aawaaki man nakoa ni kaeti ma te makoro ni kibu (1) n te kibu aei.

99.-(1) N aki riaomotaiani babaaire n te Tua ae e Maungatabu aei te m'aaka i bukin te rinerine nakon taabo ni makuri aote kabaabane ma babaairean, tararuaan aroaroia aomata ake a taui nakoa akanne, e mena iroun te Beretitenti, ni kaeti ma are e baaiareaki iroun te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri.

Rineala taan
makuri n te
Tautaeaka.

(2) E konaa te Beretitenti n anga m'aakana nakon te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri ni karaoi kateirake nakon taabo tabeua ke rinan ni makuri tabeua.

(3) Te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri a na bon iai riki tabena tabeua ake a konaa ni baaiareaki.

100.-(1) Te m'aaka n rineakin te Tia Koroboki nakon te Tautaeaka ao te Tia Koroboki nakon te bootaki ni makuri teuana n te Tautaeaka ao te m'aaka i bukini kaoweala taani makuri akanne nakon taabo tabeua ake a aitara ma aia karinan, e mena iroun te Beretitenti are e babaaire i muiin tiana ni buooka n iango ma te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri.

Rinerine i
bukin nakoa
tabeua.

(2) Te m'aaka i bukin rineakin te Mataniwi n Oteta e mena iroun te Beretitenti ni kaeti ma are e baaiareaki te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri.

(3) Te m'aaka i bukin rineakin Mataniwiin te Taanga ni Bureitiman e mena iroun te Beretitenti n ira nanon are e baaireia te Kabinete (Cabinet) ao ai uana naba i mwiin ataakin are e iangoia te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri.

101.-(1) Babaaire n te kibu aei e na kaboonga-naaki nakoia aomata ake a tau'i nakoia ae te Mataniwi n Oteta ao te Kamitiina ni Bureitiman. Maanin tauan nakoia tabeua.

(2) N aki riana babaaire n te kibu aei, te aomata are e kaeti te kibu aei nakoia e riai ni m'aawa man nakoana ngkana e a koro ana ririki ae nimabwi ma nimaua.

Baairiana ba e konaa te Beretitenti ni kataua te aomata are e kaeti nakoia te kibu aei ma n tia naba ni koro ana ririki ae nimabwi ma nimaua e konaa ni maan riki ana tai ni karokoa koron ana ririki are e a tia ni booraraoi iai te Beretitenti ma te aomata anne.

(3) Te aomata are e kaeti nakoia te kibu aei e konaa ni kam'aawaaki man nakoana ngkana e aki kona ni karaoa makurin nakoana (tao i bukin mamaaran rabatana, ana iango ke iai riki bukina teuana) ke i bukin aki raairoin aroarona, ma e aki konaa ni kam'aawaaki ma ti ngkana e booraoi baairiana ma kanoan te makoro ni kibu ae i mwiin aei.

(4) Te aomata are e kaeti te kibu aei nakoia e kona ni kam'aawaaki man nakoana iroun te Beretitenti ngkana e a tia taekani kam'aawaakina n uotaki nakon te Tarabunare (Tribunal) are e kateaki i aan te makoro ni kibu ae i mwiin aei ma n tia naba te Tarabunare anne ni kaota nakon te Beretitenti ba e riai te aomata anne ni kam'aawaaki man nakoana i bukin aki konab'aina n aron ae e a tia n taekinaki ke i bukin aroarona aika a aki raraoi.

(5) Ngkana e iangoia te Beretitenti ba e riai n rinanoaki kam'aawaan te aomata are e kaeti te kibu aei nakoia man nakoana i bukin aki konab'aina ke aroarona aika a aki raraoi, ao ngkanne -

(a) te Beretitenti e na rinea te Tarabunare are e na kaainaki iroun te Tia Babaaire ae te aomata ae e taua ke are e a tia n taua te nakoia n tia moti, ao e na aki keerikaaki kaaina i aan uoman; ao

(b) te Tarabunare anne e riai ni karaoa te te kakaae i bukin te tangitang ma ni karaoa naba te ribooti n rongorongona ae e b'anin nakon te Beretitenti ma ni kaota ana iango nakon te Beretitenti ba e riai ke e aki kam'aawan te aomata anne man nakoana i bukin aki konab'aina ke aroarona aika a aki raraoi.

(6) Ngkana e a tia taekani kam'aawaan te Kamitina ni Bureitiman n uotaki nakon te Tarabunare n aron ae e kaotaki n te makoro ni kibu ae i m'aaina ao te Beretitenti, n ira nanon ana taeka te Tia Babaaire n te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri e kona ni kakeerikaaka te Kamitina ni Bureitiman mani karaoan ana beku, ao te kakeerikaaki anne e konaa ni kamaunaaki iroun te Beretitenti n te aro ae e a tia n taekinaki, ao ma n riai naba n aki kakoroaki bukina ngkana e kaotia te Tarabunare nakon te Beretitenti ba e aki riai ni kam'aawaaki te Kamitina.

(7) Baairo n te kibu aei e riai n aki kaineti nakon te aomata are e rineaki ba e na bonomwi n te nakoa teuana are e a tia n taekinaki n te makoro ni kibu (1) n te kibu aei i nanon te tai are e m'aawa iai te nakoa anne ke te tia taua te makuri anne e aki konaa ni karaoa makurin nakoana, ao kammakuran te aomata anne e konaa ni kamaunaaki iroun te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri n te tai teuana i m'aaini banen te tai anne.

102.-(1) Te m'aaka ni kateirake nakon te nakoa ni Bureitiman ni Kiribati i aan te karinan are te Kauoman ni Kaaben ni Bureitiman (Assistant Superintendent) ao ni kabaabane ao ma n taua mwilin aroaroria aomata ake a tau i ke ni bonomwi n nakoa akanne, e boni mena i nanoni bain te Kamitina ni Bureitiman.

Rinerine nakon karinan ni bureitiman ake i nano.

(2) E na iai te konaa ni manga tang nakon te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri i bukin ana moti te Kamitina ni Bureitiman ni kaboonga-naa m'aakana ni kabaabane ke n taua taekan te aroaro i aan te makoro ni kibu ae i m'aain aei.

(3) Te Kamitina ni Bureitiman e konaa, n aki riaoan taiani kaetieti ake e taku ba a riai, n anga m'aakana i aan te makoro ni kibu (1) n te kibu aei, n ana baairo n te koroboki nakon temanna man te Bootaki ni Bureitiman ni Kiribati.

103.--(1) N aki riraon taiani babaaire n te kibu 105 n te Tua ae e Maungatabu aei, te tua ae e b'ainaki i bukini kab'akaan, ke anganakin te aomata temanna, ke buuna ngkana e a tia ni mate, natina, naake a mwioko irouna ke taan tei i bukina, te bentin (pension), te kuraetiute (gratuity) ke araauanti (allowance) tabeua (ake a taekinaki n te kibu aei ao ni kiibu 104 ao 105 n te Tua ae e Maungatabu aei are e atongaki ba te kaniwanga) i bukin ana makuri te aomata n te Tautaeaka bon are e na b'ainaki n te bong are e baaireaki ke te tua riki teuana i mwiina ae tiaki n ae e na aki kakukurei nakon te aomata anne.

Tua i bukini
kab'akaani
kaniwanga.

(2) I bukin te kibu aei te bong ae e baaireaki bon -

- (a) are e kaeti ma te kaniwanga are e kariaiakaki i m'aaini Bongin te Inaaomata, te bong are e kariaiakaki iai te kaniwanga;
- (b) are e kaeti ma te kaniwanga are e kariaiakaki ke are e na kariaiakaki n tain ke i mwiini Bongin te Inaaomata ke nakon te aomata are e makuri n te Tautaeaka i m'aain te bong anne, te bong are i m'aain naba te bong anne;
- (c) are e kaeti ma te kaniwanga are e kariaiakaki ke are e na kariaiakaki nakon ke i bukin te aomata are e moana ana makuri n te Tautaeaka ni Bongin ke i mwiini Bongin te Inaaomata, te bong are e riki iai ba te tia makuri n te Tautaeaka.

(3) I bukin te kibu aei, n ai aron te tua are e kateaki i bukin te kaniwanga e bon nakon nanon te aomata are e anganaki ke e na reke irouna, te tua are e rineia e na tauaki ba te tua ae e raoiroi riki i bukina nakon te tua riki teuana are tao e na tia n rineia.

104 Kaniwanga ake a kariaiakaki i aan te tua teuana are e b'ainaki i Kiribati (ti ngkana te mane ae e kaeti kab'akaana man te b'ariko ni mane teuana nakon te aomata are e riai ni b'aka nakoina) a riai ni kab'akaaki man ana Boota ni Mane te Tautaeaka (Consolidated Fund).

Kaniwanga ake
a kab'akaaki
man ana Boota
ni Mane te
Tautaeaka.

105.--(1) Te m'aaka ni kariaia te kaniwanga i aan te tua teuana i bukin aei ae e b'ainaki i Kiribati (n tiaki ti te kaniwanga are, i aan te tua anne, te aomata are e na baka nakoina iai riaina ni karekea) ao ni kaeti ma babaaire nako n te tua teuana, n taua, ni kakecrikaaka te maiti, ke ni kairemwea kab'akaan te kaniwanga n riaina i aan te tua e boni mena iroun te Bereitenti ni babaaire ma te Botaki n Tararwai Aroia Taani Makuri.

Kab'akaan ma
Tauani Kani-
wanga.

(2) N te kibu aei, "tua ni kaniwanga"
(Pension Law) nanona tuua ake iai iai taekani
kariiaikani kab'akaan, nakon te aomata temanna,
ke buuna, natina, naake a mwioko irouna ke taar
tei i bukina, te kaniwanga i bukin ana makori
te aomata anne n te Tautaeka.

MAKORO VIII

TE MANE

106.-(1) E na akea te angab'ai ae e na karaoaki Te Angab'ai.
ke ni bitaki ma ti n te tua ke i aan te tua.

107.-(1) E na iai i Kiribati ao i bukini Kiribati Ana Boota ni
ana Boota ni Mane te Tautaeka are a na karinaki iai Mane te
manen te Tautaeka ni kabane, n aki riaoni babaaire Tautaeka ao
ake a kamatoaaki i Kiribati. te Rab'ata
ni Mane ae
e okoro.

(2) E na konaa te Maneaba ni Maungatabu ni
karaoa te Babaaire i bukini katean te rab'ata ni
mane ae e okoro ae tiaki m'akoron ana Boota ni
Mane te Tautaeka.

(3) Karekeman ni kabane man te Rab'ata ni
Mane ae e okoro ao aia baerenti ke maitini maane aikai
n tokin te ririki koraki a na bon aki karinaki n ana
Boota ni Mane te Tautaeka ma a na tauaki i bukini
kamanenaaia n te Rab'ata ni Mane ae e okoro.

108.-(1) Akea te mane ae e na konaaki ni kanakoaki Kanakoani
man ana Boota ni Mane te Tautaeka ma ti i aan te Mane man ana
kariaia are e na karaoaki n te beeba ni kakoaua Boota ni Mane
(warrant) i aani bain te Minitita n te Mane. te Tautaek

(2) E na akea te beeba ni kakoaua i bukin te
kabanemane ae e na kanakoaki iroun te Minitita n te
Mane ma ti ngkana -

(a) te kabanemane anne e a tia ni kariiaikaki
i bukin te Ririki ni Kataumane (1 Tianuare
nakon 31 Ritemba) are e na kariiaikaki iai
n te Tua ni Kataumane; ke

(b) te kabanemane anne e a bon tia ni kariiaikaki
ni kaeti ma babaaire ni kibu 109(4), 110 ke
111 n te Tua ae e Maungatabu aei; ke

(c) bon te kabanemane i aan te tua.

109.-(1) E na riai te Minitita n te Mane ni Kariaiakar
katauraao ao ma ni kaweneā i matan te Maneaba ni Kabanemane
Maungatabu i m'aain ke n aki iremwe i mwiin onobwi
te bong i mwiini moanakin te Ririki ni Kataumane
koraki katautauan ana Karekemanē ao ana kabanemane
te Tautaeka i bukin te ririki anne.

(2) Atuu ni kabanemane ake a rin i aani katautauan ana kabanemane te Tautacka (i rarikini kabanemane i aan tuua) a na boni bane ni karinaki i nanon te Biira are e na aranaki ba te Biira ni Kataumane ao are e na uotaki nakon te Maneaba ni Maungatabu i bukini kariaiakani kanakoan te maiti man ana Boota ni Mane te Tautacka i bukin atuu ni kabanemane ao katautauan maiti akanne ma aroni kamanenaakiia.

(3) Ngkana e kuneaki ba n te ririki ni kataumane teuana e aki tau maitin te kataumane i bukini kamanenaana i aan te Tua ni Kataumane ke e nooraki ba iai kaimnanean te kabanemane i bukin te b'ai teuana are e aki rin i nanon te Tua ni Kataumane, e na boni konoaki ni kanoaki te manga kataumane ni kaota te maiti ae e tangiraki ao are e na rin n te Biira ni Manga Kataumane i bukini kariaiakana.

(4) Ngkana n te ririki ni Kataumane teuana, e a kakoaua raoti te Minitita n te Mane ba kaimnanean te kabanemane ae e katawe ma n aki nooraki mai m'aaia e a tia n nooraki n te aro are e a tangiraki iai anaakin te mane man ana Boota ni Mane te Tautacka n te maiti ae e na aki raka i aon te maiti are e a tia ni katauaki i bukin te itera anne n te Tua ni Kataumane, ko ngkana i bukin te itera ae akea te kataumane iai mai m'aaia, e konoa te Minitita n te Mane, n aki riaon taiani babaaire i nanon te tua n te itera anne, ni kariaia kanakoan te mane n te beeba ni kakoaua ao ma ni karina te maiti anne n te Biira ni Manga Kataumane i bukini katauana n ana moa ni boowi te Maneaba ni Maungatabu i mwiliin te bong are e kanakoaki iai te beeba ni kakoaua.

(5) N tain inin taian akaunti i bukin te Ririki ni Kataumane teuana ao e nooraki ba iai maane n Atuu ni Kabanemane aika a tia n raka kamanenaana i aon are e katauaki i bukin atuu akanne n te Tua ni Kataumane ke i bukin te itera teuana ae akea te kataumane i bukina, rakan te kabanemane are akea te kataumane i bukina a na boni karinaki n taekan atuu ni kabanemane are e a raka te kabanemane i aoi, ao n ikotaki ma ana ribooti te Komete i Bukin ana Mane te Botannaomata i bukin itera akanne, a na bon uotaki nakon te Maneaba ni Maungatabu.

(6) Kabanemane i aan tuua a na bon aki tangira ana kaotinano te Maneaba ni Maungatabu, ma e na kanakoaki man ana Boota ni Mane te Tautacka n te beeba ni kakoaua i aan ana kariaia te Minitita n te Mane.

110. Nako e tui ni makuri te Tua ni Kataumane i bukin te ririki ni kataumane teuana ni moan te ririki ane, ao e boni konaa te Maneaba ni Maungatabu n ana moti n angan te Minitita n te Mane te m'aaka ni kariaia kanakoan te mane man ana Boota ni Mane te Tautaeaka i bukini kabanemane aika a riai ni waakinan makurin te Tautaeaka n te maiti ae e na aki raka i aon maitini kabanemane n itera akame n te ririki ni kataumane are mai m'aaina ni karokoa banen aua namakaina mani moan te ririki ni kataumane ane ke ni makurin te Tua ni Kataumane, n aron are e roko rimoa.

Kariaiakani
Kabanemane i
m'aain te
Kataumane.

111. N te tai are e a kamaunaaki iai te Maneaba ni Maungatabu i m'aain te babaaire ke te babaaire ae e tau i aan te Makoro aci i bukini waakin ana makuri te Tautaeaka ni Kiribati, e a konaa te Minitita n te Mane ni kanakoa te beeba ni kakoaua i bukini kanakoana man ana Boota ni Mane te Tautaeaka te maiti ane e taku n ana iango ba e tau i bukin teimatoan makurin te Tautaeaka i bukin te bootannaomata n te maiti ae e na aki raka i aon te maiti i bukin makuri aikai n te Ririki ni Kataumane are mai m'aaina, ni karokoa tokin temua te namakaina man te bong are e a manga moa ni boowi iai te Maneaba i mwiini kamaunaana, ma taekan te maiti are e kariaia'aki e na waekoa n uotaki nako matan te Maneaba n te tai ae e waekoa, ao maiti ni kabane a na boni karinaki i aan a'uu aika a kaeti ma itera akame, n te Biira ni Kataumane are i mwiina.

Iremwen te Tua
ni Kataumane i
bukini Kamunaan
te Maneaba ni
Maungatabu.

112.-(1) Taarau ni kabane ake baen te Tautaeaka a na bon nako man ana Boota ni Mane te Tautaeaka.

Ana Taarau te
Tautaeaka.

(2) I bukin te kibu aei taian taarau a rin iai bakao, rab'ata ke maiti ni mane ni koaua, kab'araani baee ao kabanemane ake a toma ma karaoan tangomane ake a anaaki man ana mane te Tautaeaka ke ana Boota ni Mane te Tautaeaka ao aroni kab'araan taarau man tangomane aikai.

113.-(1) A na bon iai, nakoia aomata ake a tau nakoia ake a kaeti ma te kibu aei taiani boo ke kaniwanga (remuneration, allowance) tabeua ake a katauaki.

Kaniwangaia taan
nakoia tabeman.

(2) Taiani kaniwanga ake a na kab'akaaki nakoia ake a tau nakoia akanne a na boni kab'akaaki man ana Boota ni Mane te Tautaeaka.

(3) Taiani kaniwanga ake a tangiraki i aan te kibu aei i bukin te tia taua te nakoia ma aron ana makuri tabeua (n aki ikotaki ma kaniwanga ake a aki tauaki mwiia, i aan taua n te itera ane ao taiani bentiin (pension) ake a konaa ni b'aka ni kaeti ma ana makuri n te nakoia ane) a na bon aki bitaki n

te aro are a na kariki angabuaka nakoina i mwiin
moan tauan te nakoa ma ti ngkana te bitaki ane bon
iteran te bitaki ae e taabangaki nakoa ana taani
makuri te Tautaeka.

(4) Ngkana kaniwangan te aomata ke itera ake a
kaeti ma aron ana makuri a bon reke man oin nanona,
ao taiani kaniwanga akanne, ke babaaire i bukina n
aron are e rineia ni kaeti ma kanoan te makoro ni
kibu are i m'aain aei a bon iangoaki ba a angaraoi
riki nakoina nakon ake tabeua ake tao e na tia n
rinei.

(5) Te kibu aei e a boni kaineti nakon nakoa aika
te Tibiika, te Tia Moti ae e Rietaata ma taani
motikitaeka tabeman n te Boowi ae e Rietaata, te
Beretitenti ao taani motikitaeka tabeman n te Boowi
ni Manga Tang, te Tia Kaetitua (Attorney General)
(ngkana tiaki ngaia kaain te Maneaba ni Maungatabu
ae e rineaki), Mataniwi n Oteta, Kamitina ni
Bureitiman, te Mataniwi ni Kamitina n Rinerine ma
kaain te Kamitin n Rinerine tabeman ao ai te Tia
Babaaire ma kaain te Bootaki n Tararuai Aroia Taani
Makuri.

114.--(1) E na iai te Mataniwi n Oteta ao nakoana
bon te nakoa i bukin te bootannaomata.

Te Mataniwi n
Oteta.

(2) A na boni bane ana akaunti Kiribati, ma
bootaki ni makuri nako, taian aobiti ao ana rab'ata
te Tautaeka ni kabane, n tuoaki ao n ribootinaki ni
katoa ririki iroun te Mataniwi n Oteta, ao i bukin
a e na kariakakaki te Mataniwi n Oteta ke te
aomata are e kariaka ba e na onoa mwiina n te makuri
anne, n noori booki, mwiini b'aei, beebe ake a
kaokaki man taabo tabeua (returns) ao beebe tabeua
aika a reitaki ma akauriti akanne.

(3) E na uotarake ana ribooti te Mataniwi n
Oteta are e karaoaki i aan te makoro ni kibu ae i
m'aain aei nakon te Tibiika are e na kawenei
ribooti akanne i matan te Maneaba ni Maungatabu;
e na riai naba ni kanakoi katotongan ribooti
akanne n tatabeua nako nakon te Beretitenti ao te
Minitita n te Mane.

(4) Ni waakinan ana makuri i aan te kibu aei,
e na aki kairaki ke n tautaekanaki te Mataniwi n
Oteta iroun te aomata ke te rab'ata teuana.

(5) Akea te b'ai teuana n to kibu aei ae e na
tuuka ana makuri te Mataniwi n Oteta n -

- (a) makuri tabeua n reitaki ma ana akaunti te Tautaka ke aia akaunti ana rab'ata tabeua ke rab'ata aika a kateaki i aan tuua ke rab'ata tabeua aika a makuri ma maneni Kiribati n aron are e baaireaki; ke
- (b) makuri tabeua ake a kaineti ma tararuaakini kabanemane mani manen te Tautaka i Kiribati n aron are e baaireaki.

115.-(1) E na iai n te Maneaba ni Maungatabu te Komite i Bukin ana Mane te Bootanmoma (Public Accounts Committee) are e na boni kaainaki irovia teniman kaain te Maneaba ake e bon rineia te Maneaba.

Komite i
Bukin ana
Mane te
Bootanmoma.

(2) Akea te aomata ae e na katauaki ba e na rineaki ba kaain te Komite ngkana e taua ke e bonomwi n te nakoa ni Beretitenti, Kauoman ni Beretitenti, Minitita, ke te Tia Kaetitua.

(3) E na toki kaainakin te Komite -

- (a) ngkana e a toki ni kaain te Maneaba ni Maungatabu;
- (b) ngkana e taua te nakoa ni Beretitenti ke e bonomwi n te nakoa anne;
- (c) ngkana e rineaki nakon te nakoa ni Kauoman ni Beretitenti, ke te nakoa ni Minitita, ke te Tia Kaetitua, ke ngkana e bonomwi n nakoa akanne; ke
- (d) ngkana e kakeerikaakaki n ana motinnano te Maneaba ni Maungatabu.

(4) Ana makuri te Komite ba -

- (a) te rinanoa ana akaunti te Tautaka n reitaki ma ana ribooti te Mataniwi n Oteta;
- (b) te ribooti nakon te Maneaba i aon rakani kabanemane ma kabanemane aika a aki kariaiakaki ma bukini kabanemane aikai;
- (c) te iangoi aanga ake e lakoauaki iai ba manen te Tautaka e kamanenaki n te aro ae e riai, ao ma ni boongana; ao
- (d) te ribooti i aon tuon akauntin taiani bootaki, rab'ata ake a kateaki i aan te tua, rab'ata ke kamitin ake a tangiraki i aan te tua ribootin aia akaunti ba a na kaveneaki i matan te Maneaba, n rinanoi ribooti ao ma ni kaoti iangoi nakon te Maneaba i aon akaunti akanne.

116. N te Makoro aei -

Kab'arab'ara.

- (a) "ririki ni kataumane" bon tebwi ma uoua
namakaina are e toki n 31 Ritemba n te
ririki koraki ke n te bong n namakaina
riki teuana are e konaa ni baaireaki man
te tai teuana ma teuana;
- (b) "kabanemane i aan tuua" boni kabanemane ake
a nako man ana Boota ni Mane te Tautacka
mani m'aakan taiani babaaire n te Tua ae e
Maungatabu aei ke ni m'aakan taiani babaaire
n tuua riki tabeua ake a b'ainaki i Kiribati.

MAKORO IX

BANABA AO KAAINI BANABA

117.-(1) E na riai n iai i nanon te Maneaba ni
Maungatabu te nne teuana are e na tauaki i bukin
tamanna te tia tei man te bootaki ni Banaba (e
atongaki n te kibu aio ba "te tia tei ae e
matanaki").

Te tia tei ae
e matanaki n
te Maneaba ni
Maungatabu.

(2) Te Kamitin n Rinerine e na katanootaa
te tia tei ae e matanaki are ngaia te aomata ae e
katauaki i aan te makoro ni kibu ae i mwiiin ae i
mwiiin aei are e na riai n tia ni matanaki man te
Kauntira n Rambi ba e na kaaina te nne ae e
baaireaki i aan te kibu aio.

(3) Akea te aomata ae e na katauaki ba te tia
tei ae e matanaki ma ti ngkana -

- (a) ngaia te I Banaba; ao
- (b) e katauaki ba e konaa n rineaki ba te tia
tei ngaia n te Maneaba ni kaeti ma klibu
55(b) ao 56 n te Tua ae e Maungatabu aio.

(4) E na m'aawa nnen te tia tei ae e matanaki -

- (a) ngkana e toki n riki ba te I Banaba; ke
- (b) n aroni b'aai ake a kaotaki ni barakurabu
(a), (b), (c), (e) ao (f) n te kibu 57
ao te kibu 58 n te Tua ae e Maungatabu
aio.

(5) E na iai m'aakan te Boowi ae e Rietaata n
ongora ao ni baairea te titiraki ba tao te aomata
anne e a tia ni katanootaaki raoi ba te tia tei ae
e matanaki ngaia ke te tia tei ae e matanaki are e
a tia ni kam'aawaa mnena n te Maneaba ke e tangiraki
ni m'aakan te makoro ni kibu ae i m'aaina ao te kibu
58 n te Tua ae e Maungatabu aio n toki ni karaoi
ana makuri n aron ae ngaia te tia tei.

(6) E konaa n uotakirake nakon te Boowi ae e Rietaata titiraki nako i bukini baaircana i aan te makoro ni kibu ae i m'aain aei mai iroun te tia tei ae e matanaki, te Kauntira n Rambí, te Kamitin n Rinerine ke te Tia Kaetitua:

Baaircana ba ngkana e uotakirake taekan te b'ai anne iroun te aomata riki temanna ma tiaki te Tia Kaetitua, te Tia Kaetitua e konaa ngkanne ni wacia ao e konaa ngkanne n tei ke ni bonotaki mwiina n te boowi.

118.-(1) N aki tauaki n taiani babaaire n te kibu 55 n te Tua ae e Maungatabu aio, te aomata are e a tia ni koro uabwi ma teuana ana ririki ni maiu e na katauaki ba e konaa n rineaki ba te tia tei ngaia n te Maneaba ni Maungatabu man te makoro n rinerine are e mena iai ke n ikotaki ma Banaba ngkana ngaia kaaani Kiribati ke kaaani Banaba. Te konaa n rineaki nakon te Maneaba,

(2) E na karaoaki kanoan te kibu 57 n te Tua ae e Maungatabu aio are e kaineti ma te tia tei n te Maneaba i bukin te makoro n rinerine are e mena iai ke n ikotaki ma Banaba ma ti ngkana e a m'aawa rinen te tia tei anne ngkana e a toki ngaia n riki ba kaaani Kiribati ke Banaba.

(3) E na katauaki te aomata n tauaki mwiina ba te tia rinerine i Banaba ngkana ngaia te I Banaba ko kaaani Kiribati ao i rarikina e kariaiakaki i aan te kibu 64 n te Tua ae e Maungatabu aio ba e na tauaki mwiina ba te tia rinerine n te tabo anne.

(4) N rinanoan maitin makoro n rinerine, tiani makoro n rinerine ao maitia taan tei n aron ae e kaineti nakoni Banaba, e na riai te Kamitin n Rinerine ni mannanoi waare man te kabane ni wae aomata ae e karaoaki i bukila kaaani Kiribati ao i bukila I Banaba i aoni Banaba n aki tabeakina ae ngaia ke tiaki kaaani Kiribati.

119.-(1) Ngkana te aomata ae te I Banaba e na iai iroun te riai i aon ke ni b'aib'ai i aon te makoro n aba teuana i Banaba, ao te riai ke te b'aib'ai anne e na aki rootaki n te anga teuana ma teuana ngkai e maeka ngaia n te abamakoro ae Rambí i Biti. Te abaaba ao te roko i Banaba.

(2) Ngkana te Ribaberiki e a tia n roke iroun te riai n tau ma ni b'aib'ai n aaba i aoni Banaba -

(a) mairoun temanna ae te I Banaba i bukini kenakin te tano ae te kuana; ke

(b) ni kam'akuran te tua n aron aaba ake a tauaki mwiia ngkoa iroun te Tautaeaka ni Buritan (Crown) i m'aaini Bongin te Inaomata mairoun te I Banaba temanna i bukin te kaantaninga anne,

ao te Ribaberiki e na kaoka te riai ao te aro ni b'aib'ai nakon te I Banaba are e reke mai irouna ngkoa te aba tao iroun te Ribaberiki ke te Tautaeka ni Buritan (Crown) ke nakon kanoana ma taani b'aib'ai i mwiina n te tai ae e toki iai kenakin te tano ae te kuana man te aba anne.

(3) Ngkana te I Banaba ae iai irouna te riai ni b'aib'ai ken abaaba i Banaba; ao te riai anne e aki konaa n anaai mai irouna ma ti ngkana e riitinaki abana n aron taekana n te kibu 8(1) n te Tua ae e Maungatabu aio, ao ti ngkana a kakoauaaki bukini b'aa aiikai, are nanona ba -

(a) e a tia ni kaetaki te Kauntira n Abamakoro i Banaba; ao

(b) e a tia ni keiakinaki ni karekeaki taekan te b'aib'ai n te booraraoi ma te aomata are iai ana riai ni b'aib'ai ma n abaaba.

(4) Kaa ini Banaba n tatabemaniia nako a na iai aia riai ma n aki iruwa n rin ao ni maeka i Banaba ao ni kaeti ma te kibu 14 n te Tua ae e Maungatabu aio e na uotaki nakon te I Banaba i bukin taekani Banaba ao ba aongkoa barakurabu (c) n te makoro ni kibu (3) n te kibu anne a kamaunaaki.

120. Akea i aan, ke ae e a tia ni karaoaki ni m'aakan te tua teuana ae e na riai n tibanako ke n eekaanao te kibu 14 n te Tua ae e Maungatabu aio n te aro ba te tua ae e nanonaki e karaoi babaaire i bukini kateituaan mamanangaia ake tiaki kaa ini Ba a.

Mamanangaia
aomata nako
Banaba.

121.-(1) E na iai te Kauntira n Abamakoro i Banaba.

Kauntira n
Abamakoro i
Banaba.

(2) M'aakan nako ao ana makuri te Kauntira n Abamakoro i Banaba a na baaiireaki man ke i aan te tua.

122.-(1) N tokin te maan ae tenua te ririki i mwiin Bongin te Inaaomata, ao te Tautaeka e na katea te Kamitin n Ukeuke ae e Inaaomata (Independent Commission of Inquiry), are e na rinanoa waakinan babaairean -

Te Kamitin n
Ukeuke ae e
Inaaomata.

(a) te Makoro aio; ao

(b) Makoro III, n te aro ba babaaire n te Makoro anne e anganiia kaa ini Banaba aia riai.

(2) I mwiini karaoan te ukouke i aan te kibu aio, te Kamitin e na karaoi ana iango aika e taku ba a riai, ake e na anganaki te Maneaba ni Maungatabu.

(3) I nanoni karaoan ana makuri i aan te kibu aei, ao te Kamitin e na aki aantaeka n te kaetiotei ke te baairo teuana mairoun temanna ke te rab'ata teuana.

123.-(1) E na baairoaki taekan te manga tang nani motin te Boowi ae e Rietaata iroun te Komete ni Motikitaeka i bukini kab'arab'araakin te Tua ae e Maungatabu mani waakinani kanoan nako te boowi are e a tia n uotaki taekana nakon te Boowi ae e Rietaata i bukinabaairo nakon te Tua ae e Maungatabu aio are aongkoa e a tia n eekakinakoaki ao aia riai ke aroia ni b'aib'ai kaain nako Banaba ke te Kauntita n Rambai i aan te Makoro aei ke te Makoro III a na rootaki ke ni bae n rootaki i bukin te eekakinakoaki anne.

Manga Tang nakon te Komete ni Motikitaeka (Judicial Committee).

(2) Mooti nako mairoun te Komete ni Motikitaeka i bukin te manga tang i aan te kibu aio e na kamatoaaki n aron ae aongkoa bon te moti man te Boowi ae e Rietaata.

(3) E na iai m'aakan te Komete ni Motikitaeka ae e b'arin i bukin te manga tang are e roko irouna ni kaeti ma baairoana n te kibu aio, n ti te bo naba ma aroni m'aakana ma m'aakan te Boowi ae e Rietaata n te b'ai are e kaineti ma taekan anne.

124.-(1) Te Biira i bukin te Tua (Act) ni bita te babairo teuana mai buakon aika -

Kamatoa.

(a) n te Makoro aio; ao

(b) n te Makoro III, n te aro ba babairo n te Makoro anne a anga te riai nakoia I Banaba,

a na aki kariaiakaki iroun te Maneaba ni Maungatabu ma ti ngkana a kaeti ma te kibu aio.

(2) Rinanoakin taiani Biira n aron aikai a na katukaki i mwiin tiani moani warokaia n te Maneaba ni karokoa te waaki ni boowi n te Maneaba are i mwiina.

(3) N taini kauouani warekan te Biira n te Maneaba ni Maungatabu e na aki kariaiakaki ngkana -

(a) e aki buookaki n aia kaotinano uoua ni kateni makoro ni maitia kaain te Maneaba; ke

(b) te tia tei ae e matanaki ke te aomata ae e tei mai Banaba e aki buooka te Biira anne.

(6) N te kibu aio -

- (a) "te tia tei ae e matanaki" nanona kaain, te Maneaba ae e baairaki n te kibu 117 n te Tua ae e Maungatabu aio;
- (b) "te tia tei ae e rineaki mai Banaba" nanona te tia tei ae e rineaki nakon te Maneaba i bukin te makoro n rinerine ae e rawea ke e ikotaki ma Banaba;
- (c) taekani babaaire n te Tua ae e Maungatabu aio e ikoti taekan nako te tua n te are are te tua anne e bitii taiani babaaire akanne;
- (d) taekani bitakin babaaire n te Tua ae e Maungatabu aio e ikotaki iai taekan -
 - (i) kamaunaia, ni bootaki ma kakoroani bukiia ke aki kakoroani bukiia n te tua ke i bukini karaoan te babaaire ae e kaokoro n ruamwi.
 - (ii) karaoiroaia ba tao katukan ke onikakin te babaaire teuana ke karinakini babaaire riki tabua n te Tua ae e Maungatabu aio ke tao tera riki;
 - (iii) tauani waakinaia i nanon te tai ke katokan tauani karaoaia; ao
 - (iv) karaoan riki babaaire tabua ake a kabitaraa ke ni boobuaka ma babaaire akanne.

125. N te Makoro aio -

Kab'arab'ara.

- (a) "Te I Banaba" ke "I Banaba" nanona kaaini Banaba ngkoa ni koaua ao aomata riki tabeman are temanna mai buakola ana bakatibu e bungiake i Kiribati i m'aain 1900 ao e a tia ngkai ke i mwina ni karaiakaki ba kaain te Bootaki ni Banaba ni kaati ma te katei;
- (b) "Kauntira n Rambi" nanona te Kauntira ni Mataniwi (Council of Leaders) are e kateaki n te Otenanti ni Biti i Bukini Katekatekaia I Banaba 1970, (Banaban Settlement Ordinance 1970 of Fiji) ao e ikotaki ma rab'ata n aron akanne ake a na kinaaki ba a tei i bukin te Bootaki ni Banaba i aoni Banaba ao te abamakoro ae Rambi n te Aono ni Biti.

MAKORO X

B'AAI RIKI TABEUA

126. Akea te bootaki n aroaro teuana ae e na kateaki i rarikin te Taanga ni Bureitiman ni Kiribati, te Bootaki n Tararuaia Buure, te Bootaki i Bukin Tararuaan ara Marawa, ao te Reirei ni Kataneiai ni Kaimoa.

Te Bootaki n Aroaro.

127. Taiani babaaire n te Tua ae e Maungatabu aei a na koreaki n te taetae ni Kiribati ao n I Matang, ma n aaro ni boobuaka i marenan taetae aikai e na boni b'airaki are n te taetae n I Matang.

Te Tua ae e Maungatabu n te taetae ni Kiribati.

128. E na iai te tiire i bukin te Ribaberiki n iai i aona b'aai ake e na kariaia te Mancaba ni Maungatabu i aan te tua.

Te tiire i bukin te Ribaberiki.

129.-(1) I m'aain rinin te aomata ni karaoa nakoana te aomata are e kaeti te kibu aei nakoina e na tiaina ma ni karaoa ana berita n aron are e na baaiareaki.

Berita.

(2) Te kibu aei e kaeti nakon te aomata are e rineaki ba e na taua ke ni bonomwi n -

(a) te nakoa n te Tia Moti; ao

(b) nakoa riki tabeua ake a na baaiareaki.

130. E n aaro tabeua ake a baaiareaki n te Tua ae e Maungatabu aei, te aomata are e rineaki nakon ke ni bonomwi n te nakoa teuana are e kateaki man te Tua ae e Maungatabu aei, e konaa ni keerikaaki man te nakoa anne n te koroboki nakon te aomata are e rineaki irouna; ao keerikaakin te aomata nako man taabo ni makuri akanne n te koroboki nakon te aomata riki temanna n aron. taakan te Tua ae e Maungatabu aei e na kakoroaki bukina; ao te tabo ni makuri anne e na tiku n akea kaaina -

Keerikaaki.

(a) n te tai ke ni bongin te namakaina (ngkana iai) are e na kaotaki n te reta; ke

(b) ngkana e roko te reta iroun te aomata anne, are boni kabanean taina.

Baairoana ba te keerikaaki anne e konaa ni kaakeaaki i m'aaini kakoroani bukina ngkana te aomata are e a tia n tuangaki taakan te keerikaaki anne e kariaia kaakeaana.

131.-(1) Te Kamitin are e kateaki man te Tua
ae e Maungatabu aei e konaa i aan te tua ni karaoi
ana babaaire i bukini butiraoin ana waaki te
Kamitin i aan te Tua ae e Maungatabu aei.

Karaoan aia
makuri Kamitin
ma Tarabunare.

(2) Ana moti te Kamitin e na tangira aia
boornano angiaa kaaina ao n aron ae e a tib'a tia
n taekinaki e konaa te Kamitin ni waaki n aki
tuukaki n akean temanna mai buakoia kaaina.

Baaireana ba te b'ai teuana are e na motikaki
taekana n aia kaotinano kaaina ni kabane ni baairea
taekan te titiraki, ao te kaotinano anne ti te bo
ta maiti iai ngkana e tib'aaki e konaa ngkanne te
Babaaire n anga ana kaotinano.

(3) N aki mlaon taiani babaaire n te kibu aei, e
konaa te Kamitin ni baairea oin ana waaki.

(4) Ni kaboonganaan tabena i aan te Tua ae
e Maungatabu aei akea te Kamitin teuana are e na
tauaki ke ni babaaireaki taekana iroun te aomata
temanna ke te rab'ata teuana, ti ngkana e baaireaki
bitakin anne n te Tua ae e Maungatabu aei.

(5) N ikotaki ma tabena ake e anganaki man
ke i aan te Tua ae e Maungatabu aei te Kamitin anne
e na iai riki tabena tabeua (ngkana iai) n aron ae
e baaireaki.

(6) Riaini karaoan ana waaki nako te Kamitin e
na aki uruaki ngkana iai tabeman aomata ake a aki
tauaki i bukini karaoan anne ma a bon iri naba ni
katoamaua te waaki anne.

(7) Taiani babaaire ni makoro ni kibu (1),
(2), (3) ao (4) n te kibu aei a na konaa ni kaboonganaaki
ni kaeti nakon te Tarabunare are e kateaki i bukini
kiibu 14(4), 16(6), 83(4), 93(4) ke 101(5) n te Tua ae
e Maungatabu aei n aron ae e kaeti ma taekan te Kamitin
are e kateaki n te Tua ae e Maungatabu aei, ao te
Tarabunare anne e na iai m'aakana ae ti te bo ma te
Boowi ae e Rietaata ni kaeti ma rokoia ao ukerakiia
taani kakoaua (n ikotaki ma karaoan waakinan te berita
ao ukerakiia taani kakoaua i tinaniku) ao ni kaeti
naba ma karaoan taekani beeba.

(8) Taiani babaaire ni makoro ni kibu (1),
(2), (3), ao (4) n te kibu aei a na b'ainaki ni kaeti
nakon te Tarabunare i bukini Boeia Kaain te Maneaba
are e kateaki n te kibu 65 n te Tua ae e Maungatabu aei
n aron are e a b'ainaki ni kaeti nakon te Kamitin are
e kateaki n te Tua ae e Maungatabu aei.

132.-(1) N te Tua ae e Maungatabu aei ti ngkana
e tangiraki bitakin nahona -

Kab'arab'ara.

"Kamanuerete" nanona Kiribati ao te aba riki teuana
are e kaeti nako iai n te tai aei te kibu 27 n te
Tua ae e Maungatabu aei ao n ikotaki naba iai aaba
ake a katan i aai;

"Boowi ni Manga Tang" nanona ana Boowi ni Manga
Tang Kiribati are e kateaki n te Tua ae e Maungatabu
aei;

"tabena" e reke naba iai taian riai, makuri ao
m'aakana;

"te rinerine ae e taabangaki" nanona te rinerine
i bukiia kaain te Maneaba ni Maungatabu;

"te Tautaeaka" nanona ana Tautaeaka Kiribati;

"Boowi ae e Rietaata" nanona ana Boowi ae e
Rietaata Kiribati are e kateaki n te Tua ae e
Maungatabu aei;

"Te Nakoa ni Motikitaeka ae e Rietaata" nanona
nakoan te Tia Motikitaeka n te Boowi ae akea tokin
m'aakana n rinanoi aekani buure ni katei, buure ni
kakeru ke te Boowi ae iai m'aakana n rinanoi Manga
Tang mani boowi tabeua;

"Bongin te Inaaomata" nanona 12 Turai 1979;

"Te Komete ni Motikitaeka" nanona ana Komete ni
Motikitaeka te Kauntira n Tautaeaka are e kateaki man
tuan te Komete ni Motikitaeka 1833(a);

"Kiribati" nanona aaba ake i m'aain te Inaaomata
a aranaki ba Koronen Abamakoroni Kiribati, ao are a
boni kateretereaki raoi riki n te Tietura 2 n te
Tua ae e Maungatabu aei;

"boowi" nanona, ni kaeti ma te Maneaba ni
Maungatabu ana moa n tetere te Maneaba n ana moa ni
boowi i mwiin tian te weakina n te tai teuana ao n
toki te Maneaba ngkana e kab'araaki ke e kamaunaaki;

"berita" e ikotaki naba ma waaki ni kakoaua;

"baaireaki" nanona baaireaki man ke i aan te tua;

"ana tia makuri te bootannaomata" nanona te aomata
are e taua ke e bonomwi n te nakoa teuana n ana
Bootaki ni Makuri te Tautaeaka;

"te nakoa n te Tautaeaka" nanona te nakoa ae iai te
boo iai n ana Bootaki ni Makuri te Tautaeaka;

"te Ribaberiki" nanona te Ribaberiki ni Kiribati;

"tetera" nanona, ni kaeti ma te Maneaba ni Maungatabu, n te tai are e ikotaki iai te Maneaba n aki motirawa ao n ikotaki naba ma te tai are e komete naba iai te Maneaba;

"te Tibiika" nanona te Tia Babaaire n te Maneaba ni Maungatabu;

"te Boowi ae e rinano" nanona boowi nako aika a kateaki i bukini Kiribati i rarikin te Boowi ae e Rietaata, te Boowi ni Manga Tang, ke te Komete ni Motikitaaka.

(2) Ti n aaro tabeua aika a baaiareaki n te Tua ae e Maungatabu aei, te Tua ni Kab'ara nanon Taoka 1978(a) e na b'ainaki, n ikotaki ma waaki ni kaeti aaro aika riai, i bukini kab'araan nanon te Tua ae e Maungatabu aei, ao ni kaeti ma aaro riki tabeua iai aika a okoro, n aron ae e b'ainaki i bukini kab'araan nanoia, ao ni kaeti nakon Tuua n to Bariamente ni Buritan (Parliament of United Kingdom).

133.-(1) I nanon te Tua ae e Maungatabu aei aei te taeka ae "te Nakoa n te Tautaka" e na aki ikotaki nanona ma -

Taekan Nakoa
n te Tautaka
ma b'aa riki
tabeua.

- (a) te Nakoa ni Beretitenti, ke te Kauoman ni Beretitenti ke te Minitita riki temanna;
- (b) te Nakoa n Tibiika, te tia tei ae e rineaki nakon te Maneaba ni Maungatabu, ke kaain te Maneaba are e baaiareaki n te kibu 117 n te Tua ae e Maungatabu aei;
- (c) te Nakoa ae te Mataniwi ni Kamitina n Rinerine ke kaain te Kamitin n Rinerine riki temanna, ke te Tia Babaaire ke temanna riki are kaain te Bootaki n Tararuai Aroia Taani Makuri;
- (d) ti n te kibu 103 ao 105 n te Tua ae e Maungatabu aei, te Nakoa n Tia Moti ae e Rietaata ke te Tia Motikitaaka temanna n te Boowi ae e Rietaata, ke te Beretitenti ke te Tia Motikitaaka riki temanna n te Boowi ni Manga Tang.

(2) I bukin nako te Tua ae e Maungatabu aei e na aki atongaki te aomata ba e taua, ke e bonomwi n te nakoa n te Tautaka ti i bukina ba -

- (a) e motirawa i m'aini kitanakin nakoana, ke e motirawa n aki kabocaki man nakoana;

- (b) e reke irouna te bentin ke arauanti riki tabeua n aron anne man te Tautacka;
- (c) e a tia n ritaea ke te tania ngaia n te Bootaki n Aroaro teuana ke te bureitiman ni karaba;
- (d) boni kaaia, iai nakoana ke te tia makuri ngaia n te Kauntira n Abamakoro ke n te boowi n te moti teuana ao e kabocaki n aroni boon te tia moti ngkana e kaboowi; ke
- (e) e taua te nakoa n te makuri ke ana kamakuri te Tautacka ke e karaoi taabe riki tabeua i bukin te Tautacka, ngkana boona ao e reke irouna i bukini karaoan tabeua akanne bon ti i bukin manganana ke booni maiuna ke kabocan mwin ana mane are e kabanea.

134.-(1) Ngkana iai n te Tua ae e Maungatabu aei taekan te m'aaka i bukini karaoan te kamakuri nakon te nakoa teuana e riai n ikotaki nanona ma taekan te m'aaka ni karaoa te kamakuri ni karikirake ao te kaaibibiti nakon te nakoa anne ao te m'aaka ni kamakura te aomata ni bonomwi n te nakoa anne n te tai naba are e m'aawa iai ke te tia taua te nakoa anne e aki konaa ni manga karaoa makurin te nakoa anne.

M'aaka i bukini
kamakuri ao
bonomwi.

(2) N te Tua ae e Maungatabu aei, ti ngkana e tangiraki ni bitaki nanona, taekan nako te tia taua te nakoa n te makuri n taekan baairan anganaki ana makuri e riai naba n ikotaki nanona ma taekan te aomata nako are n te tai aei e bonomwi i aan te tua ke e karaoi makurin te nakoa anne.

(3) Ngkana e tuangaki te aomata n te Tua ae e Maungatabu aei, ke e anganaki m'aakana ni kamakura te aomata, ni makuri ke ni karaoa kanoan te nakoa ngkana tao te tia taua te nakoa anne e aki konaa ni waakina kanoana, riaini karaoan taabe akanne iroun te aomata are e anganaki ke te kamakuri teuana ae e karaoaki n te m'aaka anne, e na aki uotaki nakon te boowi teuana n te kaantaninga ba te tia taua te nakoa anne e konaa ni karaoa kanoan ana makuri.

135.-(1) Ngkana te aomata temanna e a tia ni m'aawa man te nakoa teuana are e kateaki man te Tua ae e Maungatabu aei, e konaa, ngkana e riai, ni manga kateirakeaki ke n rineaki n taua te nakoa anne ni kaeti ma taekan te Tua ae e Maungatabu aei.

Manga kamakuri
ao kamakuri n
te booraraoi.

(2) Ngkana te tia makuri n te nakoā teuana are e baairaki man ke i aan te Tua ae e Maungatabu aei, ke te nakoā teuana n te Tautacka are e baairaki e motirawa i m'aaini keerikaakina man nakoana.

(a) e konaa te aomata temanna n rineaki nakon te nakoā anne; ao

(b) te aomata anne e riai, i bukini kakororaoan taben te nakoā anne, n iangoaki ba ti ngaia te tia taua te nakoā anne.

136.--(1) Tackani kanoan te Tua ae e Maungatabu aei Te Kam'ewaki n aron te m'aaka ni kam'awaa te tia makuri n te Tautacka man nakoana e riai n ikotaki nanona ma Tackan to M'aaka are e anga n te tua teuana n tangira ke ni kariaia te tia makuri anne ni m'aawa man ana tabo ni makuri te Tautacka ao te m'aaka teuana ke te konaa ni katoka te kamakuri ae e aki tei maan (contract) are e makuri iai te aomata ba ana tia makuri te Tautacka ao n iangoia naba ba e riai ni manga kaboouaki te kamakuri ae e aki tei maan anne ke e aki.

Baairana ba akea n te makoro ni kibu aei ae e nanonaki iai ba e anganaki te aomata temanna ke te rab'ata teuana te m'aaka n tangira te Tia Moti ae e Rietaata ke te tia motikitaeka temanna n te Boowi ae e Rietaata, te Beretitenti ke te tia motikitaeka temanna n te Boowi ni Manga Tang, te Kamitina ni Burei timan ke te Mataniwi n Oteta ba e na ritaea man te makuri n te Tautacka.

(2) Babaaire nako n te Tua ae e Maungatabu aei ake e angan te aomata temanna ke te rab'ata teuana te m'aaka ni kam'awaa te tia makuri temanna n te Tautacka man nakoana e na aki konaa n cekaana te m'aaka iroun te aomata temanna ke te rab'ata teuana ni kamaunaa te nakoā teuana ke nakon te tua teuana are e bairea kamotirawaia taani makuri n te Tautacka ke te karinan ni makuri nako n te Tautacka ni kanoan te ririki are e kaotaki iai.

137. Akea te babaaire n te Tua ae e Maungatabu aei ba te aomata ke te rab'ata teuana e na aki kabaeaki n te waaki ke te babaaire mairoun te aomata riki temanna ke te rab'ata riki teuana i bukini karaoani makuri i aan te Tua ae e Maungatabu aei are e nanonaki iai ba e na boni m'aaka naba te boowi ni waakin ana moti i bukin titiraki ake a kaeti ma karaoani makuri akanne ke aki karaoakia iroun te aomata anne ke te rab'ata anne n aroni Baairana n te Tua ae e Maungatabu aei ke n te tua riki teuana.

M'aakani boowi
i bukini b'aai.
tabeua.

138. Ngkana iai te m'aaka are e kanakoaki man te Tua ae e Maungatabu aei i bukini karaoan taian tua n aron te katanota ni kataabangaki (proclamation), te kaetieti (regulation), te ota (order), ke te tua (rule) ke n anga te kaoota (direction) teuana ke reirei (instructions) ao e riai n iangoaki n non te m'aaka anne ni bootaki nanona ma te m'aaka are e konaa ni kaboonganaaki n te aro n aron anne, ni bita ke ni kamaunaa nako te katanota ni kataabangaki, kaetieti, ota, tua, kaoota ke reirei.

M'aaka ni
bitii ke ni
kamaunai taian
tua, ma b'aai
riki tabeva.

139. Ngkana te aomata temanna ke te rab'ata teuana e tuangaki man te Tua ae e Maungatabu aei ba e na karaoa tabena teuana i mwiin te tia ni buokaniango ma te aomata temanna ke te rab'ata teuana, ao te aomata ke te rab'ata anne e na aki bae ni karaoa te tabe anne n aron tuangakina iroun te aomata ke te rab'ata anne.

Buokaniango.

BERITA AO KOAUA NI KAKAONIMAKI

1. Ana Berita te Beretitenti

Ngai, I tuea i matan te Atua ae E m'aaka
ba N na kateimatoa mimitongin te nakoa ni Beretitenti, ao N
na waakin ma ni karaoi raoi au beku n te eti ao n te
kakaonimaki i bukin te Tautaeaka ni Kiribati, n ira nanon te
Tua ae e Maungatabu ao te tua.

2. Ana Berita te Kauoman ni Beretitenti ao Minitita ake tabeman,
ao te Tia Kaetitua.

Ngai, I tuea i matan te Atua ae E m'aaka
(ke I kakoauaa raoi) ba N na toro ma te koaua iroun te
Tautaeaka ni Kiribati n ira nanon te Tua ae e Maungatabu ao
te tua, ao I a manga tuea (ke I kakoauaa raoi) ba N na bon
aki kauki taekani b'aai nako n te anga teuana ma teuana, a
ake a riai ni kauntaekaaki n te Kabinete ao I kabaeaki iai
ba N na aki taekin ao N na riki i aoni b'aai ni kabane ba
te (Kauoman ni Beretitenti (Minitita)(Tia Kaetitua) ae e
koaua ma ni kakaonimaki.

3. Ana Berita te Tia Tei n te Maneaba ni Maungatabu.

Ngai, I tuea i matan te Atua ae E m'aaka
(ke I kakoauaa raoi) ba N na kakaonimaki ma n toro iroun te
Tautaeaka ni Kiribati, ao ba N na riai n eti ao ni
kakaonimaki ni karaoi au beku n Tia Tei n ana Maneaba ni
Maungatabu Kiribati.

4. Te Berita ae e riai n anaaki irouia Taani Moti ao Kamitina n
te Boowi ae e Rietaata ao Taani Moti ni Boowi ni Manga Tang.

Ngai, I tuea i matan te Atua ae E m'aaka
(ke I kakoauaa raoi) ba N na toro ma te koaua iroun te
Tautaeaka ni Kiribati n nakoa n tia moti, ao i aoni b'aai
ni kabane N na kateimatoaa te Tua ae e Maungatabu ao te
tua ao N na karaoa te eti nakoa aomata nako n aroni
baaireana i aan tuani Kiribati, n aki maaku ke n nanonano,
n aki nanoanga ke ni karekekai.

ABANI KIRIBATI

E reke abani Kiribati mani boobootan abamakoro aikai n ikotaki ma abamakoro aika a uarereke, atimakoro, b'a ao rakai ake a reke iai -

1. Abaiaang
2. Abemama
3. Aranuka
4. Arorae
5. Banaba
6. Beru
7. Birnie
8. Butaritari
9. Caroline
10. Enderbury
11. Flint
12. Kanton (arana teuana Abariringa ke Canton)
13. Kiritimati (arana teuana Christmas)
14. Kuria
15. Maiana
16. Makin
17. Malden
18. Manra (arana teuana Sydney)
19. Marakei
20. McKean
21. Nikumaroro (arana teuana Gardner)
22. Nikunau
23. Nonouti
24. Onotoa
25. Orona (arana teuana Hull)
26. Rawaki (arana teuana Phoenix)
27. Starbuck
28. Tabiteuea
29. Tabuaeran (arana teuana Fanning)
30. Tamana
31. Tarawa
32. Teraina (arana teuana Washington)
33. Vostok

TE KAOTA AE E KIMOTOTO

(Tiaki mangan te Ota te kaota aei)

E katauaki i aan te Ota aei i bukin ana Tua ae e Maungatabu Kiri-
-bati ba te Ribaberiki ae e inaaomata Kiribati ni moa man 12
Turai 1979. E katauaki i aan te Tua ae e Maungatabu te Bootaki
ni Karaotua, te Beretitenti ae e rineaki ao ai te Kabinete are e
mwioke nakon te Bootaki ni Karaotua, ao ai ana bootaki ni makuri
te tia moti ma te bootaki ni makuri n te Tautaeaka. E karaoi naba
babaaire i bukini kaawakinan inaaomatan te aomata irouna, i
bukini kaainakin te aba, i bukin te mane, ao iai te Makoro are e
tabe ma Banaba ao I Banaba.

